

NY RÄNTELAG

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014

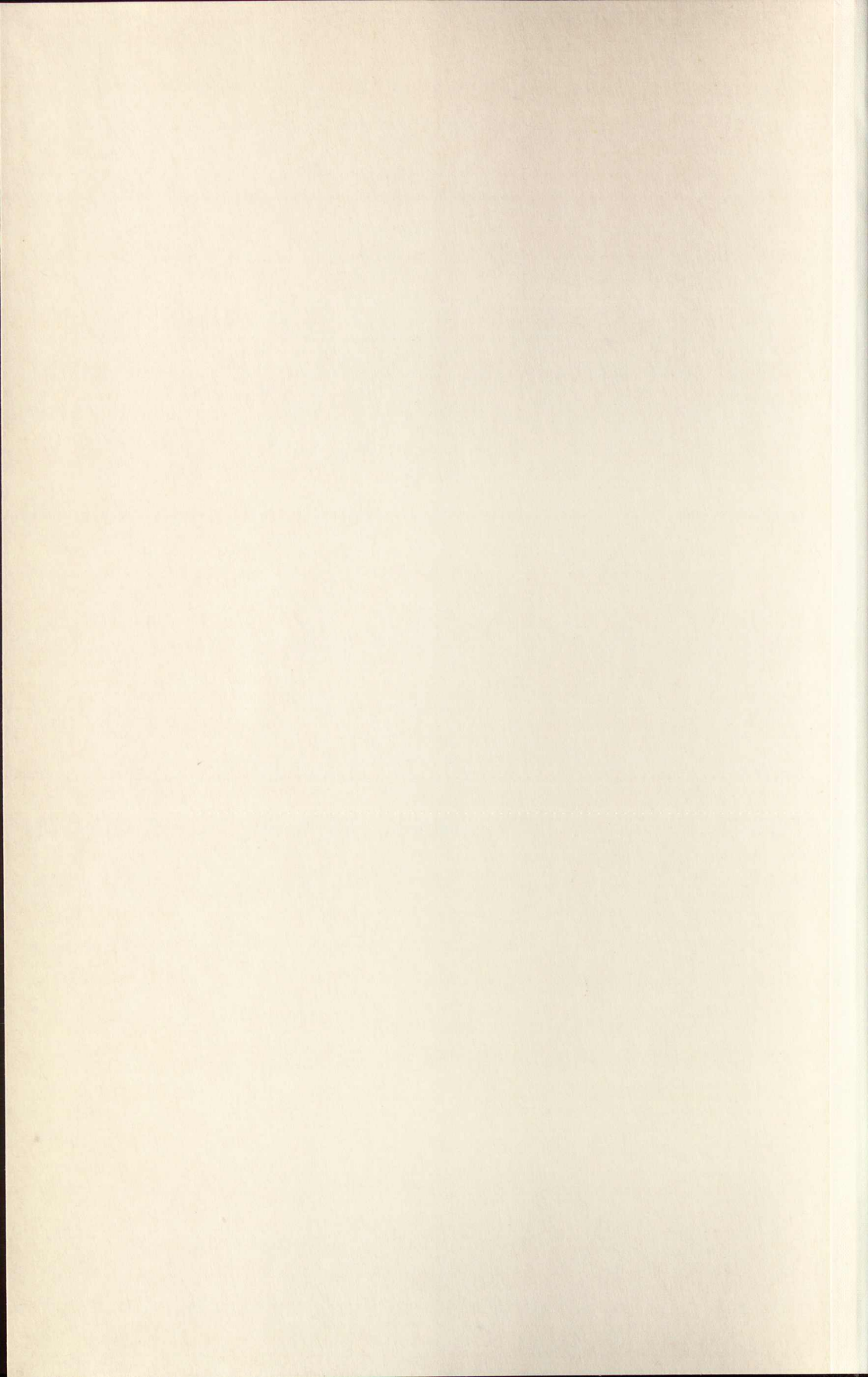
National Library
of Sweden

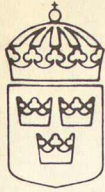
Betänkande av räntelagsutredningen

NY RÄNTELAG

SOU
1985:11

Betänkande av
räntelagsutredningen

Statens offentliga utredningar
1985.11
Justitiedepartementet

Ny rättelag

Betänkande av rättelagsutredningen
Stockholm 1985

Omslag: Ad Sum
ISBN 91-38-08811-8
ISSN 0375-250X
Liber Tryck AB, Stockholm 1985 370445

Till statsrådet och chefen
för justitiedepartementet

Enligt regeringens bemyndigande den 1 mars 1984 tillkallade chefen för justitiedepartementet statsrådet Wickbom genom beslut den 1 mars 1984 hovrättsassessorn, numera chefsrådmannen, Leif Carbell att som särskild utredare göra en översyn av räntelagen m.m. Utredaren har arbetat under namnet räntelagsutredningen.

Att som experter biträda utredningen förordnades den 4 maj 1984 direktören Anders Frankman, professor em. Jan Hellner, avdelningsdirektören Henrik Lundin, bankdirektören P.G. Persson, chefsjuristen Erland Strömbäck och avdelningsdirektören G.A. Westman.

Förbundsjuristen Anne-Marie Berglund förordnades som ytterligare expert åt utredningen den 14 augusti 1984.

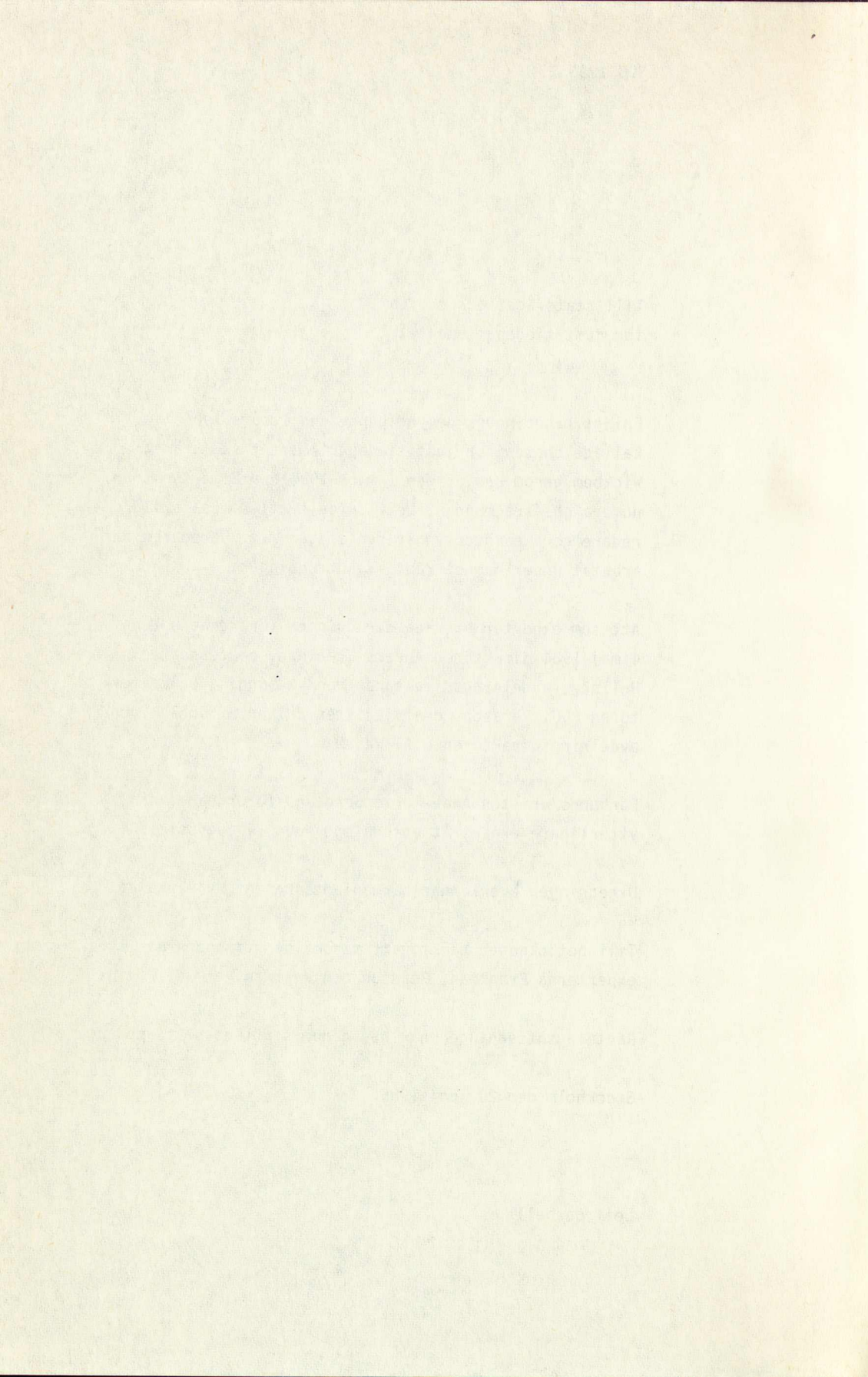
Utredningen överlämnar härmed betänkandet Ny Räntelag.

Till betänkandet har fogats särskilda yttranden av experterna Frankman, Persson och Westman.

Räntelagsutredningen har härigenom slutfört sitt uppdrag.

Stockholm den 20 juni 1985.

Leif Carbell

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	9
A SUMMARY OF THE REPORT	15
FÖRFATTNINGSFÖRSLAG	21
1. Förslag till räntelag	21
2. Förslag till lag om ändring i ärvdabalken	25
3. Förslag till lag om ändring i jordabalken	26
4. Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken .	31
5. Förslag till lag om ändring i utsökningsbalken .	33
6. Förslag till lag om ändring i konkurslagen (1921:225)	34
7. Förslag till lag om ändring i förköpslagen (1967:868)	36
8. Förslag till lag om ändring i lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar	37
9. Förslag till lag om ändring i väglagen (1971:948)	38
10. Förslag till lag om ändring i expropriationslagen (1972:719)	39
11. Förslag till lag om ändring i ledningsrättslagen (1973:1144)	41

12.	Förslag till lag om ändring i anläggningslagen (1973:1149)	42
13.	Förslag till lag om ändring i gruvlagen (1974:342)	43
14.	Förslag till lag om ändring i konsumentkredit- lagen (1977:981)	44
15.	Förslag till lag om ändring i hyresförhandlings- lagen (1978:304)	45
16.	Förslag till lag om ändring i lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag	47
17.	Förslag till lag om ändring i lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem	48
18.	Förslag till lag om ändring i vattenlagen (1983:291)	49
19.	Förslag till lag om ändring i lagen (1984:486) om hyresstopp	50
1	INLEDNING	53
1.1	Bakgrund	53
1.2	Utredningens uppdrag	57
2	KONSUMENTFÖRHÅLLANDEN	59
2.1	Konsumentfrågornas tidigare behandling i Sverige	59
2.2	Norden i övrigt	67
2.2.1	Finland	67
2.2.2	Danmark	71
2.2.3	Norge	73

2.3	Allmänt om den tilltänkta lagstiftningens upplägning	74
2.3.1	Lagstiftningens karaktär	74
2.3.2	Särskilda bestämmelser för privat- personer och konsumentförhål- hållanden	76
2.4	Räntefotens höjd	87
2.5	Jämkning av skyldigheten att utge ränta	113
2.6	Fordringar på grund av bankkredit	119
3	RÄTTSLIGEN OGRUNDADE KRAV PÅ RÄNTA ELLER FAKTURAAVGIFT M.M.	131
4	RÄNTA PÅ SKADESTÅND I ANLEDNING AV BROTT	142
5	RÄNTA PÅ ERSÄTTNING FÖR RÄTTEGÅNGSKOSTNAD ...	154
5.1	Frågans tidigare behandling	154
5.2	Framställningar om lagändring år 1984	157
5.3	Räntelagsutredningens förslag	159
6	FÖLJDÄNDRINGAR PÅ GRUND AV DEN NYA RÄNTELAGEN	165
7	SPECIALMOTIVERING	171
7.1	Förslaget till räntelag (1975:635)	171
7.1.1	1 §	171
7.1.2	4 §	173
7.1.3	6 §	177
7.1.4	8 §	178
7.1.5	9 §	179
7.1.6	10 §	183
7.1.7	11 §	198
7.1.8	Ikraftträdande	199
7.2	Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken	200
7.2.1	22 kap. 5 §	200
7.2.2	25 kap. 7 §	201

7.3	Förslaget till lag om ändring i jordabalken .201
7.3.1	9 kap. 12 a §201
7.3.2	12 kap. 55 a §, 60 och 65 a §§ ...202
7.3.3	13 kap. 19 §202
7.4	Förslaget till lag om ändring i rättegångs- balken202
7.5	Förslaget till lag om ändring i utsökningsbalken205
7.6	Förslaget till lag om ändring i konkurslagen (1921:225)205
7.6.1	39 a §205
7.6.2	141 §206
7.7	Förslagen till lagar om ändring i förköpslagen (1967:868), väglagen (1971:948), expropria- tionslagen (1972:719), ledningsrättslagen (1973:1144), anläggningslagen (1973:1149), gruvlagen (1974:342) och vattenlagen (1983:291)206
7.8	Förslagen till lagar om ändring i lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsan- läggningar och lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem207
7.9	Förslaget till lag om ändring i konsumentkreditlagen (1977:981)211
7.10	Förslagen till lagar om ändring i hyresför- handlingslagen (1978:304) och lagen (1984:486) om hyresstopp212
7.11	Förslaget till lag om ändring i lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag .212
	SÄRSKILDA YTTRANDEN215
	BILAGA Utredningens direktiv219

SAMMANFATTNING

När den snart tioåriga räntelagen nyligen ändrades så att räntefoten för dröjsmålsräntan blev diskontot plus åtta procent, ställde sig många undrande till om det var lämpligt att ha en så pass hög ränta också i konsumentförhållanden. Højningen ansågs dock då kunna genomföras generellt för alla slag av fordringsförhållanden, eftersom uppställandet av särskilda ränteregler för konsumentförhållanden ansågs vara en fråga som borde behandlas i ett vidare sammanhang av den särskilde utredare för en mera allmän översyn av räntelagen som regeringen avsåg att inom kort tillkalla.

Det förslag som räntelagsutredningen nu lägger fram innebär i enlighet härmed att nuvarande regler i räntelagen utökas med fyra nya paragrafer under rubriken "Särskilda bestämmelser för privatpersoner och konsumentförhållanden". Genom dessa bestämmelser, 8-11 §§, modifieras och kompletteras räntelagens nuvarande regler. 1-7 §§ i gällande lag återfinns alltså även i den nya räntelagen, i allt väsentligt helt oförändrade. De nya bestämmelserna blir tillämpliga när räntelagen ska tillämpas på en privatperson, vare sig denne nu är gäldenär eller borgenär i fordringsförhållandet. Den särskilda regleringen är alltså tillämplig på rena privatförhållanden där båda parter är privatpersoner, men också på konsumentförhållanden där privatpersonens motpart är en näringsidkare. Företagare emellan gäller däremot endast de regler som svarar mot den nuvarande räntelagen, dvs. ett i stort sett oförändrat rättsläge.

Räntefoten är enligt de nya reglerna lägre än annars, när en privatperson eller konsument är antingen gäldenär eller borgenär. Tillägget till diskontot ska i dessa fall alltid vara två procent, dvs. dröjsmålsräntan och den s.k. avkastningsräntan får en räntefot som är lika hög och sam-

manfaller. En enhetlig räntefot kommer alltså att gälla för "konsumenträntan", vilket bl.a. innebär en betydande förenkling av systemet. Anledningen till att räntan sätts lägre för privatpersoner och konsumenter är att de skäl som föranlett den höga räntan för näringsidkare inte är gångbara när man ser till de enskilda människornas privata förhållanden. De har inte som inom företagen sin hushålls-ekonomi organiserad efter affärsmässiga principer. Den allmänna dröjsmålsräntans räntefot, som har en bindning till räntenivån hos de inom näringslivet vanligast förekommande formerna av kommersiell rörelsekredit, passar inte för privatförhållanden. Där beror inte dröjsmålen på medvetna kalkyler över vilka ekonomiska alternativ som kan vara mest lönsamma. Orsaken till att en räkning inte betalas i tid är som regel att den skickats ut för sent för att komma med vid den genomgång av räkningar och vid den samlade utbetalning, vanligtvis genom posten, som genomsnittskonsumenten gör en gång varje månad i samband med att han får ut sin lön. Eller också beror dröjsmålet på att han helt enkelt är utan pengar. Mot den bakgrunden har den räntenivå som ska gälla för privatpersoner fastställts utifrån andra överväganden än dem som varit bestämmande för nivån inom det kommersiella näringslivet. Problemen gestaltar sig olika i den ena och den andra typen av förhållanden och skillnaden i reglerna speglar denna realitet.

Den lägre räntefoten ska gälla också när en privatperson eller konsument har ställning av borgenär. Utredningen har funnit att en dröjsmålsränta efter diskontot plus åtta procent ofta skulle innebära en påtaglig överkompensation sett från en privatpersons synpunkt. En sänkning av räntan är även av detta skäl motiverad. Detta innebär bl.a. att försäkringsbolagens ofta framförda önskemål om en lättnad i räntebördan vid försäkringsersättning tillgodoses. Regleringen av försäkringsskador, inte minst vid personskador, drar ofta med nödvändighet ut på tiden utan

att detta därför behöver bero på långsamhet i hanteringen hos bolagen. I sådana fall har räntekostnaderna för bolagen som ett resultat av den nuvarande höga räntefoten ansetts onödigt stora, särskilt med beaktande av att räntan på den ersättningsberättigades sida samtidigt inneburit en icke obetydlig överkompensation. Dessa problem bortfaller med det system som nu föreslås.

En annan nyhet i lagen är att en begränsad möjlighet till jämkning av skyldigheten att betala ränta öppnas för vissa undantagsfall. Reglerna om ränta i räntelagen är schabloniserade. Så måste det vara. Efter mönster av vad som gäller i de övriga nordiska länderna har därför en möjlighet till avsteg från dessa stela regler tillskapats för de fall då en långtgående skyldighet att betala ränta skulle framstå som obillig. Det är dock bara i två specificerade undantagsfall som en jämkning ska kunna komma i fråga. Dels ska så kunna ske när en privatperson, som är gäldenär, med hänsyn till att rättsläget varit oklart haft skälig anledning att tills vidare hålla inne en betalning. Dels ska jämkning kunna äga rum när en privatperson råkat i dröjsmål därför att han till följd av sjukdom eller annan genomgripande personlig händelse huvudsakligen utan egen skuld råkat i betalningssvårigheter och synnerliga skäl för jämkning föreligger.

I konsumentförhållanden, dvs. när en konsument har en näringsidkare till motpart, ska räntelagen i dess helhet - inte bara de nya särskilda bestämmelserna således, utan även nuvarande regler i 1-7 §§ - vara tvingande till konsumenternas förmån. Förutom den betydelse detta får för den legala räntans höjd - den enhetliga "konsumenträntan", diskontot plus två procent, blir sålunda en tvingande maximinivå som inte får överskridas - innebär detta att fordringar som redan före förfallodagen löper med ränta, t.ex. banklån, inte får ha en särskild förhöjning av dröjsmålsräntan avtalad i de fall där redan den s.a.s.

ordinarie räntan ligger över lagens maximivå för dröjsmålsräntan. Den ordinarie räntan fortsätter alltså att utgå oförändrad, såsom redan tidigare har varit fallet, enligt 7 § räntelagen. Det nya är att även denna reglering nu blir tvingande i konsumentförhållanden.

Ofta har, särskilt från bankhåll, påtalats den ofullkomlighet i systemet som i vart fall i praktiken ansetts föreligga beträffande brottslingars skyldighet att utge ränta, t.ex. när en bedragare lurat till sig pengar genom obehöriga förfaranden med checkar. Gärningsmannen kan vara svår att få tag på eller ibland helt okänd, vilket gör att ränteberäkningen inte kan komma i gång. Förslaget till nya regler råder bot på denna brist, eller i vart fall på oklarheten om vad som gäller. Det sägs nämligen nu uttryckligen att på skadestånd i anledning av uppsåtligt brott utgår ränta, oberoende av om krav framställts och utredning lagts fram, från den dag skadan uppkom.

Enligt sina direktiv ska utredningen också behandla frågan om tidpunkten för betalning av faktura. I denna fråga har utredningen funnit att det system som i övrigt föreslås kan förväntas av sig själv leda till att särskilda kortare tider än en månad för betalning inte kommer att tillämpas av företagen. Den räntefria frist om en månad som f.n. föreskrivs i 4 § räntelagen kommer nämligen att omfattas av den tvingande regleringen och det finns inte något rättsligen hållbart skäl för att, beträffande fordringar som förfaller vid anfordran, också avtala om en särskild betalfrist. Något rättsligt beaktansvärt skäl för att, beträffande fordringar som förfaller vid anfordran, också avtala om en särskild betalfrist finns nämligen inte. De särskilda mycket korta frister, som f.n. ibland förekommer, kan därför antas komma att försvinna. Det hävdas att det i framtiden, mot bakgrund av det nu föreslagna tvingande systemet, kommer att framstå som närmast vilseledande och därmed oskäligt att ange en sär-

skild frist för betalning, som är kortare än den månadsfrist som ska löpa innan ränta börjar utgå. Förekomsten av sådana klausuler bör därför kunna komma att stävjas genom ingripande från KO:s sida.

Avier och andra räkningar, avseende exempelvis el och vatten, får alltså förutsättas i framtiden förenklat komma att ange en enda sista betalningsdag. Denna ska sammanfalla med den dag dröjsmålsränta börjar utgå och tidsmässigt ligga minst en månad efter den dag räkningen avsändes. Härigenom ska betalning inte behöva ske tidigare än att en månadslön dessförinnan alltid hunnit flyta in till hushållet.

Slutligen innehåller förslaget en regel som ska motverka det tilltagande ofoget att utan stöd i avtal avkräva konsumenterna en särskild fakturaavgift i samband med att en vanlig räkning eller betalningspåminnelse skickas ut. Sådana rättsligen ogrundade krav - liksom f.ö. även krav på högre ränta än den som följer av räntelagen - ska enligt vad som uttryckligen fastslås i lagen alltid anses som en otillbörlig handling enligt marknadsföringslagen. Ingripande av KO och i förlängningen ett utdömt vitesbelopp kan alltså bli följden, om näringsidkaren inte ser till att han träffar ett särskilt avtal med konsumenten i de fall han nödvändigtvis vill ta ut en avgift för faktura, avisering eller annan betalningspåminnelse. Därmed kan det också bli föremål för prövning enligt avtalsvillkorslagen om det är skäligt att vid en viss typ av avtal statuera sådana avgifter.

Det har även ingått i utredningens uppdrag att se över de f.n. otidsenliga reglerna om ränta på rättegångskostnadsersättning. Här föreslår utredningen att den nuvarande bestämmelsen i 18 kap. 8 § rättegångsbalken anpassas till räntelagens regler om ränta. Ränfefoten för den ränta som ska utgå efter det att målet avgjorts genom dom höjs

alltså från nu gällande otillräckliga och absolut fixerade sex procent till den nivå som - beroende på om det är en privatperson eller näringsidkare - ska gälla enligt de allmänna reglerna om dröjsmålsränta.

Härutöver föreslås emellertid en ytterligare och helt ny regel om ränta på sådana utgifter som part ådrar sig under rättegångens själva förlopp och som sedermera visar sig utgöra ersättningsgill rättegångskostnad. Ersättningen för sådan kostnad ska innefatta ränta på utgivet belopp efter tio procent om året från den dag beloppet erlades till och med den dag då målet avgörs. Anledningen till att i detta speciella fall räntefoten bestämts till en fixerad procentsats är att domstolarna inte onödigtvis ska åläggas att göra komplicerade uträkningar som innebär ett merarbete som inte står i proportion till frågans ekonomiska betydelse. Tio procent har ansetts ungefärligen motsvara den genomsnittliga nivån för avkastningsräntan, sett i ett något längre tidsperspektiv.

Utöver de nu berörda lagändringarna har förslag lagts fram till följdändringar i ett flertal av de talrika specialförfattningar som innehåller hänvisningar till räntelagen. Avsikten har här varit att den lägre räntnivån för privatpersoner ska slå igenom även i specialförfattningarnas räntebestämmelser.

A SUMMARY OF THE REPORT

New "Act on Interest" in Sweden

The obligation to pay interest on debts is in Sweden regulated by a special statute, the Act on Interest (SFS 1976:635). The statute deals mainly with interest in case of delay in payment. According to the statute, a distinction is made between debts for which the date of payment is fixed and others. When the date is fixed in advance, interest is payable from that date (Sec. 3, para. 1). When it is not fixed, interest is payable after a period of one month has elapsed from the day when the creditor claimed payment from the debtor, stating that omission to pay would entail liability to pay interest (Sec. 4, para. 1). The main reason for the latter part of the rule is that it should be clear to the debtor that the claim is one that carries the obligation to pay interest and is not merely an expression of the wish or the expectation to be paid. The period of one month is intended to give the debtor sufficient time for payment without incurring any obligation to pay interest.

With regard to claims for damages, for which the date of payment is not fixed in advance, a different rule is applied. For such claims the period of one month runs from the day when the creditor has claimed payment and provided such information as is needed in order to enable the defendant to take a position as to the justification of the claim (Sec. 4, para 2).

Furthermore, interest will always be payable from the date when the debtor is sued for payment, even if he has not had a period of one month at his disposal (Sec. 4, para. 3).

Regardless of which of these three rules applies, the right to interest presupposes that the debt is due.

The rate of interest for delayed payment is at present the same in all cases. It is linked to the official rate of discount of the Swedish Riksbank. The rate is determined by the current rate of discount, increased - since 1984 - by eight per cent (Sec. 6). Thus the rate is not fixed but changes with the fluctuations in the official rate of discount during the time that the interest is payable.

The Act also contains some rules regarding interest on debts not yet due. The main principle is that no interest is payable before a debt falls due, unless there is an agreement to the contrary. But for some cases, in which it is impractical to presuppose an agreement, interest is payable according to law. An important example is the rule regarding expropriation. According to Swedish law, the expropriator often takes over the property expropriated before the amount of compensation is determined, and in such a case he has to pay interest as from the day when he took over. The Act on Expropriation as well as several other statutes on special topics contains a reference to the Act on Interest, which states what rate of interest shall apply in these cases. When interest is payable before a debt is due, the rate of interest is determined by the current official rate of discount of the Riksbank, increased by two per cent (Sec. 5).

All rules of the Act on Interest may at present be set aside by contract.

Through the proposals now being submitted, four sections are to be added to the Act on Interest, under the title "Special Provisions regarding Personal and Consumer Cases". These rules will modify and supplement existing

rules whenever the Act is applicable to a private person, who can be either the creditor or the debtor of the claim. As regards business transactions the old rules are on the whole to be left unchanged.

According to the rules now proposed, the rate of interest will be lower when a private person is either the creditor or the debtor. In these cases the rate is to be the official rate of discount increased by two per cent (Sec. 8). The reason for the choice of the lower rate is that the high rate needed for business transactions cannot be justified when private persons are concerned. Their economy is not - as those of enterprises - based on strictly economical considerations. The general rate of interest for delayed payments is based on the assumption that an enterprise will calculate what is cheapest for it - to pay a debt or to borrow money on a short term credit. The debtor should not prefer to leave his debt unpaid. A private person, on the other hand, will rarely calculate which alternative will give the highest return. If he does not pay a bill in time, the reason is generally that he has not yet received his periodical salary or his wages, or simply that he has no money. In neither case a high rate of interest for delayed payment will influence his behaviour.

As has been mentioned above, the lower rate is to be applied also when a private person is the creditor. This is due to the fact that a rate corresponding to the official discount increased by eight per cent would often confer a substantial overcompensation to a creditor who is a private person. The most practical case is the one in which an insurer owes a debt to a private person.

Another new proposal is to introduce a limited possibility of modifying the rules of interest in a few exceptional cases (Sec. 9). These cases include those where the legality of the claim is questionable or where the debtor's default is due to "social force majeure", e.g. to inability to pay because of an illness of long duration.

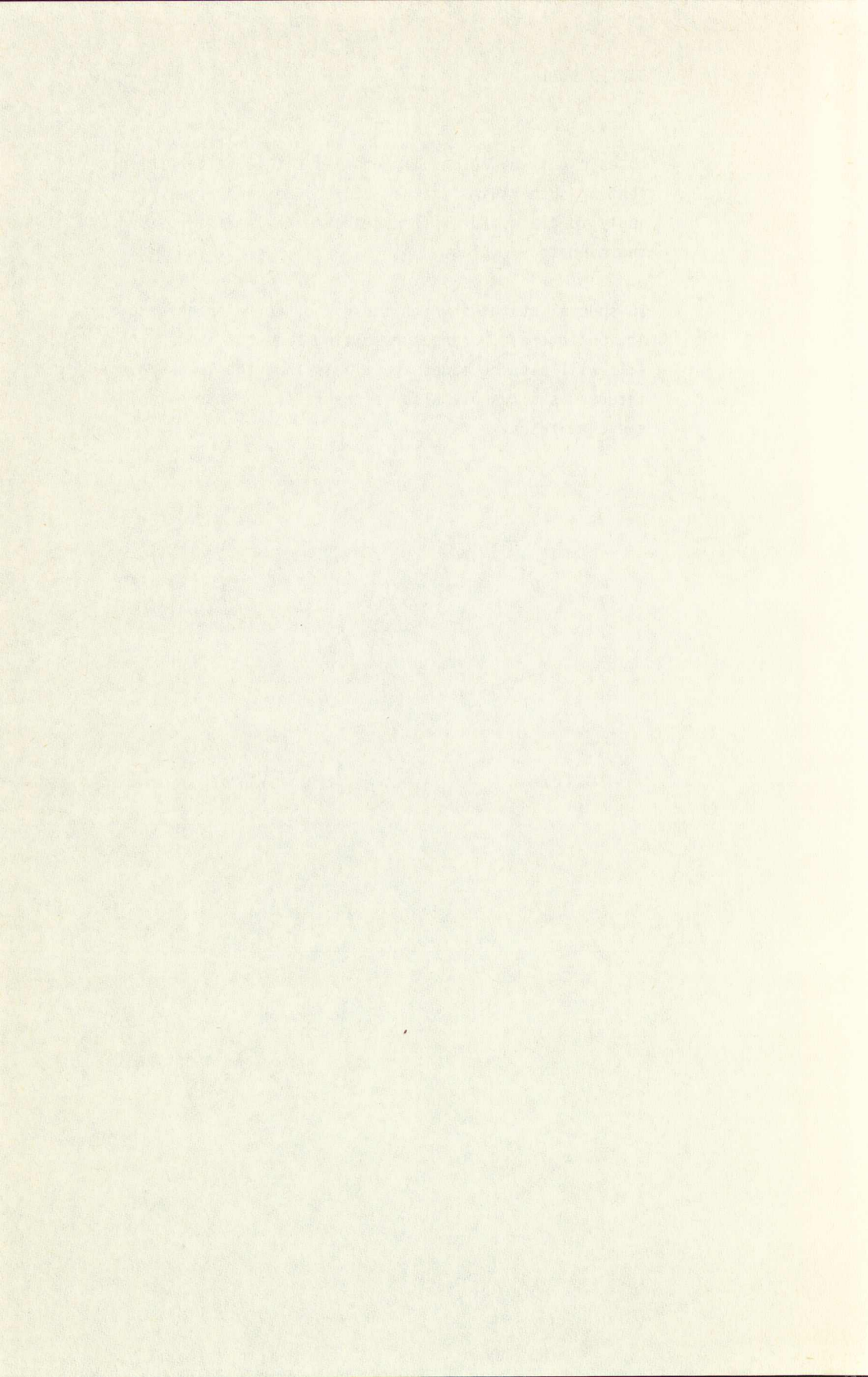
For consumer cases, i.e. where a consumer is debtor or creditor, the rules of the Act on Interest are to be mandatory in favour of the consumer (Sec. 10). This principle is to be applied to the Act as a whole, not only to the new rules that are proposed now. For other cases derogations from the Act may be made, as before, through contractual agreements.

As appears from the description of the present rules, interest on damages is payable only from a relatively late point in time. A change is proposed in this regard. When damages are due to an intentional criminal act, interest is to be payable already from the date of the occurrence of the damage, without regard to whether a claim for payment and the information generally required (see *supra*) have been presented or not.

The proposed amendment to the Act on Interest deals with still another matter, which has a certain connection with the rate of interest. In Sweden, business enterprises have to an increasing extent begun to claim a special fee from consumers and other debtors in connection with the presentation of a bill, although their agreement has no stipulation to this effect. To obviate this practice it is now proposed to include in the Act a provision according to which the presentation of such legally unfounded claims is to be regarded as an "unfair act", as defined in the Marketing Act (SFS 1975:1418). The Consumer Ombudsman may thus intervene against a business enterprise

to enjoin it under penalty of a fine to abstain from presenting such claims in the future. The same rule will apply to claims for interest above the limits provided by the mandatory rules.

In special statutes which today include references to the Act on Interest, changes resulting from the above proposals will also be made. The aim is that the lower rate of interest shall apply also to the rules on interest of these statutes.

FÖRFATTNINGSFÖRSLAG

1 Förslag till
RÄNTELAG

Härigenom föreskrivs följande.

1 §

Denna lag är tillämplig på penningfordringar inom förmögenhetsrättens område.

Lagen gäller i den mån ej annat är avtalat eller utfäst eller särskilt föreskrivet. För privatpersoner och konsumentförhållanden finns särskilda bestämmelser i 8-11 §§.

2 §

Ränta på en fordran utgår inte för tid innan fordringen är förfallen till betalning.

På en fordran som avser återgång av betalning då avtal hävts till följd av betalningsmottagarens kontraktsbrott eller på liknande grund utgår dock ränta för tiden från den dag betalningen erlades till och med den dag återbetalning sker eller, om återbetalning inte sker i rätt tid, den dag från vilken ränta börjar utgå enligt 3 eller 4 §.

3 §

Försitts betalningstiden för en fordran vars förfallodag är bestämd i förväg, utgår ränta på fordringen från förfallodagen.

På en fordran som grundar sig på sysslomans eller annans skyldighet att redovisa för medel som han mottagit av huvudmannen eller tredje man utgår ränta från dagen för redovisningen eller, om denna ej avges i rätt tid, från den dag redovisning bort ske.

4 §

I andra fall än som avses i 3 § utgår ränta på en förfallen fordran, för vilken betalningstiden försitts, från den dag som infaller en månad efter det borgenären har avsänt räkning eller på annat sätt framställt krav på betalning av ett bestämt belopp med angivande att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta. Galdenären är dock inte skyldig att erlægga ränta för tid innan räkningen eller kravet har kommit honom till handa.

Avser fordringen skadestånd eller annan liknande ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning, utgår ränta på förfallet belopp från den dag som infaller en månad efter det borgenären har framställt krav på ersättning och lagt fram utredning som med hänsyn till omständigheterna skäligen kan begäras av honom. Galdenären är dock inte skyldig att erlægga ränta för tid innan kravet och utredningen har kommit honom till handa. På en fordran som avser skadestånd i anledning av ett uppsåtligt brott utgår ränta, oberoende av om krav framställts och utredning lagts fram, från den dag skadan uppkom.

Oavsett vad som föreskrivs i första och andra styckena utgår ränta på en förfallen fordran senast från dagen för delgivning av ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande eller av stämning i mål om utgivande av betalning.

5 §

I fall som avses i 2 § andra stycket beräknas ränta för år enligt en räntefot som motsvarar det av riksbanken fastställda, vid varje tid gällande diskontot med ett tillägg av två procentenheter.

6 §

I sådana fall som avses i 3 eller 4 § beräknas ränta för år enligt en räntefot som motsvarar det av riksbanken fastställda, vid varje tid gällande diskontot med ett tillägg av åtta procentenheter.

7 §

Löper en fordran med ränta när den förfaller till betalning och försitts betalningstiden, utgår ränta i fortsättningen enligt samma räntefot som gällde vid förfallodagen. Räntan skall dock utgå lägst enligt den räntefot som anges i 6 §, såvitt gäller fordran som avses i 3 § första stycket genast och såvitt gäller fordran som avses i 3 § andra stycket eller 4 § från den dag som där föreskrivs för varje särskilt fall.

Särskilda bestämmelser för privatpersoner och
konsumenter

8 §

Är en privatperson i egenskap av konsument eller eljest gäldenär eller borgenär skall tillägget till diskontot enligt 6 § vara två procentenheter.

9 §

Har en privatperson som är gäldenär, med hänsyn till att oklarhet förelegat om rättsläget eller eljest om något förhållande av avgörande betydelse för betalningsskyldigheten, haft skälig anledning att tills vidare hålla inne betalningen, kan den ränta som skall utgå enligt bestämmelse i denna lag jämkas. Detsamma gäller om betalningstiden försuttits därför att privatpersonen till följd av sjukdom eller av annan genomgripande personlig händelse huvudsakligen utan egen skuld råkat i betalningssvårigheter och synnerliga skäl för jämkning föreligger.

10 §

Avtalsvillkor mellan en konsument och en näringsidkare som i jämförelse med andra bestämmelser i denna lag än 2 § första stycket är till nackdel för konsumenten, är utan verkan mot denne. Dock får, under förutsättning att båda parter härvidlag tillförsäkras samma förmån, avtal träffas att upplupen ränta enligt denna lag, som understiger etthundra kronor, inte behöver utges.

11 §

En näringsidkare får inte framställa krav mot en konsument på ränta, utöver vad som följer av denna lag. Gör han det skall det anses utgöra en sådan handling som avses i 2 § marknadsföringslagen (1975:1418). Detsamma gäller krav som avser särskild avgift för faktura eller eljest för avisering eller annan betalningspåminnelse, som inte är inkassoåtgärd enligt inkassolagen (1974:182), såvida inte särskilt avtal träffats om att sådan avgift skall utgå.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986, då räntelagen (1975:635) skall upphöra att gälla. I fråga om ränta för tid före ikraftträdandet gäller dock den gamla lagen.

Om det i en lag eller annan författning hänvisas till den gamla lagen tillämpas i stället den nya räntelagen.

2 Förslag tillLag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreskrivs att 22 kap. 5 § och 25 kap. 7 § ärvdabalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

22 kap.

5 §

Å legat, som avser visst penning-
belopp, äger testamentstagaren
såvitt ej annat framgår av
testamentet, tillgodonjuta ränta,
sedan fyra månader förflutit från
testators död. Röntan beräknas
enligt 5 § räntelagen (1975:635)
för tiden fram till dess legatet
enligt 1 § i detta kapitel skall
utgivas och enligt 6 § räntelagen
för tiden därefter.

Å legat, som avser visst penning-
belopp, äger testamentstagaren
såvitt ej annat framgår av
testamentet, tillgodonjuta ränta,
sedan fyra månader förflutit från
testators död. Röntan beräknas
enligt 5 § räntelagen (1986:00)
för tiden fram till dess legatet
enligt 1 § i detta kapitel skall
utgivas och enligt 6 eller 8 §
räntelagen för tiden därefter.

25 kap.

7 §

Finnes den dödförklarade sedermera vara vid liv, skall envar, som i följd
av dödförklaringen tillträtt egendom, bära den åter. Samma lag vare, där
den dödförklarade finnes hava avlidit å annan tid än den som antagits så-
som dödsdag och med hänsyn därtill annan är berättigad till kvarlåtenskapen.

Har egendom som skall återbäras blivit till annan överlåten, är jämväl
denne återbäringsskyldig, där han ej var i god tro då han åtkom egen-
domen.

Nuvarande lydelse

Då egendomen återbäres, skall ock utgivas avkastning som belöper på tiden efter det innehavaren vann kunskap, att annan ägde bättre rätt till egendomen, eller stämning blev honom delgiven. Har han för egendomen haft nödig kostnad, skall den ersättas; nyttig kostnad skall ock ersättas, där den ej var gjord å tid som nyss sagts. Utgöres egendomen av penningbelopp, skall ränta gäldas på beloppet enligt 6 § räntelagen (1975:635) från den dag innehavaren vann kunskap att annan ägde bättre rätt till beloppet eller stämning delgavs honom.

Föreslagen lydelse

Då egendomen återbäres, skall ock utgivas avkastning som belöper på tiden efter det innehavaren vann kunskap, att annan ägde bättre rätt till egendomen, eller stämning blev honom delgiven. Har han för egendomen haft nödig kostnad, skall den ersättas; nyttig kostnad skall ock ersättas, där den ej var gjord å tid som nyss sagts. Utgöres egendomen av penningbelopp, skall ränta gäldas på beloppet enligt 6 eller 8 § räntelagen (1986:00) från den dag innehavaren vann kunskap att annan ägde bättre rätt till beloppet eller stämning delgavs honom.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande ifråga om ränta för tid före nämnda dag.

3 Förslag tillLag om ändring i jordabalken

Härigenom föreskrivs att 9 kap. 12 a §, 12 kap. 55 a, 60 och 65 a §§ samt 13 kap. 19 § jordabalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

9 kap.

12 a §

Skall arrendatorn enligt dom eller beslut betala högre arrendeavgift än förut för förfluten tid, skall han betala ränta på det överskjutande

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

beloppet som om detta hade förfallit till betalning samtidigt med den förut utgående arrendeavgiften. Skall arrendatorn betala lägre belopp, skall jordägaren betala ränta på det belopp som han har mottagit för mycket från den dag då han tog emot beloppet.

Räntan skall beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden innan domen eller beslutet har vunnit laga kraft och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Räntan skall beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) för tiden innan domen eller beslutet har vunnit laga kraft och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

12 kap.

55 a §

Gäller hyresavtalet för obestämd tid och har avtalet sagts upp, får beslut om ändring av hyresvillkoren inte avse tiden före den tidpunkt till vilken uppsägning skett. Har frågan om villkorsändring utan uppsägning hänskjutits till hyresnämnden, får beslutet inte avse tiden före det månadsskifte som inträffar närmast efter tre månader från dagen för ansökningsen. Beslut om ändring av hyresvillkoren får dock inte i något av de fall som nu angetts avse tiden innan sex månader förflutit efter det att de förut gällande villkoren började tillämpas.

Är hyresavtalet ingånget för bestämd tid och har avtalet sagts upp, får beslut om ändring av hyresvillkoren inte avse tiden före den tidpunkt till vilken uppsägning skett. Har frågan om villkorsändring utan uppsägning hänskjutits till hyresnämnden, får beslut om ändring av hyresvillkoren inte avse tiden före den tidpunkt till vilken avtalet tidigast hade kunnat sägas upp, om uppsägning skett när ansökningsen ingavs till hyresnämnden. Är hyrestiden längre än ett år och sker ändring av hyresvillkoren på grund av ansökan av hyresgästen, får beslutet likväl avse tiden efter det månadsskifte som inträffar närmast efter tre månader från dagen för ansökningsen, dock tidigast sedan hyresförhållandet varat ett år i följd.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

Hyresnämnden får, när det finns särskilda skäl, förordna att beslut om villkorsändring får verkställas även om det inte har vunnit laga kraft.

Skall hyresgästen enligt hyresnämndens eller bostadsdomstolens beslut betala högre hyra för förfluten tid än som skolat utgå förut, är hyresrätten inte förverkad på grund av dröjsmål med betalningen av det överskjutande beloppet, om betalningen sker inom en månad från den dag då beslutet vann laga kraft. Vad som sagts nu gäller inte, om skyldighet att flytta inträder för hyresgästen inom kortare tid än två månader efter nämnda dag.

På överskjutande belopp skall hyresgästen betala ränta som om beloppet förfallit till betalning samtidigt med den förut utgående hyran. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden innan beslutet vunnit laga kraft och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

På överskjutande belopp skall hyresgästen betala ränta som om beloppet förfallit till betalning samtidigt med den förut utgående hyran. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) för tiden innan beslutet vunnit laga kraft och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

I beslutet får anstånd medges med betalningen av det överskjutande belopp jämte ränta som avses i femte stycket. Medges anstånd, får det bestämmas att ränta till förfallodagen skall beräknas enligt 5 § räntelagen.

Om hyran sänks för förfluten tid genom hyresnämndens eller bostadsdomstolens beslut, skall hyresvärden samtidigt åläggas att till hyresgästen betala tillbaka vad han till följd därav har uppburit för mycket jämte ränta. Räntan skall beräknas enligt 5 § räntelagen för tiden från dagen för beloppets mottagande till dess

Om hyran sänks för förfluten tid genom hyresnämndens eller bostadsdomstolens beslut, skall hyresvärden samtidigt åläggas att till hyresgästen betala tillbaka vad han till följd därav har uppburit för mycket jämte ränta. Räntan skall beräknas enligt 5 § räntelagen för tiden från dagen för beloppets mottagande till dess

Nuvarande lydelse

beslutet vunnit laga kraft och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Föreslagen lydelse

beslutet vunnit laga kraft och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

60 §

I mål om ersättning enligt 57 § skall rätten på yrkande av hyresgästen, om hyresvärden medger skyldighet att betala ersättning eller sådan skyldighet fastställs genom dom som vunnit laga kraft, förplikta hyresvärden att betala förskott i avräkning på den ersättning som kan komma att bestämmas.

Första stycket gäller inte, om det är uppenbart att förskottet blir obetydligt. Har beslut i fråga om förskott meddelats, får nytt yrkande om förskott inte tas upp till prövning förrän tre månader förflutit sedan det föregående beslutet vann laga kraft.

Beslut i fråga om förskott får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skall parterna beredas tillfälle att yttra sig. Beslut som meddelats under rättegången skall överklagas särskilt. Hovrättens beslut får inte överklagas.

Har hyresgästen uppburit förskott som överstiger den slutligt bestämda ersättningen, är han skyldig att till hyresvärden betala tillbaka det överskjutande beloppet jämte ränta. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden från dagen för beloppets mottagande till dess ersättningen blivit slutligt bestämd genom dom som vunnit laga kraft och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Har hyresgästen uppburit förskott som överstiger den slutligt bestämda ersättningen, är han skyldig att till hyresvärden betala tillbaka det överskjutande beloppet jämte ränta. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) för tiden från dagen för beloppets mottagande till dess ersättningen blivit slutligt bestämd genom dom som vunnit laga kraft och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

65 a §

Ingen får ta emot, träffa avtal om eller begära ersättning av hyressökande för anvisning av bostadslägenhet. Sådan ersättning får dock utgå vid yrkesmässig bostadsförmedling enligt grunder som föreskrivs av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Den som uppsåtligen bryter mot första stycket döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst två år.

Den som har uppburit otillåten ersättning är skyldig att betala tillbaka den.

Saknar hyresgästen, när hyresavtalet avser en bostadslägenhet, rätt till förlängning enligt 45 §, första stycket 1 eller 2 eller andra stycket och begagnar sig hyresvärden uppsåtligen av detta förhållande till att ta ut en hyra som är uppenbart oskälig med hänsyn till lägenhetens bruksvärde, döms hyresvärden till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst två år. Hyresvärden är dessutom skyldig att lämna tillbaka vad han tagit emot i den mån det överstiger skälig hyra för lägenheten jämte ränta på detta belopp. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden från dagen för beloppets mottagande till dess domen vunnit laga kraft och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Saknar hyresgästen, när hyresavtalet avser en bostadslägenhet, rätt till förlängning enligt 45 §, första stycket 1 eller 2 eller andra stycket och begagnar sig hyresvärden uppsåtligen av detta förhållande till att ta ut en hyra som är uppenbart oskälig med hänsyn till lägenhetens bruksvärde, döms hyresvärden till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt, döms till fängelse i högst två år. Hyresvärden är dessutom skyldig att lämna tillbaka vad han tagit emot i den mån det överstiger skälig hyra för lägenheten jämte ränta på detta belopp. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) för tiden från dagen för beloppets mottagande till dess domen vunnit laga kraft och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

13 kap.

19 §

När den genom uppsägningen bestämda tillträdesdagen är inne och lösesumman nedsatts enligt 18 §, upphör tomträtten med däri upplåtna rättigheter och blir inskrivningar i denna utan verkan. Innan nedsättning skett, får tillträde ej äga rum utan tomträttshavarens medgivande.

Har tomträtten frånträtts på den genom uppsägningen bestämda tillträdesdagen men är lösesumman då ännu icke nedsatt, är fastighetsägaren skyldig att betala ränta till tomträttshavaren. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden från tillträdesdagen till dess nedsättning skall ske och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Har tomträtten frånträtts på den genom uppsägningen bestämda tillträdesdagen men är lösesumman då ännu icke nedsatt, är fastighetsägaren skyldig att betala ränta till tomträttshavaren. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) för tiden från tillträdesdagen till dess nedsättning skall ske och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

4 Förslag tillLag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 18 kap. 8 och 14 §§ rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

18 kap.

8 §

Ersättning för rättegångskostnad skall fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Ersättning skall ock utgå för partens arbete och tidspillan i anledning av rättegången. Såsom åtgärd för rättegångens förberedande anses förhandling för biläggande av tvistefråga som har omedelbar betydelse för partens talan.

Har part i anledning av rättegången haft utgifter som utgör ersättningsgill rättegångskostnad skall ersättningen härför innefatta ränta på utgivet belopp efter tio procent om året från den dag beloppet erlades till och med den dag då målet avgöres.

Ersättning för rättegångskostnad skall även innefatta ränta efter sex procent från dagen då målet avgöres till dess betalning sker.

På den sammanlagda ersättningen för rättegångskostnader utgår ränta enligt 6 eller 8 § räntelagen (1986:00) från dagen då målet avgöres till dess betalning sker.

14 §

Part, som vill erhålla ersättning för rättegångskostnad, skall, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva, vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma

Part, som vill erhålla ersättning för rättegångskostnad, skall, innan handläggningen avslutas, framställa yrkande därom och uppgiva vari kostnaden består. Gör han det ej, äge han ej därefter tala å den kostnad, som uppkommit vid samma

Nuvarande lydelse

rätt; dock må part även om yrkande ej framställts, erhålla ränta som avses i 8 § andra stycket samt ersättning för utskrift av rättsens dom eller slutliga beslut.

Föreslagen lydelse

rätt; dock skall part, även om yrkande ej framställts, erhålla ränta som avses i 8 § tredje stycket samt ersättning för utskrift av rättsens dom eller slutliga beslut.

Då rätten avgör målet meddele rätten samtidigt beslut angående rättegångskostnaden så ock i fråga som avses i 13 § första stycket. Ingår i ersättning för rättegångskostnad arvode till ombud eller biträde, skall arvodets belopp angivas.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

5 Förslag tillLag om ändring i utsökningsbalken

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 29 § utsökningsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

När medel som sökanden eller annan sakägare har fått lyfta skall betalas tillbaka, utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1975:635) från den dag medlen utbetalades till och med den dag återbetalning skall ske och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Föreslagen lydelse

2 kap.
29 §

När medel som sökanden eller annan sakägare har fått lyfta skall betalas tillbaka, utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1986:00) från den dag medlen utbetalades till och med den dag återbetalning skall ske och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

Ränta utgår dock ej i den mån det beror på den som är berättigad till medlen att de ej har betalats tillbaka.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tiden före nämnda dag.

6 Förslag till

Lag om ändring i konkurslagen (1921:225)

Härigenom föreskrivs att 39 a och 141 §§ konkurslagen (1921:225) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

39 a §

Den som är skyldig att återbära egendom skall även utge den avkastning som belöper på tiden efter det att återvinning påkallades. Utgöres egendomen av penningbelopp eller skall ersättning utges för egendomens värde, utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1975:635) till och med den dag då skyldighet att återbära beloppet eller utge ersättningen inträder och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Den som är skyldig att återbära egendom skall även utge den avkastning som belöper på tiden efter det att återvinning påkallades. Utgöres egendomen av penningbelopp eller skall ersättning utges för egendomens värde, utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1986:00) till och med den dag då skyldighet att återbära beloppet eller utge ersättningen inträder och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

Skall någon återbära egendom vid återvinning enligt 30 §, kan han förklaras skyldig att utge även avkastning som belöper på tiden från det att han mottog egendomen till dess att återvinning påkallades. Ränta för sådan tid beräknas enligt 5 § räntelagen.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

Den som nedlagt nödvändig eller nyttig kostnad på egendom som återbäres har rätt till ersättning därför, om ej särskilda skäl föreligga däremot.

Återvinnens säkerhet som grundas på inteckning, skall inteckningshandlingen återställas eller, om den behövs som bevis för fordringen, tillhandahållas för utbyte eller dödning av inteckningen. Kan det ej ske, skall ersättning utgå.

141 §

Borgenär äge innan tid för klander mot utdelningsförslaget är ute ej annorledes än mot borgen lyfta vad honom i förslaget tillagts; ej heller må, om klander väckts, borgenär, vars rätt beröres av klandret, annorledes än mot borgen lyfta utdelning förrän klandret blivit genom laga kraftägande beslut avgjort.

Är fordran beroende av villkor, som i 136 § avses, eller är, där borgenär förelagt sådan edgång, som i 116 eller 123 § sägs, edgången ej fullgjord, må utdelning för fordringen ej lyftas. Samma lag vare i fråga om fordran, som är tvistig; dock att borgenär, vars fordran är fastställd genom beslut, som ej äger laga kraft, må mot borgen lyfta vad på fordringen belöper. Utdelning för fordran, som bevakats efter utgången av den för bevakning av fordringar utsatta tid, må ej lyftas under tiden för framställande av anmärkningar mot bevakningen.

Finnes borgenär, som lyft utdelning, skyldig att till konkursboet återbära vad han uppburit, skall han gälda ränta därå. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) från den dag då medlen lyftes till och med den dag då skyldighet att återbära medlen inträder och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Finnes borgenär, som lyft utdelning, skyldig att till konkursboet återbära vad han uppburit, skall han gälda ränta därå. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) från den dag då medlen lyftes till och med den dag då skyldighet att återbära medlen inträder och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

7 Förslag tillLag om ändring i förköpslagen (1967:868)

Härigenom föreskrivs att 13 § förköpslagen (1967:868) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

13 §

När förköpet fullbordats, skall kommunen ersätta köparen för vad denne enligt åtagande i köpeavtalet fullgjort före fullbordandet och för nödvändig kostnad i samband med köpet. På belopp som kommunen på grund härav har att utge skall kommunen betala ränta. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) från den dag köparen utgav beloppet intill första vardagen i andra månaden efter förköpets fullbordande och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter. Kommunen skall dessutom ersätta köparen för nödvändig kostnad som nedlagts på egendomen utöver vad som skäligen motsvarar värdet av den avkastning som köparen erhållit. Ränta utgår på sådan ersättning enligt 6 § räntelagen från första vardagen i andra månaden efter det att förköpet fullbordats.

När förköpet fullbordats, skall kommunen ersätta köparen för vad denne enligt åtagande i köpeavtalet fullgjort före fullbordandet och för nödvändig kostnad i samband med köpet. På belopp som kommunen på grund härav har att utge skall kommunen betala ränta. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) från den dag köparen utgav beloppet intill första vardagen i andra månaden efter förköpets fullbordande och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter. Kommunen skall dessutom ersätta köparen för nödvändig kostnad som nedlagts på egendomen utöver vad som skäligen motsvarar värdet av den avkastning som köparen erhållit. Ränta utgår på sådan ersättning enligt 6 eller 8 § räntelagen från första vardagen i andra månaden efter det att förköpet fullbordats.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

Har köparen avverkat skog annat än till husbehov eller avhänt egendomen annat än dess vanliga avkastning, äger kommunen erhålla ersättning härför. Detsamma gäller om köparen skadat egendomen eller eljest föranlett att den minskat i värde, om och i den mån det med hänsyn till förfarandets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan anses skäligt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

8 Förslag tillLag om ändring i lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar att 27 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

27 §

Avgift skall utgå enligt taxa som huvudman utformar i överensstämmelse med de grunder som anges i 24-26 §§. Avgift kan utgå som engångsavgift och som periodiska avgifter.

Engångsavgift får ej sättas högre än att den svarar mot fastighetens andel i kostnaden för den allmänna va-anläggningens utförande. Uppgår engångsavgift till belopp som är betungande med hänsyn till fastighetens ekonomiska bärkraft och övriga omständigheter, skall, om fastighetens ägare begär det samt godtagbar säkerhet ställes, avgiften fördelas på årliga inbetalningar under viss tid, högst tio år.

Nuvarande lydelse

Avgift skall betalas vid anfordran.
På obetalt belopp utgår ränta
enligt 6 § räntelagen (1975:635)
från dagen för anfordran.

Föreslagen lydelse

Avgift skall betalas vid anfordran.
I fråga om huvudmannens rätt till
ränta på obetalt belopp gäller
bestämmelserna i räntelagen
(1986:00).

Skall engångsavgift fördelas på årliga inbetalningar, utgår ränta enligt 5 § räntelagen på varje del av avgiften som förfaller till betalning i framtiden från den dag då den första inbetalningen skall ske till dess ifrågavarande del av avgiften betalas eller ränta skall utgå enligt tredje stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

9 Förslag tillLag om ändring i väglagen (1971:948)

Härigenom föreskrivs att 55 § väglagen (1971:948) skall ha nedan angivna lydelse.

55 §

Har väghållare erhållit vägrätt, är fastighetens ägare berättigad att av väghållaren få intrångsersättning och ersättning för annan skada till följd av vägens byggande eller begagnande, om det ej avtalats eller uppenbarligen förutsatts att ersättning ej skall lämnas. Samma rätt till ersättning har innehavare av sådan nyttjanderätt eller annan särskild rätt till fastigheten som upplåtits innan marken togs i anspråk.

Nuvarande lydelse

Vid ersättningsens bestämmande gäller 4 kap. expropriationslagen (1972:719) i tillämpliga delar. 4 kap. 3 § nämnda lag skall härvid tillämpas i fråga om värdeökning som ägt rum under tiden från dagen tio år före det talan väcktes vid domstol.

På ersättningen utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1975:635) från den dag då marken togs i anspråk till den dag då betalning skall ske och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Föreslagen lydelse

På ersättningen utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1986:00) från den dag då marken togs i anspråk till och med den dag då betalning skall ske och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

10 Förslag tillLag om ändring i expropriationslagen (1972:719)

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 16 § expropriationslagen (1972:719) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

6 kap.

16 §

I den mån expropriationsersättning betalas efter utgången av frist som föreskrives i 7 § första eller andra stycket, skall den

I den mån expropriationsersättning betalas efter utgången av frist som föreskrives i 7 § första eller andra stycket, skall den

Nuvarande lydelse

exproprierande utge ränta på ersättningen från fristens utgång enligt 6 § räntelagen (1975:635). Har förhandstillträde ägt rum eller har fastigheten helt eller delvis övergått på den exproprierande enligt 10 §, skall den exproprierande utge ränta på expropriationsersättningen enligt 5 § räntelagen från den dag fastigheten tillträdades eller övergick på den exproprierande till dess betalning sker eller ränta skall utgå enligt första punkten i denna paragraf. Har fastigheten endast delvis tillträtts eller övergått på den exproprierande och skulle skyldighet att i sådant fall betala ränta på hela ersättningen vara oskälig mot den exproprierande, får räntebeloppet jämkas.

Expropriation fullbordas utan hinder av att ränta enligt första stycket ej betalas.

Föreslagen lydelse

exproprierande utge ränta på ersättningen från fristens utgång enligt 6 eller 8 § räntelagen (1986:00). Har förhandstillträde ägt rum eller har fastigheten helt eller delvis övergått på den exproprierande enligt 10 §, skall den exproprierande utge ränta på expropriationsersättningen enligt 5 § räntelagen från den dag fastigheten tillträdades eller övergick på den exproprierande till dess betalning sker eller ränta skall utgå enligt första punkten i denna paragraf. Har fastigheten endast delvis tillträtts eller övergått på den exproprierande och skulle skyldighet att i sådant fall betala ränta på hela ersättningen vara oskälig mot den exproprierande, får räntebeloppet jämkas.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

11 Förslag tillLag om ändring i ledningsrättslagen (1973:1144)

Härigenom föreskrivs att 30 § ledningsrättslagen (1973:1144) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

30 §

Ersättning enligt 13 eller 33 § skall erläggas inom tre månader efter det att ersättningsbeslutet vann laga kraft. I den mån ersättningen betalas efter utgången av denna frist skall dessutom utges ränta på ersättningen enligt 6 § räntelagen (1975:635) från fristens utgång. Har tillträde skett före fristens utgång skall även utges ränta enligt 5 § räntelagen från den dag tillträdet skedde till dess betalning sker eller ränta skall utgå enligt andra punkten i denna paragraf.

Ersättning enligt 13 eller 33 § skall erläggas inom tre månader efter det att ersättningsbeslutet vann laga kraft. I den mån ersättningen betalas efter utgången av denna frist skall dessutom utges ränta på ersättningen enligt 6 eller 8 § räntelagen (1986:00) från fristens utgång. Har tillträde skett före fristens utgång skall även utges ränta enligt 5 § räntelagen från den dag tillträdet skedde till dess betalning sker eller ränta skall utgå enligt andra punkten i denna paragraf.

I fråga om ersättning som avses i 13 § och förskott som avses i 25 eller 25 a § äger 5 kap. 16 § fastighetsbildningslagen (1970:988) motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

12 Förslag tillLag om ändring i anläggningslagen (1973:1149)

Härigenom föreskrivs att 32 § anläggningslagen (1973:1149) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

32 §

Ersättning enligt 13 § skall erläggas inom tre månader efter det att ersättningsbeslutet vunnit laga kraft. I den mån ersättningen betalas efter utgången av denna frist skall dessutom utges ränta på ersättningen enligt 6 § räntelagen (1975:635) från fristens utgång. Har tillträde skett före fristens utgång skall även utges ränta enligt 5 § räntelagen från den dag tillträdet skedde till dess betalning sker eller ränta skall utgå enligt andra punkten i denna paragraf.

Ersättning enligt 13 § skall erläggas inom tre månader efter det att ersättningsbeslutet vunnit laga kraft. I den mån ersättningen betalas efter utgången av denna frist skall dessutom utges ränta på ersättningen enligt 6 eller 8 § räntelagen (1986:00) från fristens utgång. Har tillträde skett före fristens utgång skall även utges ränta enligt 5 § räntelagen från den dag tillträdet skedde till dess betalning sker eller ränta skall utgå enligt andra punkten i denna paragraf.

I fråga om ersättning som avses i första stycket och förskott som avses i 27 eller 27 a § äger 5 kap. 16 § fastighetsbildningslagen (1970:988) motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

13 Förslag tillLag om ändring i gruvlagen (1974:342)

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 33 § gruvlagen (1974:342) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

4 kap.

33 §

Vid förrättningen fastställd ersättning skall betalas inom tre månader från det avslutningsbeslutet meddelades. På ersättningen utgår ränta från dagen för avslutningsbeslutet. Har förordnande enligt 32 § tredje stycket meddelats, skall dock räntan på ersättning som avser anvisad mark beräknas från den dag då marken tidigast får tillträdas.

Ränta som avses i första stycket beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden till dess betalning skall ske och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Ränta som avses i första stycket beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) för tiden till dess betalning skall ske och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

14 Förslag tillLag om ändring i konsumentkreditlagen (1977:981)

Härigenom föreskrivs att 17 § konsumentkreditlagen (1977:981) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

17 §

Vill kreditgivaren utnyttja rätt att återtaga vara, skall avräkning göras mellan honom och köparen.

Köparen tillgodoräknas härvid varans värde vid återtagandet. Värdet beräknas efter vad kreditgivaren kan antagas få ut genom att på lämpligt sätt försälja varan.

Kreditgivaren får tillgodoräkna sig den obetalda delen av kreditfordringen efter avräkning enligt 13 § samt i förekommande fall dröjsmålsränta, dock ej enligt högre räntefot än som anges i 6 § räntelagen (1975:635).

Kreditgivaren får tillgodoräkna sig den obetalda delen av kreditfordringen efter avräkning enligt 13 § samt i förekommande fall dröjsmålsränta.

Kreditgivaren får därjämte tillgodoräkna sig ersättning för följande kostnader för återtagande av varan, nämligen exekutionsavgift, skälig kostnad för transport av varan samt utgift för inställelse vid förrättning för återtagande, om inställelsen har varit påkallad för tillvaratagande av kreditgivarens rätt. Vid bestämmande av ersättning för utgift för inställelse äger bestämmelserna om beräkning av ersättning av allmänna medel till vittne motsvarande tillämpning.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

I mål om handräckning för återtagande får kreditgivaren, enligt vad regeringen närmare föreskriver, tillgodoräkna sig även skälig ersättning för eget arbete med anledning av målet samt arvode till ombud eller biträde.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

15 Förslag tillLag om ändring i hyresförhandlingslagen (1978:304)

Härigenom föreskrivs att 22 och 23 § hyresförhandlingslagen (1978:304) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

22 §

Har förhandlingsöverenskommelse träffats om hyran eller annat hyresvillkor för hyresgäst, har hyresgästen rätt att utan uppsägning av hyresavtalet hos hyresnämnden ansöka om ändring av överenskommelsen i den del den avser honom. För att kunna upptas till behandling skall ansökan ha kommit in till hyresnämnden inom tre månader från den dag då hyresgästen fick underrättelse om det nya villkoret eller, i fråga om hyra, tre månader från den dag då villkoret började tillämpas mot honom.

Vid prövning av hyresvillkor enligt första stycket skall 12 kap. 48 § jordabalken tillämpas med den avvikelse som kan följa av 21 §. Skäligheten av belopp som avses i 20 § får prövas även utan samband med prövning av hyran i övrigt.

Nuvarande lydelse

Beslut varigenom hyresvillkor ändras träder i stället för förhandlingsöverenskommelsen i den delen. Avser beslutet hyra, skall hyresvärden samtidigt åläggas att till hyresgästen betala tillbaka vad han till följd därav har uppburit för mycket jämte ränta. Räntan skall beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden från dagen för beloppets mottagande till dess att beslutet har vunnit laga kraft och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Bestämmelserna i denna paragraf gäller ej i fråga om överenskommelse som har ingåtts efter förhandling enligt 5 § tredje stycket.

Föreslagen lydelse

Beslut varigenom hyresvillkor ändras träder i stället för förhandlingsöverenskommelsen i den delen. Avser beslutet hyra, skall hyresvärden samtidigt åläggas att till hyresgästen betala tillbaka vad han till följd därav har uppburit för mycket jämte ränta. Räntan skall beräknas enligt 5 § räntelagen (1986:00) för tiden från dagen för beloppets mottagande till dess att beslutet har vunnit laga kraft och enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden därefter.

23 §

Omfattas lägenhet av förhandlingsordning, är avtal som hyresvärden träffar med hyresgästen i fråga som avses i 5 § första stycket ogiltigt, om förhandling enligt förhandlingsordningen ej har ägt rum. Sådant avtal är även ogiltigt, om det avser hyreshöjning utöver vad som medges i träffad förhandlingsöverenskommelse eller ändring av grunderna för beräkning av sådan särskild ersättning som avses i

Omfattas lägenhet av förhandlingsordning, är avtal som hyresvärden träffar med hyresgästen i fråga som avses i 5 § första stycket ogiltigt, om förhandling enligt förhandlingsordningen ej har ägt rum. Sådant avtal är även ogiltigt, om det avser hyreshöjning utöver vad som medges i träffad förhandlingsöverenskommelse eller ändring av grunderna för beräkning av sådan särskild ersättning som avses i

Nuvarande lydelse

12 kap. 19 a § jordabalken i strid med träffad förhandlingsöverenskommelse. Hyresvärderna är skyldig att betala tillbaka vad han har uppburit för mycket jämte ränta därpå enligt 6 § räntelagen (1975:635) för tiden därefter.

Föreslagen lydelse

12 kap. 19 a § jordabalken i strid med träffad förhandlingsöverenskommelse. Hyresvärderna är skyldig att betala tillbaka vad han har uppburit för mycket jämte ränta därpå enligt 6 eller 8 § räntelagen (1986:00) för tiden därefter.

Första stycket gäller ej, om mot förhandling har mött hinder som ej har berott av hyresvärderna eller av fastighetsägarorganisation som är part enligt förhandlingsordningen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

16 Förslag tillLag om ändring i lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 13 § lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

2 kap.

13 §

Har en bolagsman haft nödvändig eller nyttig kostnad för bolagets räkning, är han berättigad till ränta på sin fordran från den dag fordringen kom till. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen

Har en bolagsman haft nödvändig eller nyttig kostnad för bolagets räkning, är han berättigad till ränta på sin fordran från den dag fordringen kom till. Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen

Nuvarande lydelse

(1975:635) för tiden fram till dess ränta skall utgå enligt 6 § samma lag.

Försummar en bolagsman att göra avtalat tillskott eller att redovisa influtna medel, skall han betala ränta beräknad enligt 6 § räntelagen från den dag tillskottet eller redovisningen bort ske.

Föreslagen lydelse

(1986:00) för tiden fram till dess ränta skall utgå enligt 6 eller 8 § samma lag.

Försummar en bolagsman att göra avtalat tillskott eller att redovisa influtna medel, skall han betala ränta beräknad enligt 6 eller 8 § räntelagen från den dag tillskottet eller redovisningen bort ske.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

17 Förslag tillLag om ändring i lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem att 28 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Avgifter skall betalas vid anfordran. På obetalt belopp utgår ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för anfordran.

Föreslagen lydelse

28 §

Avgifter skall betalas vid anfordran. I fråga om huvudmannens rätt till ränta på obetalt belopp gäller bestämmelserna i räntelagen (1986:00).

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

Om en engångsavgift skall fördelas på årliga inbetalningar, utgår ränta enligt 5 § räntelagen på varje del av avgiften som förfaller till betalning från den dag då den första inbetalningen skall ske till dess den ifrågavarande delen av avgiften betalas. På de delar av avgiften som förfallit till betalning men ännu ej betalats utgår ränta enligt första stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

18 Förslag tillLag om ändring i vattenlagen (1983:291)

Härigenom föreskrivs att 16 kap. 12 § vattenlagen (1983:291) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

16 kap.

12 §

På sådan ersättning som avses i 11 § första stycket utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1975:635) från den dag marken tillträdde eller vattenföretaget eller åtgärden utfördes, om inte något annat följer av andra stycket. Om betalningen inte sker i rätt tid, utgår ränta enligt 6 § räntelagen för tiden efter det dröjsmålet inträdde. Inlösen fullbordas utan hinder av att ränta inte betalas.

På sådan ersättning som avses i 11 § första stycket utgår ränta enligt 5 § räntelagen (1986:00) från den dag marken tillträdde eller vattenföretaget eller åtgärden utfördes, om inte något annat följer av andra stycket. Om betalningen inte sker i rätt tid, utgår ränta enligt 6 eller 8 § räntelagen för tiden efter det dröjsmålet inträdde. Inlösen fullbordas utan hinder av att ränta inte betalas.

Nuvarande lydelse

På ersättning som avser oförutsedd skada utgår ränta enligt 6 § räntelagen från den dag ersättningsanspråket framställdes vid vattendomstolen.

Föreslagen lydelse

På ersättning som avser oförutsedd skada utgår ränta enligt 6 eller 8 § räntelagen från den dag ersättningsanspråket framställdes vid vattendomstolen.

Om den ersättningsskyldige försummar att betala sådan ersättning enligt 11 § första stycket som skall betalas genom nedsättning, skall länsstyrelsen på begäran av den som är berättigad till ersättningen eller del därav söka verkställighet av den dom eller det beslut, varigenom ersättningen bestämts.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

19 Förslag tillLag om ändring i lagen (1984:486) om hyresstopp

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1984:486) om hyresstopp skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

2 §

Den som uppsåtligen bryter mot 1 § första stycket döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt döms till fängelse i högst två år.

Hyresvärden är skyldig att betala tillbaka vad han har uppburit för

Hyresvärden är skyldig att betala tillbaka vad han har uppburit för

Nuvarande lydelse

mycket jämte ränta enligt 6 §
räntelagen (1975:635) från dagen
för beloppets mottagande.

Föreslagen lydelse

mycket jämte ränta enligt 6 § eller
8 § räntelagen (1986:00) från
dagen för beloppets mottagande.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1986. Äldre bestämmelser gäller dock
fortfarande i fråga om ränta för tid före nämnda dag.

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

När man hör ordet ränta tänker man i första hand på den ränta eller det pris man får betala för att få låna pengar i bank eller av någon annan kreditgivare. Sådan ränta, som utgår under en fordrans löptid, innan denna förfallit till betalning, avtalas ofta i samband med att krediten i fråga beviljas. Görs inte det föreligger å andra sidan i princip ingen skyldighet att för tiden före förfallodagen betala ränta på en fordran.¹

Skulle den betalningsskyldige - gäldenären som han kallas - inte göra rätt för sig och infria sin skuld, sedan denna förfallit till betalning, har däremot sedan länge gällt att ränta för tiden därefter ska utgå. Sådan ränta brukar benämnas dröjsmålsränta och för att den ska börja beräknas har inte krävts stöd i något avtal mellan parterna. Den har utgått direkt på grund av bestämmelser i lag. Till skillnad mot ränta i allmänhet har alltså dröjsmålsräntan varit en sak som redan tidigare varit uppmärksammas i lagstiftningen.

De gamla reglerna om dröjsmålsränta hade sin plats i 9 kap. 10 § handelsbalken och hade varit gällande alltsedan 1734 års lag trädde i kraft. De ersattes den 1 januari 1976 av räntelagen (1975:635).² Genom den nya lagen som är dispositiv - den gäller bara i den mån inte annat är avtalat eller utfäst eller särskilt föreskrivet på annat håll i lagstiftningen - höjdes avsevärt nivån på den ränta som den som försuttit betalningstiden för sina

1 Angående den historiska bakgrunden till reglerna om ränta i Sverige se SOU 1974:28 s. 47 ff.

2. Prop. 1975:102.

skulder hade att utge. Från att tidigare ha varit 6 % från avtalad förfallodag och annars - om dag ej avtalats - 5 % från stämningdagen, skulle dröjsmålsräntan nu beräknas efter en enhetlig men samtidigt rörlig räntefot. Denna skulle med fyra procentenheter överstiga det av riksbanken fastställda, vid varje tid gällande diskontot.

Utgångspunkten för skyldigheten att utge dröjsmålsränta är enligt räntelagen, liksom förut, den i förväg avtalade förfallodagen. Finns inte sådan, ska dröjsmålsräntan börja utgå en månad efter det att räkning skickats till den betalningsskyldige eller denne på annat sätt blivit krävd på betalning. Kravet ska avse bestämt belopp. Det ska också innehålla en erinran om att dröjsmål med betalningen medför skyldighet att betala dröjsmålsränta.

De nu angivna huvudreglerna för penningfordringar i allmänhet kompletteras av mera preciserade bestämmelser i fråga om vissa typer av fordringar, nämligen redovisningsfordran, respektive fordran som avser skadestånd eller annan liknande ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning. Beträffande redovisningsfordran upptas sålunda en bestämmelse som kan sägas innebära en närmare precisering av principen om ränta på fordran med bestämd förfallodag. Bl.a. ska, om redovisning inte avges i rätt tid, ränta utgå från den dag redovisning bort ske. Eftersom medel som tillgripits, eller medel som trätt i stället för tillgripen eller eljest obehörigen innehavd egendom, torde ha bort redovisas omedelbart, kan denna regel få betydelse bl.a. för ränteberäkningen vid målsägandeanspråk i anledning av brott.

Föreskriften avseende fordran på skadestånd eller liknande ersättning innebär en specialbestämmelse för den andra huvudtypen av fordringar - de vars förfallodag är obestämd. Månadsfristen för att ränta ska börja utgå ska

i dessa fall räknas inte bara från den dag krav framställs. Det fordras dessutom att borgenären - den skadeståndsberättigade eller den som har anspråk på försäkringsersättning - har lagt fram den utredning som med hänsyn till omständigheterna skäligen kan begäras av honom. Först när dessa förutsättningar är uppfyllda börjar månadsfristen löpa. Å andra sidan behöver i dessa fall borgenären vid sitt krav inte ange ett bestämt belopp och inte heller behöver han erinra om att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge dröjsmålsränta.

Enligt en numera uttrycklig allmän regel i räntelagen ska, såvida inte annat är avtalat eller utfäst eller föreskrivet i lag, ränta inte utgå på en fordran för tiden innan fordringen är förfallen till betalning. Det samma gällde tidigare utan särskilt stöd i lag. För ett särskilt fall görs emellertid redan i räntelagen ett undantag, nämligen för den situationen att en redan erlagd betalning går åter då avtal hävts till följd av betalningsmottagarens kontraktsbrott eller på liknande grund. Räntan beräknas i sådant fall redan från den dag betalningen ursprungligen erlades och alltså för tid innan fordran att få medlen tillbaka förfallit. Den har därför i fråga om höjden inte ansetts böra helt jämställas med dröjsmålsränta utan har satts på en lägre nivå, diskontot med ett tillägg av två procentenheter. Köplagsutredningen, som i betänkandet (SOU 1974:28) Räntelag föreslog den nya lagstiftningen, lanserade för denna lägre legala ränta benämningen avkastningsränta.

Den i räntelagen upptagna bestämmelsen för återgångsfallet reglerar en ganska speciell situation. Sin egentliga betydelse får emellertid bestämmelsen genom att den via regeln om för detta fall tillämplig räntefot, gör det möjligt att i särskilda räntebestämmelser på andra håll i lagstiftningen hänvisa till räntelagen, inte bara beträffande dröjsmålsränta, utan även när fråga är om avkast-

ningsränta. I samband med att räntelagen trädde i kraft infördes också beträffande ett flertal av de räntebestäm-
melser, som fanns i speciallagstiftningen, att ränta före
förfallodagen skulle utgå som avkastningsränta. Så är
exempelvis fallet beträffande den ekonomiskt viktiga rän-
tan på expropriationsersättning när förhandstillträde
skett. Sedan förfallodagen inträtt kan avkastningsränta
gå över till dröjsmålsränta enligt de regler som gäller
för beräkning av sådan ränta.

När dröjsmålsräntans höjd bestämdes vid antagandet av
räntelagen var utgångspunkten att räntan, förutom att den
borde anknyta till en alternativ upplåningsränta, inte
borde vara nämnvärt lägre än den ränta som avtalas efter
marknadsmässiga grunder. Utifrån de förutsättningar som
då rådde bestämdes, såsom framgått, räntefoten för dröjs-
målsräntan till diskontot med tillägg av fyra procenten-
heter.

Under de år räntelagen varit i kraft har det allmänna
ränteläget undergått en kraftig förändring. Från att
under decenniet närmast före lagens antagande ha pendlat
mellan 5, 6 och 7 % har diskontot under 80-talet nått
höjder på som mest 12 %. Det är f.n. (maj 1985) 11,5 %.
Diskontot förväntas att under överskådlig tid framöver
komma att ligga på en hög nivå. För att återställa
dröjsmålsräntan till den relativa nivå den hade 1976 och
därigenom anpassa den till det nuvarande kreditläget har
det tillägg som skall göras till diskontot nyligen höjts
och ändrats till åtta procentenheter.³ Någon höjning av
den räntefot som skall ligga till grund för beräkning av
avkastningsräntan har däremot inte företagits i detta
sammanhang. Där utgör alltså tillägget till diskontot

3 Prop. 1983/84:138.

oförändrat två procentenheter. Samtidigt med höjningen av räntefoten infördes en bestämmelse att dröjsmålsränta inte ska utgå på skadestånd för personskada innan det slutligt har avgjorts vilka förmåner från den allmänna försäkringen eller arbetsskadeförsäkringen e.d. - s.k. samordningsförmån enligt 5 kap. 3 § skadeståndslagen - som den skadelidande har rätt till. I dessa fall ska räntan i stället utgå i form av avkastningsränta. Ändringarna trädde i kraft den 1 juli 1984.

1.2 Utredningens uppdrag

I propositionen till de begränsade ändringar, som sålunda nyligen trätt i kraft, förutskickade departementschefen att han inom kort avsåg att tillkalla en särskild utredare, som skulle få i uppdrag att göra en mera allmän översyn av räntelagen.⁴ Direktiv för utredarens arbete beslutades vid regeringssammanträde den 1 mars 1984.⁵ Chefen för justitiedepartementet anförde därvid bl.a. att fråga var om att se över räntelagen mera allmänt. Han pekade på vissa frågor som utredaren borde överväga men framhöll att denne inte borde bindas av några närmare anvisningar för utredningsarbetet. Utredaren vore alltså oförhindrad att ta upp också andra frågor som kunde aktualiseras vid den allmänna översyn av räntelagen som skulle företas.

De frågor som departementschefen menade borde särskilt övervägas rörde i första hand konsumentförhållanden, främst om räntelagen bör göras generellt tvingande till förmån för konsumenterna. I sammanhanget borde också undersökas om det går att förenkla reglerna om dröjsmålsränta i konsumentförhållanden.

4 Prop. 1983/84:138 s. 9.

5 Dir. 1984:12.

Andra särskilda frågor som nämndes i samband med konsumenternas förhållanden var spørsmålet om tidpunkten för betalning av faktura, eller med andra ord frågan om förfallodagen för betalning av priset för en köpt vara eller en utförd tjänst. I detta sammanhang borde också övervägas huruvida det finns behov av en reglering av rätten att ta ut s.k. faktureringsavgift.⁶

En ytterligare fråga som borde övervägas var om de nya ränteregler, som den särskilde utredaren kunde komma att föreslå, föranleder ändringar även i de regler som f.n. finns i räntelagen om ränta på skadestånd eller försäkringsersättning.

Vidare nämndes vissa övriga frågor, som inte direkt rörde konsumentförhållanden, men som hade aktualiserats under arbetet med 1984 års proposition om ändring i räntelagen. En sådan var om lagen bör tillföras en bestämmelse om att ränta på skadestånd på grund av brott ska utgå från tidpunkten för den skadegörande handlingen.

En annan sådan fråga, som borde övervägas, var om de nuvarande bestämmelserna om ränta på rättegångskostnader i 18:8 RB är ändamålsenliga.

Slutligen pekades på att det också på andra områden, utanför den direkta förmögenhetsrätten, kunde gälla särskilda ränteregler och att det stod utredaren fritt att föreslå de ändringar i även dessa regler, som han kunde finna påkallade.

Till detta betänkande har direktiven i deras fullständiga lydelse fogats som Bilaga 1.

6 Sistnämnda båda frågor hade tagits upp av lagutskottet i anledning av motioner i riksdagen, se LU 1983/84:6 s. 11.

2 KONSUMENTFÖRHÅLLANDEN

Enligt de direktiv som räntelagsutredningen erhållit är det i huvudsak två frågor som bör utredas med avseende på konsumenternas skyldighet att betala dröjsmålsränta. Dels bör frågan huruvida lagen bör göras tvingande till konsumenternas förmån tas upp. Dels bör prövas om, i förhållande till den nuvarande räntelagen, förenklade regler kan åstadkommas för konsumentförhållanden. Därvid bör även övervägas om räntenivån i lagen liksom hittills bör vara densamma för alla förhållanden eller om räntefoten kan sättas lägre när en konsument åläggs utge ränta.¹

2.1 Konsumentfrågornas tidigare behandling i Sverige

Frågan huruvida reglerna om dröjsmålsränta borde vara dispositiva eller tvingande berördes i samband med räntelagens tillkomst. Köplagsutredningens förslag byggde på att räntelagen skulle vara i sin helhet dispositiv.² Under remissbehandlingen³ framfördes emellertid från konsumentverkets sida krav på att räntereglerorna borde göras tvingande till förmån för konsumenterna på det sättet att högre ränta inte fick tas ut än som angavs i lagen. Verket påpekade att konsumenterna i regel inte hade någon möjlighet att i ett avtal påverka räntereglerornas utformning, även om dessa skulle innebära betydande nackdelar för konsumenten. Om lagen i dess helhet gjordes dispositiv, fanns det därför stora risker för att den inte skulle vinna tillämpning i förhållandet mellan näringsidkare och konsument utan att mer oförmånliga räntevillkor

1 Jfr prop. 1983/84:138 s. 5.

2 "Tvingande bestämmelser om ränta, som inte får överstridas, skulle få karaktär av lagstiftning mot ocker, ett syfte som är främmande för räntelagen" SOU 1974:28 s. 114.

3 Prop. 1975:102 s. 68.

skulle komma att gälla. Konsumentverket påpekade också att dröjsmålsrättan ofta torde sakna betydelse som påtryckningsmedel gentemot en konsument. Skälet till konsumenters dröjsmål med betalningen torde i flertalet fall inte vara tredska utan bristande solvens. KO anförde i sitt remissvar liknande synpunkter.

Departementschefen tog även upp denna fråga. Han anförde⁴:

Även jag anser att behovet av skyddsregler på ränteområdet måste allvarligt övervägas. De hittillsvarande reglerna om ränta bygger liksom den traditionella förmögenhetsrätten över huvud taget, på det synsättet att avtalsparterna är jämbördiga och att de har lika goda förutsättningar att ta till vara sina intressen. I verkligheten förhåller det sig dock annorlunda. När avtal skall slutas mellan näringsidkare och konsumenter befinner sig konsumenterna mestadels i underläge med små möjligheter att påverka avtalsinnehållet. Detta gör det motiverat att ingripa med särskilda åtgärder till skydd för konsumenterna. Statsmakterna har också under senare år genomfört åtskilliga lagar som är avsedda att stärka konsumenternas ställning. Till de lagar som har tillkommit på förmögenhetsrättens område hör lagen (1971:238) om hemförsäljning m.m. och konsumentköplagen (1973:887), som båda innehåller tvingande regler till konsumenternas förmån. Av än större betydelse är lagen (1971:112) om förbud mot oskäliga avtalsvillkor, som ger KO och marknadsdomstolen möjlighet att inskrida mot avtalsvillkor som är oskäliga mot konsumenterna.

4 Prop. 1975:102 s. 82 f.

Om man i enlighet med utredningens förslag gör de nya reglerna om ränta helt och hållet dispositiva, finns det en risk för att vissa näringsidkare i sina avtal tar in bestämmelser om högre ränta än som följer av lagreglerna. Röntan kan på detta sätt komma att överstiga vad som kan anses skäligt mot konsumenterna. Från den synpunkten kan det övervägas att införa vissa inskränkningar i avtalsfriheten på ränteområdet. Beaktas bör emellertid att frågan om dröjsmålsräntans höjd ofta får begränsad betydelse. Den dröjsmålsränta som kan komma att utgå vid vanliga kontantköp torde sällan uppgå till några stora belopp, även om röntan skulle beräknas efter ett högre procenttal än som följer av lagreglerna. Större dröjsmålsräntebelopp kan däremot förekomma i kreditköpsammanhang, dvs. när köparen dröjer med att fullgöra en eller flera avbetalningar e.d. Vid kreditköp torde emellertid den ränta som beräknas för tiden innan betalning förfaller och som avspeglas i priset vara av större betydelse för den enskilde konsumenten. Även i fall då en konsument tar upp ett lån hos bank eller annan kreditinrättning är det uppenbarligen röntan under lånets löptid som är av störst betydelse. Dröjsmålsräntan brukar endast med någon procentenhet överstiga den ränta som utgår före förfallodagen.

Frågor som hänger samman med kreditköp utreds f.n. av kreditköpkommittén. Enligt utredningsdirektiven åligger det kommittén att bl.a. söka åstadkomma ett förbättrat skydd för konsumenterna när det gäller avbetalningsköp och andra former av kreditköp. Uppenbarligen bör man inte föregripa de förslag som kommittén kan komma att lägga fram. Jag finner därför inte anledning att nu föreslå några regler om skydd för konsumenterna mot oskäliga räntor på kreditköpsområdet.

När det sedan gäller bankerna är det uppenbart att man inte i detta sammanhang kan införa några tvingande bestämmelser om högsta ränta på löpande krediter. Inte heller finner jag anledning att föreslå regler om högsta dröjsmålsränta för bankernas del. Jag förutsätter att konsumenternas intresse i dessa avseenden tas till vara i behövlig utsträckning genom bankinspektionens tillsynsverksamhet.

I den mån det finns behov av skydd mot oskäliga räntekrav utanför bankområdet kan ett sådant skydd i stor utsträckning åstadkommas med hjälp av avtalsvillkorlagen. Redan nu har KO och marknadsdomstolen möjlighet att med stöd av lagen ingripa mot räntevillkor i såväl standardavtal som individuella avtal och meddela förbud mot vidare användning av sådana villkor som är oskäliga gentemot konsumenterna. En fastare grund för KO:s och marknadsdomstolens verksamhet i detta avseende kommer uppenbarligen att skapas, om den nu ifrågavarande räntelagen genomförs. Även om lagens regler i sin helhet görs dispositiva, är det sålunda klart att räntevillkor som ej obetydligt avviker från lagen ofta måste kunna stämplas som oskäliga.

Ett ytterligare skydd för konsumenterna kan åstadkommas, om man, som nyligen har föreslagits av general-klausulutredningen i betänkandet SOU 1974:83, vidgar möjligheterna för domstol att jämka oskäliga avtalsvillkor eller lämna sådana villkor utan avseende. Generalklausulutredningens förslag är f.n. föremål för remissbehandling, och jag räknar med att proposition på grundval av förslaget skall kunna läggas fram under år 1975.

Med hänsyn till vad jag nu har sagt finner jag det inte påkallat att av hänsyn till konsumentintressena i detta sammanhang införa tvingande regler om ränta. I stället

bör, som utredningen har föreslagit, de nu aktuella räntebestämmelserna göras dispositiva, dvs. de bör gälla i den mån annat inte är avtalat eller särskilt föreskrivet.

Såsom förutskickats av departementschefen tog kreditköpkommittén upp frågan om skydd för konsumenterna mot oskäliga räntor på kreditköpsområdet.

Enligt 17 § tredje stycket i den sedermera antagna konsumentkreditlagen (1977:981) får kreditgivaren, vid den uppgörelse som ska göras när en kreditköpt vara återtas, tillgodoräkna sig bl.a. dröjsmålsränta på obetald del av kreditfordringen. En förutsättning härför är att skyldighet att utge dröjsmålsränta i och för sig föreligger på grund av avtalet mellan parterna eller till följd av räntelagens bestämmelser. Den räntefot enligt vilken dröjsmålsräntan beräknas får emellertid inte i någotdera fallet vara högre än den som anges i 6 § räntelagen, dvs. diskontot jämte numera åtta procentenheter. Om avtal mellan parterna till äventyrs skulle innehålla bestämmelse om en dröjsmålsräntefot som är lägre än den som anges i räntelagen är det denna lägre räntefot som ska tillämpas.

Konsumentkreditlagens regel om tillämplig räntefot innebär sålunda att räntelagens legala räntesats för dröjsmålsräntan utgör ett tvingande tak vid kreditköp. Märk dock väl att detta bara gäller i en alldeles särskild situation, nämligen vid den avräkning som ska ske när kreditgivaren vid köparens dröjsmål väljer det för honom med hänsyn till enkelhet och bekvämlighet förmånliga alternativet att återta varan i stället för den omständliga vägen via domstolsförfarande och därpå följande utmätning.⁵ Väljer han det senare alternativet är

5 Själva den vara som sålts med förbehåll om återtaganderätt får dock ej utmätas, 23 § konsumentkreditlagen.

alltså den tvingande regleringen om räntemaximum inte tillämplig och så är framför allt inte heller fallet i alla de situationer då kreditköparen efter ett mer eller mindre långt dröjsmål betalar sina förfallna avbetalningar inklusive dröjsmålsränta utan att några mer drastiska åtgärder över huvud behöver vidtas.

Även konsumentkreditlagen upprätthåller sålunda i dessa senare och praktiskt väl så betydelsefulla situationer avtalsfrihet fullt ut beträffande frågan hur dröjsmålsränta ska beräknas. Ingenting hindrar alltså att ett kreditköpskontrakt stipulerar en dröjsmålsränta på exempelvis 24 procent. En sådan bestämmelse är fullt giltig och ska tillämpas i alla andra situationer än den speciella då en vara återtas eller då köparen enligt 16 § vill avvärja ett återtagande eller en förfallopåföljd genom en korrigerande betalning.

Vilka skäl som ligger bakom konsumentkreditlagens förhållandevis begränsat tvingande reglering av dröjsmålsräntan är svårt att säga. I motiven uttalas på denna punkt endast följande: "Kreditgivaren bör vidare i förekommande fall få tillgodoräkna sig viss dröjsmålsränta samt vissa nödvändiga kostnader för återtagandet".⁶

I betänkandet (SOU 1979:36) Konsumenttjänstlag tog konsumenttjänstutredningen ånyo upp frågan om räntebestämmelserna borde vara tvingande i konsumentförhållanden.⁷ Denna utredning erinrade om den nyss behandlade bestämmelsen i 17 § tredje stycket konsumentkreditlagen. Därefter anförde utredningen ytterligare:

Enligt utredningens mening finns det med hänsyn till konsumentskyddet skäl att nu gå vidare på denna väg.

6 Prop. 1976/77:123.

7 SOU 1979:36 s. 405.

Saken har praktisk betydelse särskilt i fråga om arbeten på fast egendom, där fordringsbeloppen kan vara stora.

Principiellt ter det sig knappast godtagbart att näringsidkare genom avtal betingar sig ränta av konsumenterna för fordringar på grund av utförda arbeten enligt strängare regler än räntelagens normalregler. Dessa bör därför vara tvingande i dessa relationer. Utredningen föreslår i enlighet härmed att näringsidkare vid konsumentens dröjsmål med betalningen skall ha rätt till ränta enligt räntelagen. (Se 5 kap. 6 §.)

En utgångspunkt för förslaget i denna del är att konsumentens skyldighet att betala dröjsmålsränta skall ha återhållande inverkan på benägenheten att slarva med betalningen. Konsumenten skall dock samtidigt skyddas mot oskäligt höga räntor. Normalt skall räntelagen tillgodose båda dessa synpunkter. I tider av förhållandevis lågt diskonto kan dock räntelagens norm för ränteberäkningen ge otillfredsställande resultat. Genom att dröja med betalningen kan konsumenten skaffa sig en billig kredit. Utredningen är medveten om detta. Om dröjsmålsräntan ligger på för låg nivå, bör detta dock tillrättaläggas genom en ändring av räntelagen och inte genom att man, t.ex. i konsumenttjänstförhållanden, avtalsvägen går ifrån räntelagen som sådan. Utredningen räknar med att denna fråga observeras under den fortsatta behandlingen av lagförslaget.

Det stora flertalet av de remissinstanser som företrädde näringslivet och som hade att yttra sig över förslaget till konsumenttjänstlag avstyrkte emellertid att man för de aktuella konsumenttjänsternas del införde en särreglering om att räntelagens bestämmelser skulle vara tvingande till konsumenternas förmån. Allmänna reklamations-

nämnden ansåg i sitt remissyttrande att man borde överväga att för konsumentförhållanden överhuvud åstadkomma enklare regler om dröjsmålsränta än de som fanns i räntelagen.

Under hänvisning till att räntelagsutredningen nu hade tillsatts och bl.a. fått i uppdrag att överväga om räntelagens regler bör göras generellt tvingande till förmån för konsumenter, fann departementschefen i det slutliga förslaget till konsumenttjänstlag⁸ inte skäl att behandla dessa frågor enbart för avtal om konsumenttjänster. Denna principiella inställning har också kommit till uttryck i räntelagsutredningens direktiv.

Det ska slutligen nämnas att vid den remissbehandling som föregick de senaste ändringarna i räntelagen - då bl.a. tillägget till diskontot höjdes till åtta procentenheter - konsumentverket hade en delvis annan syn än som tidigare kommit till uttryck. Nu förordades inte att bestämmelserna skulle göras tvingande. I stället rekommenderades den tekniken att för konsumentförhållandenas del den dittills gällande räntesatsen diskontot jämte fyra procentenheter skulle fortfara att gälla och detta enligt en reglering som var dispositiv till sin karaktär. I den mån dröjsmålsräntan hade praktisk betydelse för att kompensera näringsidkaren för kostnader och olägenheter kunde detta beaktas genom att det reglerades i avtalsvillkoren. Med stöd av avtalsvillkorlagen kunde det därvid träffas överenskommelser om dröjsmålsräntans höjd som innebar avvikelser från räntelagens gällande regler när det fanns beaktansvärda skäl för detta.

Bakom konsumentverkets nuvarande inställning låg bl.a. att enligt verkets mening de kostnader som föranleds av att förfallna fordringar inte betalas i tid normalt bör belasta gäldenären och inte hela konsumentkollektivet som sådant, t.ex. i form av högre priser.

8 Prop. 1984/85:110 s. 113.

2.2 Norden i övrigt

I de övriga nordiska länderna har särskilda regler om dröjsmålsränta föreskrivits för konsumentförhållanden. I huvudsak innebär regleringen att räntelagens bestämmelser gjorts tvingande och sålunda inte kan frångås genom avtal som innebär en oförmånligare ränteberäkning för konsumenten än som följer av lagens regler. Bestämmelserna har fått en något olika utformning i de skilda länderna.

2.2.1 Finland

Konsumentbegreppet används inte uttryckligen i den finska räntelagen. De personkategorier som givits en särställning är de som "genom köp eller hyra anskaffar bostad för sig eller familjemedlem" - oavsett om den som tillhandahåller bostaden är privatperson - "eller av näringsidkare anskaffar andra nyttigheter huvudsakligen för sitt personliga bruk eller för att användas i hans privata hushåll".⁹ För de angivna kategorierna, dvs "egentliga" konsumenter, bostadsköpare och hyresgäster, föreskrivs att en förbindelse varigenom gäldenären åtar sig att betala dröjsmålsränta utöver vad som följer av lagen i övrigt, är utan verkan om den "ansluter sig till" de avtalstyper som nyss angavs.

Huruvida en kredit, beviljad helt allmänt för privat konsumtion, utgör en sådan "nyttighet" att räntelagens bestämmelser skall vara tvingande, har ansetts svårbesvarat.¹⁰ Är en utomståendes kredit emellertid nära förbunden med en bestämd annan "nyttighet", t.ex. genom att den förmedlats av säljaren i vad som obestridligen är

9 2 § 2 mom. räntelagen.

10 Wilhelmsson-Sevón, Räntelag och dröjsmålsränta, Vammala 1983, s. 60 f.

ett konsumentköp, torde det däremot vara klart att räntelagens tvingande reglering är tillämplig. Har krediten å andra sidan beviljats av bank ska enligt ett uttryckligt undantag (2 § 3 mom. räntelagen) den tvingande regleringen inte gälla. Undantaget är generellt och avser såväl krediter i allmänhet - rena penninglån - som avtal i anslutning till kreditköp eller eljest när nyttigheter anskaffas, bara den ursprungligen lämnats - "beviljats" - av bank.

Motiveringen till att bankernas kreditgivning undantagits är att dessa inrättningar är underkastade offentlig tillsyn.

Den finska modellen innebär att samma regler i räntelagen i och för sig gäller för såväl konsumenter som för näringsidkare, men att dessa gjorts tvingande i de flesta fall där en konsument är gäldenär. En särskild specialregel, tillämplig bara till förmån för konsumenter, har dock tagits in i räntelagens 11 §. Enligt denna bestämmelse kan en jämkning ske av "dröjsmålsränta", dels om gäldenären på grund av rättslig oklarhet "haft grundad anledning att vägra betalning av sin gäld" dels "huvudsakligen utan egen skuld råkat i betalningssvårigheter". Det senare kan bero på sjukdom, arbetslöshet eller särskild orsak, dvs. vad som ibland kallas social force majeure. Det framgår inte av lagen hur jämkningen ska gå till, dvs. om jämkningen ska avse räntans höjd eller om även exempelvis dagen för ränteberäkningens början kan flyttas fram.¹¹

¹¹ Det senare synes dock förutsättas av Wilhelmsson-Sevón a.a. s. 143.

Utöver de begränsningar av det tvingande skyddet som följer av själva den bestämmelse där saken behandlas (2 § 2 och 3 mom. räntelagen) gäller givetvis också för konsumentområdet de allmänna begränsningar som följer av räntelagens inledande bestämmelse om denna lags tillämpningsområde (1 §). Enligt vad där föreskrivs ska lagen över huvud inte tillämpas på gäldsförhållanden som bygger på offentligrättslig grund, på vissa lagstadgade försäkringar eller - numera sedan den 1 januari 1984 - på periodiskt förfallande familjerättsliga underhållsbidrag.

Krav på återbetalning av vederlag eller förmån då ett avtal hävs eller en förmån visar sig sakna grund undantas likaså, såvitt avser tiden före kravets förfallodag. Detta undantag ska emellertid inte läsas så att ränta för denna tid över huvud skulle vara utesluten. Avsikten har i stället varit att markera att ränta visst kan utgå, inte med stöd av räntelagen, men i enlighet med allmänna rättsgrundsatser. Annars föreskrivs i 3 § 1 mom. räntelagen att gäldenären inte är skyldig att betala ränta för tiden före gäldens förfallodag. Det var för att förebygga att denna regel tolkades som ett hinder mot att döma ut ränta i återbetalningsfall som dessa uttryckligen undantogs från räntelagens tillämpningsområde. I vilka sådana situationer ränta över huvud ska utgå och vilken räntefot som kan bli tillämplig när ränta ska betalas har sålunda lämnats öppet att avgöras av rättstillämpningen.¹²

Enligt den finska räntelagen, vars system i fråga om utgångspunkten för ränteberäkningen annars nära ansluter sig till det svenska, är dröjsmålsräntans höjd inte rörlig. Räntefoten är i stället fixerad till 16 procent per år. Har ränta utgått före förfallodagen enligt en räntefot som är högre ska dock även dröjsmålsräntan, liksom i Sverige, beräknas efter denna högre räntefot.

¹² Regeringens prop. 64/83, s. 3 och 5.

Den huvudsakliga praktiska innebörden av att räntelagen i konsumentförhållanden är tvingande blir dels att en klausul som påbjuder dröjsmålränta efter en högre räntefot än 16 procent om året till överskjutande del är ogiltig, dels att en föreskrift, om att dröjsmålränta på gäld som ska betalas vid anfordran börjar utgå efter kortare tid än en månad efter det att kravet avsänts, till denna del inte får åberopas.

En regel avsedd att förhindra kringgående av regeln om ränta, maximerad till 16 procent, genom klausuler om andra upprepade prestationer, såsom löpande provisioner eller liknande, finns också intagen i räntelagen.

Den lagstadgade räntefoten om 16 procent ansågs motsvara den höjd som var gängse praxis inom näringslivet. Den tvingande regleringen kommer härigenom att i praktiken bara få betydelse i förhållande till sådana enstaka näringsidkare som vill tillämpa en högre räntefot än den gängse. Beträffande längden av den dröjsmålräntefria betalningsperioden - en månad vid normala fall då betalning ska ske mot faktura - sägs däremot lagens regel ha inneburit en viss reell förbättring jämfört med tidigare avtalspraxis¹³. Då den tidigare regleringen i HB 9:10 oftast ledde till att någon dröjsmålränta överhuvud inte blev aktuell och det i förhållande till i vart fall konsumenterna ofta var tvivelaktigt om den 16 procentiga räntan som brukade fordras i fakturorna var avtalsrättsligt förankrad mellan parterna, innebar lagfästandet av denna ränta redan vid utomrättsligt krav, en icke obetydlig förstärkning av näringsidkarens position. Det har därför betecknats som missvisande att marknadsföra den finska räntelagen som en reform med bl.a. konsumentskyddande syfte.¹⁴

13 Wilhelmsson-Sevón a.a. s. 9.

14 A.a. s. 9.

2.2.2 Danmark

Den danska räntelagen trädde i kraft den 1 januari 1978. Denna lags bestämmelse i dess 5 § om dröjsmålsräntans höjd - det vid varje tid fastställda officiella diskontot med ett tillägg av numera¹⁵ sex procent - har genom 7 § gjorts tvingande till förmån för konsumenter, dock inte vid avtal med banker och andra kreditinstitut. Konsumentbegreppet bestäms i lagen som en näringsidkares avtalskontrahent när näringsidkarens prestation huvudsakligen är avsedd för icke-förvärvsmässig användning av medkontrahenten. Alla sådana prestationer avses, oavsett prestationens art. Sålunda köp av såväl lös som fast egendom, arbetsbeting, tjänster och även lån, bara dessa inte lämnats av bank eller jämförlig kreditinstitution. Det fordras att näringsidkaren insåg eller borde ha insett att medkontrahenten var en konsument, men genom en uttrycklig regel har bevisbördan för att omständigheterna inte är sådana att den tvingande regleringen är tillämplig lagts på näringsidkaren.

Genom en särskild bestämmelse har domstolarna givits befogenhet att när särskilda förhållanden påkallar det frångå den legala räntefoten och döma ut en ränta som är högre eller lägre än det officiella diskontot jämte två procentenheter. Regeln möjliggör i och för sig bara jämkning av den legala räntefoten, inte av en räntefot som följer av avtal eller sedvana.¹⁶ Den är tillämplig

15 Räntefoten var tidigare diskontot plus två procentenheter. Från 1 jan. 1985 är tillägget sex procentenheter. Justitieministern kan vart annat år efter förhandlingar med Danmarks nationalbank och ekonomiministeriet ändra räntan. Se vidare Lovforslag nr. L 25 Folketingsåret 1984-85.

16 Munch, Renteloven, Kbhn 1983, s. 128.

även i sådana förhållanden kan sättas högre eller lägre än den legala räntefoten i de fall något avtal om dröjsmålsränta över huvud inte har träffats. Regeln sägs också kunna användas till att låta en avtalad ränta, högre än lagens, ibland undantagsvis i atypiska situationer få gälla trots konsumentrelationen. Huruvida regeln möjliggör jämkning av en avtalad ränta, högre än lagens, till en nivå även under den legala räntan förefaller däremot vara en öppen fråga.

Om ränta har utgått redan före förfallodagen och denna varit högre än den legala räntan utgår ränta efter denna högre räntefot även efter förfallodagen. Detta gäller också konsumentförhållanden. Eftersom ränta i konsumentförhållanden merendels avtalas i samband med att ett betalningsansånd medges och ränta därmed förbehålls även för anståndstiden, innebär den nyssnämnda regeln, att löpande räntas räntefot även ska gälla för dröjsmålsränta, en i praktiken ganska betydelsefull begränsning i det tvingande konsumentskyddet.

Det är bara frågan om dröjsmålsräntefotens höjd som är tvingande reglerad. Den bestämmelse (§ 7) som föreskriver från vilken tidpunkt dröjsmålsräntan ska börja utgå - som regel liksom i Sverige den i förväg bestämda förfalldagen eller när det gått en månad från framställt krav på betalning - är sålunda dispositiv. Även en konsument kan alltså enligt avtal vara skyldig att betala dröjsmålsränta redan från exempelvis sjunde dagen från fakturadatum.

När särskilda förhållanden gör det påkallat kan domstolen bestämma att ränta ska börja utgå från en tidigare eller senare tidpunkt än den som följer av lagen. Jämningsmöjligheten torde, i likhet med vad som anges beträffande jämkning av räntefoten, vara begränsad till i lagen

angivna begynnelsepunkter för räntan. En avtalad annan tidpunkt eller en som följer av sedvana kan alltså inte ändras med stöd av denna bestämmelse. Ej heller kan med stöd av den regeln ränta dömas ut för tid före förfallodagen. Detta följer av § 2 som uttryckligen fastslår att ränta inte ska betalas för tid innan förfalldagen. På samma sätt som i Finland finns en bestämmelse (§ 7 stk. 2) som ska förhindra att regeln om den maximerade räntan i konsumentförhållanden kringgås genom att löpande provisioner eller liknande tas ut jämte, eller i stället för, vanlig dröjsmålsränta.

2.2.3 Norge

Den norska räntelagen har i sin § 4 vissa särskilda regler som bara gäller när gäldenären är en konsument. Dessa är till sin natur tvingande till gäldenärens förmån. De synes vara tillämpliga även om borgenären är privatperson och inte näringsidkare.

Till en början gäller allmänt enligt en dispositiv regel att dröjsmålsränta löper från förfalldagen, när denna är bestämd i förväg, och annars börjar utgå en månad efter det att gäldenären avsänt ett skriftligt krav på betalning. För frågan om räntans begynnelse dag finns alltså inte någon särskild reglering avsedd för konsumentförhållanden och den allmänna regeln därom är inte heller tvingande ens i sådana kontraktsrelationer.

Däremot är dröjsmålsräntans höjd reglerad i båda dessa hänseenden. Rantefoten är alltså dels tvingande bestämd, dels lägre än i allmänna sammanhang. En riktpunkt har varit att den ska motsvara allmän sparbanksränta plus två procentenheter. F.n. är den fastställd till fixa 12 procent - mot allmänt 15 procent - om fordran inte redan före förfalldagen varit räntebärande, annars till en

procentenhet över den ränta som tidigare utgått. Sistnämnda regel synes innebära att dröjsmålsräntefoten, i de fall då fordran löper med ränta redan före förfallodagen, inte sällan kan bli avsevärt lägre än den som föreskrivits med stöd av lagen.

Räntan kan vidare när gäldenären är konsument jämkas om konsumenten haft skälig anledning att vägra betala sin skuld.

Borgenären får inte som tillägg till dröjsmålsräntan förbehålla sig rätt till ett vite eller andra efter genomsnittet beräknade förlustposter. Ett tillåtet undantag är dock avgifter vid inkasso och rättslig indrivning, som borgenären hade skälig anledning att inleda, förutsatt att gäldenären hade underrättats om att sådana indrivningsåtgärder skulle komma att vidtas. Allmänt ska sägas att inkassokostnaderna i Norge är högre än i Sverige.

2.3 Allmänt om den tilltänkta lagstiftningens uppläggnin

2.3.1 Lagstiftningens karaktär

Den nuvarande räntelagen har enhetliga bestämmelser, som gäller för alla typer av fordringsförhållanden inom förbrukningsrättens område. Lagen gör alltså inte någon skillnad mellan sådana fordringar som är ett regelbundet inslag i en affärsmässigt organiserad verksamhet och sådana som uppkommer inom privatlivet eller eljest till följd av de anskaffningar som krävs inom de enskilda hushållen.

Inom de flesta avtalsområden som är av någon större praktisk och ekonomisk betydelse för konsumenterna - köp, tjänster, krediter, försäkringar och snart kanske även förvärv av småhus - ser lagstiftningen numera inte ut på detta sätt. Där har särskilda bestämmelser, med annat

materiellt innehåll än hos de allmänt tillämpliga reglerna, tillskapats för konsumentförhållanden. Det har ansetts att ett skyddsbehov förelegat för de enskilda människorna och för att detta särskilda skydd också ska bli effektivt har reglerna gjorts tvingande till konsumenternas förmån. Det är med andra ord inte möjligt att inom de reglerade områdena genom avtal binda upp konsumenten för sämre villkor än den minimistandard han är tillförsäkrad genom lagen.

Av skäl som kommer att framgå nedan¹ anser utredningen att något annorlunda regler för skyldigheten att utge ränta än de som f.n. allmänt tillämpas, bör gälla i de fall kontrahenterna inte har sin ekonomi organiserad efter affärsmässiga principer. Bl.a. vill utredningen föreslå en räntefot som är lägre än den nuvarande för sådana situationer. En allmän erfarenhet som har kunnat göras under den nuvarande räntelagens snart tioåriga giltighetstid är att denna i stor utsträckning och inte minst i konsumentförhållanden satts ur kraft genom avtal. I förhållande till konsumenter sker detta regelmässigt genom av näringsidkarsidan ensidigt utformade klausuler i olika standardformulär.

Givetvis skulle benägenheten att avtala sig bort från lagens normalregler bli än större om dessa, när de i förhållande till nuvarande bestämmelser görs än förmånligare för konsumenterna, får förbli dispositiva till sin karaktär. Om det skyddsbehov, för vilka reglernas förmånligare innehåll är ett uttryck, ska bli effektivt tillgodosett, måste därför bestämmelserna göras tvingande.

Den fråga som därvid inställer sig är hur tillämpningsområdet för de förmånligare reglerna bör gränsas av. Inskränkningen i avtalsfriheten bör inte göras vidare än som är oundgängligen påkallat av det nyssnämnda skydds-

1 Avsnittet 2.3.2.

behovet. Samtidigt är de särskilda regler som utredningen ämnar föreslå i de allra flesta fall den i och för sig lämpligaste avvägningen för privatpersoner, också när motparten i fordringsförhållandet inte är en näringsidkare. Inom den helt privata sfären finns emellertid typiskt sett inte ett lika utpräglat skyddsbehov som när den ena sidan i fordringsförhållandet regelmässigt är den överlägsne.² Avgränsningen av tillämpligheten som sådan hos de till privatpersoners förhållanden särskilt anpassade räntereqlerna och bestämningen av när dessa inte ska få frångås genom avtal varken behöver eller bör därför sammanfalla och göras på samma sätt.

2.3.2 Särskilda bestämmelser för privatpersoner och konsumentförhållanden

Ordet privatperson torde hittills inte ha kommit till användning i svensk lagtext.³ Att behov av detta begrepp föreligger även i lagstiftningssammanhang kan man emellertid se flera exempel på. I den nyligen föreslagna miljöskadelagens 7 § 2 (SOU 1983:7) talas om "sakskador som orsakas av arbete för privatpersoners räkning". Ytterligare exempel ges i de direktiv som utfärdats för olika konsumentpolitiska lagstiftningsprojekt. Konsumentköpsutredningens direktiv⁴ innehöll sålunda bl.a. följande: "Konsumentköpsreglerna är i visst fall tillämpliga även vid köp från annan än näringsidkare, nämligen om köpet förmedlas av näringsidkare. Köparen kan i sådant fall

2 T.ex. konsumentköplagen gäller inte köp mellan privatpersoner.

3 Den lagrådsremiss som föregick prop. 1971:15 ang. avtalsvillkorlagen hade i förslagets 1 § uttrycket "vara eller tjänst för privat bruk". Uttrycket justerades i prop. redaktionellt till "enskilt bruk". Varför framgår inte. Jfr SOU 1983:7 s. 140 och 275.

4 Dir. 1977:83 s. 6.

åberopa reglerna mot den privatperson som är säljare.⁵ På motsvarande sätt återkommer begreppet privatperson i direktiven till 1983 års småhusköpsutredning.⁶ Det uttalas där bl.a.⁷: "Det som nu har anförts tar sikte på det fallet att köparen och säljaren är privatpersoner. Förhållandena ställer sig delvis annorlunda när en näringsidkare i sin yrkesmässiga verksamhet säljer en fastighet till en konsument." I försäkringsbranschens gemensamt utarbetade "Allmänna bestämmelser 1981 (AB 81)" föreskrivs i bestämmelsen 5.7 Alt. A, andra stycket: "Mot privatperson får bolaget framställa återkrav endast om han vållat skadan med uppsåt eller genom grov vårdslöshet eller om skadan har samband med hans förvärvsverksamhet." Enligt kreditupplysningslagen (1973:1173) avses med personupplysning "kreditupplysning om annan enskild person än den som är näringsidkare eller annars har så väsentligt inflytande i viss näringsverksamhet att uppgift om hans egna förhållanden behövs för att belysa verksamhetens ekonomiska ställning".⁸ Rätts-hjälpslagen (1972:429) medger att allmän rättshjälp beviljas "fysisk person",⁹ dock ej "näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet" såvida ej särskilda skäl föreligger¹⁰.

Konsument är däremot ett begrepp som, oftast med ytterligare bestämmingar, redan hunnit komma till stor användning inom den traditionella konsumentskyddslagstiftningen. En genomgång av begreppet konsumentens användning i lagstiftningen gjordes 1979 av G. Petrén i lagrådets ytt-

5 Jfr SOU 1984:25 s. 259.

6 Dir. 1983:1.

7 S. 6.

8 Anförda lag 2 §.

9 6 §.

10 8 § 3.

rande över förslaget till konsumentförsäkringslag.¹¹ En viss motsvarande utredning beträffande begreppet näringsidkare och särskilt dess avgränsning mot myndighetsutövning gjordes återigen av lagrådet, i anslutning till arbetet med den nya preskriptionslagen (1981:130).¹² Gemensamt för de resonemang som förs är att begreppen är vaga och utan skarpa konturer, en uppfattning som i och för sig speglar vad som uttalats av lagstiftaren själv i samband med de olika lagarnas tillkomst.¹³ Petrén finner av sin genomgång att "uttrycket `konsument` numera i lagstiftningen syftar på enskild fysisk person, vilken uppträder på marknaden som förvärvare eller tänkbar förvärvare av nyttigheter av olika slag för huvudsakligen privat bruk".¹⁴ Han fortsätter: "Konsument blir sålunda beteckning för individen då han agerar i allt som gäller det enskilda livets behov, för anskaffande av livsmedel, bostad, transporter, vård, nöjesförolyxer m.m. till eget eller närståendes bruk. Det kan övervägas om icke denna betydelse av termen konsument borde på ett eller annat sätt slås fast i lag. Den har snabbt vunnit insteg i lagspråket och torde ha kommit för att stanna. Mot termens brukande i lagförslaget finns därför i och för sig intet att erinra."¹⁵

Petrén anser sig emellertid även kunna skönja ett vidare mönster. Lagstiftaren synes enligt honom ha satt sig före

11 Prop. 1979/80:9 s. 186 ff.

12 Prop. 1979/80:119 s. 169.

13 Se t.ex. prop. 1971:15 s. 81 /avtalsvillkorslagen/ där departementschefen uttalade: "Jag är medveten om att termen konsument är vag".

14 Prop. 1979/80:9 s. 190.

15 A. prop. s. 191.

att åstadkomma en uppdelning av rättsordningens centrala delar på två olika rättssystem, ett gällande för "den vanliga människan som konsument, dvs. då hon företar rättshandlingar för sin enskilda fortkomst inom ramen för normal hushållning, ett avseende rörelseidkare. Det förutsätts att, så snart konsumenten skall förskaffa sig någon nyttighet inom den angivna ramen, han möter en motpart som befinner sig i överläge."¹⁶

Det skydd som tvingande bestämmelser avser att ge är givetvis även när det gäller dröjsmålsränta i första hand inriktat på kategorin konsumenter, dvs. de enskilda medborgarna när dessa i förhållande till en näringsidkare ådragit sig en skuld i anslutning till ett köp, beställning av en tjänst eller annan nyttighet. Behovet av skydd mot oförmånliga avtalsvillkor är nog också i allt väsentligt tillgodosett om de tvingande reglernas tillämplighet begränsas på detta sätt. I vissa fall - t.ex. då organisationer tillhandahåller avtalsformulär för sina medlemmar att användas då dessa som privatpersoner sluter avtal med andra privatpersoner - skulle emellertid ett beaktansvärt behov av skydd mot alltför oförmånliga avtalsvillkor i och för sig kunna tänkas föreligga. I Finland har sålunda tillämpningsområdet för det tvingande skyddet sträckts ut att omfatta bostadskonsumeters avtalsförbindelser mot även privatpersoner, nämligen

16 A. prop. s. 192. Jfr i sammanhanget kommentaren till Herrens fjärde bön, "Vårt dagliga bröd giv oss i dag", i Martin Luthers Lilla katekes. Dagligt bröd är "allt det som tillhör livets upphålle och nödtorft, såsom mat och dryck, kläder, hus och hem, åker, boskap och bohag, gods och penningar, from maka, fromma barn, fromt tjänstefolk, god och trogen överhet, god styrelse, god och tjänlig väderlek, fred, hälsa, tukt och ära, goda vänner, trogna grannar och mera sådant".

när dessa tillhandahåller bostäder. Till en del kan detta förklaras av den finska bostadsmarknadens speciella struktur, med ett stort antal privatpersoner som ägare till bostadslägenheter, men en bidragande orsak har säkert också varit boendets karaktär av ett socialt angeläget basbehov.

Problemet torde för Sveriges vidkommande inte vara särskilt stort. Ofta är läget sådant att färdigt utarbetade formulär till avtalstext inte begagnas vid avtal mellan enskilda. Problemet ligger alltså inte däri att lagens normalregler kan förväntas bli satta ur kraft genom andra och för gäldenären oförmånligare avtalsvillkor. Vad frågan gäller är att de särskilda regler för konsumenter som lagen avses bli kompletterad med, normalt framstår som lika angelägna för gäldenärens del när borgenären är en privatperson som när denne är näringsidkare. Materiel- la regler om en lägre räntefot för dröjsmålsräntan när gäldenären är en konsument, eller om möjlighet till jämkning vid rättslig oklarhet eller social force majeure, är alltså i och för sig av lika stor betydelse för gäldenären när borgenären är en privatperson, som när denne grundar sin fordran på förvärvsverksamhet. Det är därför angeläget att avgränsningen av de särskilda reglernas tillämplighet inte slentrianmässigt styrs av ett mer eller mindre traditionellt konsumentbegrepp och därigenom blir snävare än som egentligen är sakligt motiverat. Härtill kommer att den hänsyn till villkoren för det kommersiella livets realiteter som i mycket ligger till grund för de nuvarande reglerna i räntelagen - men som näringsidkarna icke desto mindre får göra avkall på i den mån särskilda regler för konsumentförhållanden införs - inte är lika motiverad när borgenären är en privatperson. Det skulle då framstå som egendomligt om, beträffande den renodlat ekonomiska företeelsen dröjsmålsränta, strängare regler skulle gälla för gäldenären, när denne hade att

göra med en annan privatperson, än då motparten är en "person som yrkesmässigt bedriver verksamhet av ekonomisk natur".¹⁷ Även intresset av konsekvens och följdriktighet talar därför till förmån för ett vidare begrepp än det formella konsumentbegreppet när tillämpligheten av räntelagens särskilda bestämmelser skall gränsas av. En annan sak är att vid avgränsningen av det tvingande skyddet en begränsning kan göras till de egentliga konsumentförhållandena.

Ännu ett skäl talar emellertid för att inte enbart en formell avgränsning till begreppet konsument kommer till användning i räntesammanhang. Konsument är, såsom framgått tidigare, den som i någon mening tillgodogör sig varor och tjänster eller andra nyttigheter för slutlig konsumtion eller i vart fall för vad som gemenligen kallas "enskilt bruk".¹⁸ Enskilda personer kan emellertid bli gäldenärer och omfattas av räntelagens regler om dröjsmålsränta också i åtskilliga andra fall än då det är träffande att tala om att en fordran avser konsumtionsnyttigheter för enskilt bruk. Ett talande exempel är skyldighet att betala skadestånd till följd av brott eller andra fall där gäldenären har tillfogat någon annan en skada. Från gäldenärens synpunkt är det emellertid minst lika betungande med omfattande krav på ränta i sådana fall som när fordran avser vederlag för en konsumtionsnyttighet. Ofta kan det i sådana fall t.o.m. framstå som än mera motiverat med regler som förhindrar alltför höga räntebelopp, eftersom den tid varunder

17 Prop. 1976/77:123 s. 152.

18 Lagrådet har beträffande uttrycket "enskilt bruk" ansett detta mindre lämpligt i fråga om t.ex. sådana rättigheter och värdepapper som förvärvas för kapitalplacering, prop. 1976/77:110 s. 183 /ändringar i avtalsvillkorslagen/.

ränteberäkningen sker i dessa fall regelmässigt blir längre än vid vanliga obligationsrättsligt grundade krav. Det tar i sådana fall inte sällan tid att reda ut skadeståndsskyldigheten - både i fråga om vem som skall betala och med vilket belopp - och gäldenären har ofta inte som vid planerat ekonomiskt handlande den ekonomiska beredskap som fordras för att omedelbart fullgöra betalningsskyldigheten. Vid brott som medför frihetsstraff kan en alltför snabb tillväxt av skadeståndsbeloppet också göra att en avveckling av skuldförhållandet framstår som än mera utsiktslös med åtföljande ogynnsam inverkan på gäldenärens rehabilitering.

Slutsatsen blir sålunda att utöver de fall då gäldenären otvivelaktigt är att hänföra till kategorin konsumenter, även andra fall då gäldenärens betalningsskyldighet grundar sig på hans handlande i egenskap av privatperson, bör omfattas av de mildare i första hand konsumentanpassade reglerna. I och för sig skulle det vara tillräckligt att i lagtexten bara använda begreppet privatperson. Dels därför att denna term är ny, dels därför att en viss anknytning till den traditionella konsumentskyddslagstiftningen trots allt kan vara lämplig, bör emellertid, om inte annat så av tydlighetsskäl, uttrycket privatperson kompletteras med bestämmelsen "i egenskap av konsument eller eljest".

Genom den ordning som utredningen sålunda vill föreslå blir följden att en privatperson i egenskap av gäldenär som regel alltid kommer i åtnjutande av de lindrigare reglerna om dröjsmålsränta. Däremot bör inte uttryckligen krävas att motparten-borgenären är en näringsidkare. De förmånligare bestämmelser som utredningen ämnar föreslå avses alltså gälla inte bara när motparten hör till denna kategori utan också när borgenären är en privatperson. Från gäldenärens synpunkt är - som framhållits tidigare -

regler som medför en långtgående skyldighet att utge ränta lika betungande oavsett till vilken kategori borgenären ska hänföras. Och sett från andra sidan framstår det som omotiverat att en privatperson - mot bakgrund av det sätt på vilket enskilda brukar ha sin ekonomi ordnad - på sina fordringar skulle vara berättigad till högre ränta, än den är som har sin verksamhet organiserad enligt de principer som anses råda inom företagsekonomin.

Vad som sagts nu gäller mera allmänt. I det enskilda fallet kan självfallet en hög dröjsmålsränta etc. vara påkallad även i renodlade privatförhållanden eller över huvud när en privatperson är borgenär. Detta är emellertid inte ett argument som närmast rör de särskilda reglernas tillämplighet, och därmed vilka materiella bestämmelser som normalt ska gälla för privatpersoner. Det är snarare ett argument för att de särskilda bestämmelserna i denna del bör vara av dispositiv karaktär. Utredningen vill också föreslå en sådan omfattning av det tvingande skyddet att detta blir resultatet.¹⁹

De särskilda reglerna om dröjsmålsränta ska alltså vara tillämpliga även när konsumenten-privatpersonen har ställning av borgenär. En konsument som exempelvis har ett anspråk på prisavdrag mot en näringsidkare till följd av att en köpt vara eller en tillhandahållen tjänst varit felaktig skall sålunda normalt bara vara berättigad till dröjsmålsränta efter den lägre räntesats som föreskrivs i 8 §. Undantagsvis kan han - eftersom regeln är tvingande blott till hans och icke till näringsidkarens förmån - dock tänkas ha genom avtal förbehållit sig en högre räntesats, t.ex. diskontot jämte åtta procentenheter,

19 Se närmare härom i anslutning till 10 §.

eller ännu högre. Detsamma avses gälla för den händelse en privatperson ger en näringsidkare ett lån för att exempelvis finansiera dennes rörelse.

Däremot finns behov av att lagen görs indispositiv till konsumenters förmån. Även när konsumenten har ställning av borgenär kan han nämligen ha behov av att de rättigheter räntelagen föreskriver är tillförsäkrade honom genom tvingande bestämmelser.

Regeln i 2 § andra stycket räntelagen tar regelmässigt sikte på situationer där den betalningsförpliktelse det är fråga om har sin ursprungliga grund i ett avtal mellan parterna. Utrymme och tillfälle att stipulera villkor, inbegripet friskrivningar från eljest gällande dispositiv lag, finns alltså i och för sig. Den rätt till avkastningsränta - alltså diskontot jämte två procentenheter - som den angivna bestämmelsen vill tillförsäkra en konsument som nödgats häva exempelvis ett köp därför att varan varit felaktig, bör emellertid inte kunna fränkännas honom genom en friskrivningsklausul i köpekontraktet. Man kan som ett exempel på en ekonomiskt betydelsefull situation ta ett konsumentköp av en fritidsbåt för låt oss säga 180 000 kr. Avkastningsräntan på detta belopp utgör efter en räntefot om tio procent 1 500 kr för varje månad. Vid så stora belopp har även en privatperson som regel finansierat köpet genom någon form av räntedragande kredit. Det är vidare inte ovanligt att han vid hävningen får finna sig i ett avdrag på det pris som skall återbetalas för havd nytta. Det synes mot denna bakgrund både billigt och lämpligt att konsumenten genom en tvingande reglering under alla förhållanden är bibehållen vid sin rätt till avkastningsränta. Om som konsumentköpsutredningen nyligen föreslagit²⁰ den yttersta reklama-

20 SOU 1984:25 s. 148 samt numera prop. 1984/85:110 s. 129.

tionstiden vid konsumentköp förlängs till två år - något som f.ö. även föreslagits för tjänster och köp i allmänhet - blir frågans praktiska betydelse än större.

Utredningen vill alltså föreslå att de speciella konsumentskyddsregler som avses bli intagna i räntelagen görs tillämpliga också när konsumenten har ställning av borgenär. Den praktiska innebörden härav blir i första hand att 2 § andra stycket i nuvarande lag på nyssnämnt sätt blir tvingande så att rätten till avkastningsränta - och efter den räntefot som anges i lagen - blir obligatorisk och inte kan fräntas konsumenten. Vid krav mot en säljare på prisavdrag eller ersättning för utlägg blir vidare den särskilda lägre räntefot som kommer att föreslås en tvingande miniminivå för räntefoten i konsumentförhållanden.

Det skulle kunna hävdas att en tvingande rätt till ränta - vare sig denna är en avkastningsränta eller en dröjsmålsränta - i onödan kan ge upphov till smärre krav på ränta som, med hänsyn till sin ringa storlek, saknar egentlig ekonomisk betydelse för konsumenten-borgenären, men icke desto mindre förorsakar administrativ omgång för gäldenären och i värsta fall tvister mellan parterna. Beträffande sådana småkrav finns det goda skäl för en ordning som tillåter att gäldenären genom avtal är befriad från skyldigheten att över huvud utge ränta. Ett sådant avsteg från en till konsumentens förmån i princip tvingande reglering bör emellertid inte få ske om det inte görs ömsesidigt. Vill alltså näringsidkare i avtalet befria sig från skyldigheten att utge sammanlagda mindre räntebelopp än t.ex. 50 kr. - de svenska försäkringsbolagen har sådana klausuler²¹ - bör också konsumenten

21 Försäkringsbranschens gemensamt utarbetade "Allmänna bestämmelser 1981 (AB 81)" föreskriver i bestämmelsen 3.6: "Ränta betalas inte om beloppet är mindre än 50 kronor".

vara befriad i motsvarande utsträckning, i den mån det skulle bli aktuellt att debitera honom dröjsmålsränta.

Härigenom kommer vi in på ett ytterligare skäl till att de konsumentskyddande reglerna bör utsträckas till sin tillämplighet även omfatta situationer, där konsumenten eller privatpersonen har ställning av borgenär. Vad som avses är fall enligt räntelagens 4 § andra stycket, dvs. när fordringen avser skadestånd eller liknande ersättning, som ej kan fastställas utan särskild utredning. Här är emellertid skälet för att göra de särskilda konsumentreglerna tillämpliga även när privatpersoner intar borgenärsställning företrädesvis ett annat än att skydda enskilda konsumenter mot att de berövas lagens rättigheter genom friskrivningar. Visserligen kan en regel som begränsar tillåtligheten av friskrivningar från räntebetalningsskyldigheten till fall av ömsesidighet också här ha sin betydelse, t.ex. i förhållande mellan försäkringstagare och försäkringsbolag. Betydelsefullare är emellertid att genom en sådan tillämplighet den räntefot som kommer till användning vid beräkning av räntan på skadestånd eller försäkringsersättning blir den lägre, som utredningen tänker föreskriva för konsumentförhållanden, även för det fall att skadevällaren är näringsidkare. Det blir alltså i räntehänseende inte någon skillnad om exempelvis en motorbåtsförare som kör på och skadar en privatperson därvid handlar i egenskap av näringsidkare eller privatperson. En sådan ordning tillgodoser intresset av såväl följdriktighet som enkelhet i systemet. Är det fråga om en personskada torde den som drabbas av denna i detta sammanhang alltid vara att anse som privatperson.

2.4 Räntefotens höjd

Enligt vad som förutskickats tidigare avser utredningen att föreslå en räntefot för konsumentförhållanden som är lägre än för fordringsförhållanden i allmänhet. Anledningarna härtill är flera.

Vid sina resonemang om vilken höjd räntefoten borde ha vid dröjsmålsränta underströk köplagsutredningen, när den ursprungliga räntelagen förbereddes, att dröjsmålsräntan måste ses i sitt sammanhang med det allmänna ränteläget. "Om exempelvis ränteläget för korta lån är högt men dröjsmålsräntan är låg har en gäldenär en fördel av att dröja med betalning, eftersom han då under motsvarande tid kan antingen undgå att låna pengar dyrare eller placera sina pengar till högre ränta. Omvänt lider borgenären en ränteförlust när han inte erhåller betalning för förfallna fordringar".¹ Utredningen drog sammanfattningsvis slutsatsen att dröjsmålsräntan borde stå i ganska nära samband med det allmänna ränteläget för korta lån.

Till ytterligare precisering fann utredningen att huvudsakligen tre kriterier borde vara bestämmande för räntefotens höjd vid dröjsmålsränta i egentlig mening.

För det första borde inte dröjsmålsräntan vara så låg att det för gäldenären framstod som lönsammare att betala efter än på förfallodagen (spekulationsargumentet). Härav följde att dröjsmålsräntan borde vara högre än placeringsränta eller upplåningsränta på samma risknivå.

För det andra borde den legala dröjsmålsräntan inte vara så låg att en gäldenär i betalningssvårigheter prioriterade betalningen av de fordringar som hade en avtalad

¹ SOU 1974:28 s. 81 f.

dröjsmålsränta framför dem vilkas räntefot bestämdes av lagen (prioriteringsargumentet). Detta ledde till att den legala räntan inte borde vara nämnvärt lägre än den ränta som avtalas efter marknadsmässiga grunder. Det konstaterades härvid att det syntes som om inom affärlivet en utveckling mot relativt hög dröjsmålsränta vore på gång.

För det tredje borde dröjsmålsräntan vara tillräckligt hög för att även ge borgenären viss kompensation för de särskilda olägenheter som denne kom att lida genom att inte få betalt i rätt tid (kompensationsargumentet). De olägenheter som avsågs var minskad ekonomisk rörelsefrihet på borgenärssidan till följd av sämre likviditet - mot vilken f.ö. skulle ställas de likviditetsfördelar gäldenären kunde uppnå genom att dröja med att betala förfallna skulder - samt eventuella administrativa merkostnader orsakade av dröjsmålet.

Efter genomgången av dessa argument för hur räntefotens höjd borde bestämmas konstaterades emellertid också att räntan givetvis inte var den enda faktor som påverkade huruvida betalning skedde i rätt tid eller efter dröjsmål. Det pekades på den betydelse effektiva kravrutiner hade för betalningsdisciplinen. En ytterligare förbättring härvidlag främjades närmast av en ränta på en låg nivå, eftersom borgenären hade desto större skäl att effektivt driva in sina fordringar ju större ränteförlust han led i väntan på betalning och ju mer hans likviditet påverkades av att han inte fick in sina pengar.

Beträffande fordringar till svårbedömt belopp, t.ex. fordringar på skadestånd, samt vid fordringar av inte affärsmässigt slag, exempelvis penninglån mellan släktingar och vänner kunde det däremot vara tveksamt om en dröjsmålsränta, vars höjd bestämdes mot bakgrund av

de anförda kriterierna, vore berättigad. Här hade tidpunkten för när ränta överhuvud började utgå större betydelse än räntefotens höjd. Likaledes konstaterades räntefoten vara betydelselös som medel för att förmå gäldenären att betala i den mån dennes dröjsmål berodde på att han saknade tillgångar för att infria sin skuld.

Sammanfattningsvis konstaterades att en allmän räntelags bestämmelser om räntefotens höjd hade störst betydelse vid fordringar på köpeskilling och motsvarande vederlag samt vid andra affärsmässiga fordringar till fixerade belopp.

Vid övervägande av hur nära diskontot dröjsmålsräntan borde ligga, om man utgick från de kriterier utredningen tidigare anført, befanns den lämpliga invån utgöra diskontot ökat med fyra procentenheter. Tillägget har sedermera som bekant ökats till åtta procentenheter.

Köplagsutredningen - med vilken departementschefen sedermera instämde² - övervägde vidare i sammanhanget särskilt om den föreslagna räntenivån kunde anses lämplig också för köp och andra avtal där konsumenter intog ställning som gäldenär. Därvid befanns de skäl som hade anförts för dröjsmålsräntans höjd i allmänhet ha sin giltighet även för konsumentköp och liknande transaktioner. Utredningen kunde då inte finna något skäl varför dröjsmålsräntan vid konsumentförhållanden skulle vara lägre än i affärsmässiga förhållanden.³ Avtalspraxis och de alltmer vanliga klausulerna om dröjsmålsränta var såvitt kunnat konstateras inte förmånligare för konsumenter än för gäldenärer inom näringslivet. Vidare var räntekostnader vid från början avtalade kreditköp ofta betydande

2 Prop. 1975:102 s. 90.

3 SOU 1974:28 s. 98.

och den konsument som genom ett avsiktligt dröjsmål ensidigt tog sig kredit borde inte ha en förmånligare ställning än den reguljära avbetalningsköparen. Slutligen fick man räkna med att de kostnader som uppstod för borgenärerna p.g.a. dröjsmål och som inte täcktes av ränteintäkter från de försumliga gäldenärerna, vältrades över på de konsumenter som betalade punktligt. Dessa skäl ledde enligt köplagsutredningens mening till att dröjsmålsräntan borde vara densamma vid konsumenttransaktioner som vid andra.

De kriterier som köplagsutredningen ansåg böra vara bestämmande för dröjsmålsräntefotens höjd torde, såvitt avser affärsmässiga förhållanden, alltså äga sin giltighet. Detta konstaterades också i det lagstiftningsärendet om höjningen av diskontots tillägg till åtta procentenheter nyligen företogs.⁴ Däremot kan det ifrågasättas om argumenten äger samma bärkraft när det gäller dröjsmålsräntans höjd i konsumentförhållanden, något som konsumentverket tog upp till diskussion i sitt remissyttande över det förslag som låg till grund för den nyss angivna räntefotshöjningen. Departementschefen ansåg i det nyssnämnda lagstiftningsärendet att en höjning av dröjsmålsräntan då borde genomföras "generellt" för alla slag av fordringsförhållanden. "En annan sak är att det senare kan finnas skäl att uppställa särskilda ränteregler för konsumentförhållanden." Härmed åsyftades den översyn räntelagsutredningen förutskickades att göra.⁵

Vad till en början gäller spekulationsargumentet torde det hos folk i allmänhet vanligen saknas den grad av ekonomisk medvetenhet och de insikter i ränteförhållanden

4 Prop. 1983/84:138.

5 A. prop. s. 5.

som är förutsättningar för en framgångsrik spekulatio. Det är i affärsmässiga förhållanden som sådan kan tänkas förekomma. Där är fordringarnas kapitalbelopp tillräckligt stora för att även ränteskillnader, som för en privatperson skulle framstå som marginella, ska få ekonomisk betydelse. Transaktionernas mångfald gör också där att sena betalningar, satta i system, sammantagna kan ge viss ekonomisk betydelse också åt räntevinster som, sedda som enskildheter, närmast skulle verka försumbara.

I det privata livet har fordringarna regelmässigt inte denna storlek och inte heller har en privatperson räkningar till sådant antal och av sådant slag att det framstår som lönsamt att utforma sina betalningsrutiner under sneglande på vilka räntefördelar som skulle stå att vinna. Ett sådant betraktelsesätt är helt enkelt främmande för enskilda människor. Dessa betalar de allra flesta av sina räkningar med sina löpande arbetsinkomster. Har de några sparade tusenlappar är dessa som regel placerade på ett bankkonto som inte ger en avkastning som motsvarar ens en mycket låg dröjsmålsränta.

Inte heller är det såsom i kommersiella sammanhang särskilt praktiskt att privatpersoner av ränteskäl skulle underlåta ett uttag på en beviljad kredit, t.ex. en checkräkningskredit, för att på så sätt i stället för en högre kreditränta betala en lägre dröjsmålsränta på utestående fordringsbelopp. Privatpersoner har inte i allmänhet sin ekonomi så organiserad att en räkning med kredit kontinuerligt tas i anspråk för de löpande betalningarna. I själva verket förhåller det sig så att de flesta privatpersoner överhuvud inte har någon kredit tillgänglig som ens teoretiskt möjliggör en sådan valsituation vi här talar om. Enligt en undersökning om

hushållens skuldsättning⁶ innehar 16 % av hushållen checkräkningskredit. 5 % utnyttjar krediten regelbundet. Kreditkort innehas av 30 % av hushållen. 6 % utnyttjar denna kreditform regelbundet.

Dröjsmål beror alltså inte på att gäldenären efter en mer eller mindre förfinad kalkyl skulle finna alternativet dröjsmålsränta bäst förenligt med sina ekonomiska intressen. Anledningen till att han inte betalar i tid torde i stället vara den att han helt enkelt är utan pengar, eller att förfallodagen hunnit infalla innan räkningen lividerats i samband med de månatliga utbetalningarna i anslutning till att lönen erhålls. Spekulationsargumentet är sålunda inte särskilt träffande med avseende på privatpersoners benägenhet att i rätt tid betala sina skulder.

Prioriteringsargumentet förutsätter att det föreligger en mera påtaglig nivåskillnad mellan den marknadsmässiga dröjsmålsränta som avtalas och den räntefot som anges i lagen. Hela resonemanget bygger alltså på att avtalsfrihet råder och att den räntefot som dispositivt anges i lagen avtalas bort. Med de regler som här diskuteras uppkommer emellertid inte frågan att prioritera betalningen av fordringar med hög avtalad dröjsmålsränta framför dem med en låg legal ränta, eftersom det förutsätts att hela regleringen görs tvingande. En i huvudsak enhetlig nivå kommer alltså att gälla varför någon prioritering av betalningarna efter hänsynstagande till den ränta som ska utgå inte blir aktuell. Ej heller prioriteringsargumentet är sålunda gångbart vid konsumentförhållanden.

⁶ Lindqvist, Ekonomiska forskningsinstitutet vid handelshögskolan i Stockholm 1983, Studier i ekonomisk psykologi: 118; undersökningen refererad i Ds Fi 1984:10 s. 98 ff.

Innan vi går över till det tredje "kompensationsargumentet" bör ett förtydligande göras. Innebörden av detta argument är egentligen - såvitt gäller näringsidkares fordringar - inte att borgenären bör ha kompensation för den särskilda förlust och de olägenheter i övrigt han må lida genom gäldenärens dröjsmål. Kompensation för de särskilda kostnader som är förknippade med verksamheten måste näringsidkaren alltid skaffa sig på något sätt. Vad frågan gäller är därför inte om kompensation överhuvud ska komma till stånd, utan snarare hur denna ska kanaliseras. Ska den direkt och uteslutande tillhandahållas av de gäldenärer som kommer i dröjsmål eller ska kostnadstäckningen åstadkommas inom ramen för verksamheten som sådan och alltså slå igenom på prisbildningen?

Resonemanget att de särskilda kostnader som förorsakas av att vissa gäldenärer inte betalar i rätt tid bör bäras av dessa gäldenärer själva och inte vältras över på kontantköparna och andra punktliga betalare har givetvis fog för sig i den mån dröjsmålen skulle vara ett medvetet uttryck för spekulation eller prioritering i den mening som har berörts här tidigare. Om emellertid sådana motiv, såsom utredningen funnit, vid konsumentförhållanden inte är särskilt framträdande, utan dröjsmålen där i de flesta fall helt enkelt beror på akut brist på pengar, är resonemanget inte lika självklart. I vart fall inte om de ekonomiska bekymren beror på förhållanden utanför den enskildes kontroll såsom vid s.k. social force majeure.

Men inte heller behöver det förhållandet att betalningsoförmågan rätt och slätt beror på konsumentens dåliga hand med sin ekonomi leda till ståndpunkten att dröjsmålsräntan vid konsumentförhållanden ska ligga på samma höga nivå som vid fordringar näringsidkare emellan. Till en början fyller, i de fall inga pengar finns, dröjs-

målsräntan inte någon egentlig funktion som påtryckningsmedel. Hänsyn till denna speciella funktion kräver alltså inte i och för sig att räntan fastställs på en relativt hög nivå. Argumentet att varje urskiljbar grupp av konsumenterna bör bära sina egna kostnader i den mån dessa kan separeras som hänförliga till just denna grupp får inte heller drivas för långt. Inom andra områden av konsumentpolitiken är en sådan princip ingalunda självklar. De kostnader som föranleds av att vissa konsumenter vid hemförsäljning utnyttjar sin ångerrätt tas t.ex. inte ut av dem som ångrar sig, utan får bäras av de kunder som inte använder sig av denna förmån. På samma sätt torde det inte heller vara vanligt att utnyttjande av en avtalad rätt till öppet köp föranleder att någon avgift tas ut av den köpare som lämnar tillbaka varan. Det blir då de köpare som fullföljer sina köp som får bära kostnaderna för öppet köp. Intressant i sammanhanget är också den ordning som gäller inom försäkringsrätten beträffande konsumentförsäkringar. Kostnader som föranleds av konsumentens egen försumlighet i olika avseenden låter man där numera i allt större omfattning falla på kollektivet i dess helhet i stället för att som tidigare i princip låta den försumlige bära dem.⁷

En bestämd annan principiell mening har emellertid nyligen hävdats av kontokortskommittén i dess slutbetänkande (Ds Fi 1984:10) Kontokort. Det betecknas där som "ett rättvisekrav" att kontokreditkunderna själva ska svara för samtliga kostnader som förekomsten av sådana krediter medför inom handeln.⁸ Den fråga som där diskuteras är dock av ett annat slag än frågan om den som är i betalningsdröjsmål själv ska bära fulla kostnaden därav. Att använda kontokort som betalningsmedel är

7 Jfr LU 1979/80:18 s. 30.

8 S. 251 ff.

ett medvetet och frivilligt val - jag väljer ett för säljaren mer kostnadskrävande betalningssätt därför att jag finner detta mest förenligt med min bekvämlighet. Det kan då synas naturligt att jag får betala för denna tjänst vad den kostar. Att komma i dröjsmål med betalningen är däremot inte vanligen ett uttryck för en medveten vilja utan snarare ett tillstånd som konsumenten normalt vill undvika att hamna i. Dessutom är inte frågan huruvida ränta, som kompensation för borgenärens förlust, över huvud ska utgå. Vad som diskuteras är om det i konsument-sammanhang är lämpligt att den dröjsmålsränta, som obestridligen ska utgå, ligger på en så pass hög nivå som diskontot jämte åtta procentenheter, eller om den bör fastställas till en något lägre nivå.

Nu skulle det kunna invändas att konsumentfordringar som regel är på ganska små belopp och att det därför inte har någon större praktisk betydelse om räntefoten vid dröjsmålsränta är några procentenheter högre eller lägre. De rättstekniska fördelarna med en enhetlig räntefot, utan särbehandling av konsumenterna, skulle vid sådant förhållande framstå som angelägnare än en låg räntenivå för konsumenter. Ett sådant resonemang skulle kunna anses vinna ytterligare stöd av det faktum att det t.ex. inom handeln knappast förekommer att dröjsmålsränta i praktiken blir föremål för särskilt krav. Det är först om det går så långt att kundfordringen lämnas för indrivning till ett inkassoföretag, som dröjsmålsräntor samtidigt debiteras och effektivt krävs in. Likaså förekommer det att även smärre dröjsmålsräntebelopp debiteras i de fall då konsumenten har ett bestående kundförhållande till borgenären med regelbundet återkommande, exempelvis månatliga, aviseringar eller räkningar. Då kan krav på dröjsmålsränta, hänförlig till något tidigare debiteringstillfälle, enkelt och utan större administrativ omgång tas upp som en särskild post i den nya räkning som ändå ska skickas ut.

Det faktum att vid konsumentförhållanden dröjsmålsränta i praktiken sällan blir föremål för debitering och betalning tyder emellertid i första hand på att det är för näringsidkarna som räntan har liten praktisk betydelse. Argumentet att räntefoten måste vara så pass hög att det inte genom dröjsmålen uppkommer en kostnad för borgenären-näringsidkaren, som denne sedan vältrar över på kontantköparna och andra punktliga betalare, är m.a.o. om man ser till praktiken inte särskilt slagkraftigt. Tas några dröjsmålsräntor överhuvud inte ut - inte minst "konkurrensskäl" torde ofta uppfattas som ett hinder mot att så sker - är det ju inte längre fråga om att en större eller mindre del av kostnaderna vältras över, utan detta sker beträffande kostnaderna i deras helhet, oberoende av på vilken nivå räntefoten formellt må vara fastställd.

Övervältringsargumentet är även från en annan synpunkt övervärderat. Inom handeln blir det alltmer ovanligt att alternativet till det rena kontantköpet är ett kreditköp vid vilket säljaren lämnar köparen anstånd med någon del av betalningen. Genom utvecklingen på kontokortsområdet har det istället blivit så att vad som egentligen är ett kreditköp, från säljarens synpunkt helt kan jämföras med det rena kontantköpet. Kreditförhållandet i anledning av köpet råder alltså inte gentemot säljaren, utan mellan köparen och det kontokortsföretag som ställt ut kortet. Mot den bakgrunden kan det näppeligen, inom de branscher kontokortsbetalningar är vanliga, i detaljistledet bli fråga om någon övervältring av kostnader från den kategori kunder som har dålig betalningsdisciplin till den som betalar punktligt. Båda är ju från säljarens sida s.a.s. kontantkunder.

Om övervältring av kostnader förekommer i detaljistledet är det i så fall mellan dem som betalar med pengar och dem som överhuvud använder kreditkort, vare sig dessa är

punktliga betalare eller ej. Den övervältringsproblematiken - att kontantköparna får vara med och betala sälj företagens kostnader för kontokortssystemet, dvs. hantlingskostnader och serviceavgifter eller provisioner till kontokortsföretagen - har inte så mycket med räntelagen att skaffa. Den rör mera frågan vilken inställning samhället bör inta till kontokortsfenomenet som sådant och har nyligen ingående dryftats av kontokortskommittén.⁹

Inom den grupp köpare som använder kreditkort kan däremot självfallet bli fråga om en övervältring av kostnader, föranledda av dem som inte betalar i tid, till gruppen punktliga betalare, om räntan är för låg för att motsvara dessa kostnader för kontokortsföretaget. Här är emellertid att notera att exempelvis ett så dominerande kontokort av typen kreditkort som "Köpkort" överhuvud inte har någon bestämmelse om särskild dröjsmålsränta bland sina betalningsvillkor. Kontohavaren förbinder sig att, om han önskar utsträcka betalningen utöver den räntefria betalningsmånaden, till Köpkort AB erlægga en månadsränta med f.n. 1,90 % (juni 82) på kontoskulden per den sista i varje månad. Dessutom förbinder kontohavaren sig emellertid att till bolaget den sista i varje månad betala ett belopp som är minst 1/10 av skulden den sista i föregående månad, avrundat till närmast högre 50-tal kronor, dock lägst 100 kronor. Skulle kontohavaren fallera med avseende på sistnämnda amorteringsåtagande synes i räntehänseende inget annat ske än att den avtalade räntan 1,90 % / månaden fortsätter att utgå. Bolaget har dock rätt att omedelbart säga upp kontokrediten, varvid kvarstående skuld på kontot genast förfaller till betalning under de förutsättningar som anges i konsumentkreditlagen.

⁹ Ds Fi 1984:10 s. 251 f.

För sådana kontokortsföretag som representeras av nu angivna typ av villkor medför sålunda inte tvingande bestämmelser om en legal dröjsmålsränta, som är lägre än den nuvarande, i och för sig någon ökad risk för övervältring av kostnader från dåliga till goda betalare.

Att räntan i de flesta dröjsmålsfallen saknar praktisk betydelse och att även räntefotens höjd därvid blir i motsvarande mån ointressant är emellertid inte något skäl för att lämna frågan om räntefotens storlek därhän även i de fall då den verkligen har praktisk ekonomisk betydelse.

Sådan betydelse såvitt gäller privatpersoner har dröjsmålsräntan vid stora fordringsbelopp som står ute förfallna under längre tid. Detta är främst fallet i vissa bestämda situationer, t.ex. vid lån av pengar från släktingar eller vänner, vid tvist eller eljest ovisshet om huruvida någon fordran överhuvud föreligger samt - inte minst - när gäldenären är insolvent. I sistnämnda fall torde i vart fall konsumentfordringar förr eller senare bli lämnade till inkasso, varvid även dröjsmålsräntan blir föremål för effektiva indrivningsförsök, men detta kan, beroende på kravrutinerna hos borgenären och andra förhållanden, komma att dröja.

Om räntefoten är hög ackumuleras ganska snart ett räntebelopp som får ekonomisk betydelse, och drar det ut på tiden innan fordringsförhållandet avvecklas kan det räntebelopp som samlas upp redan efter ett par år framstå som oproportionerligt stort i förhållande till kapitalfordringen. Det må erinras om att den nuvarande räntesatsen i räntelagen, vid ett diskonto på 10 %, på tre år ger en samlad räntefordran som uppgår till drygt hälften av kapitalfordringens belopp. En fordran på exempelvis 100 000 kronor hinner alltså att växa till 154 000 kronor.

För den privatperson som överhuvud saknar tillgångar att betala fordringen, eller som på mer eller mindre goda grunder inte ansett sig vara rättsligen skyldig att göra detta, är det inte lämpligt med en sådan hastig tillväxt av skulden. Det kan knappast anses socialt acceptabelt att situationen för människor som redan är i betalnings-svårigheter på detta dramatiska sätt ytterligare försämras. Härtill kommer att en hög räntenivå rent allmänt gör en snabb indrivning mindre angelägen. I åtskilliga fall - inte minst för privatpersoner som borgenärer - överträffar räntesatsen diskontot jämte åtta procent den placeringsränta som kan erhållas på annat sätt. Under sådana förhållanden kan det ibland t.o.m. framstå som fördelaktigt för borgenären att skuldförhållandet består. Detta strider mot det allmänna intresset att fordringsförhållanden, där skulden förfallit till betalning, snarast möjligt blir definitivt avvecklade. Räntelagsutredningen finner därför att räntefoten för dröjsmålsränta i konsumentförhållanden och även i övrigt för privatpersoner bör vara lägre än den nuvarande, diskontot jämte ett tillägg av åtta procentenheter.

När den lämpliga nivån för dröjsmålsräntan i konsumentförhållanden ska fastställas bör emellertid övervägandena inte bara ske från de utgångspunkter som hittills diskuterats. Även intresset av en förenkling av reglerna om ränta i konsumentförhållanden bör beaktas.

Behovet av ett enklare sådant system åtminstone för konsumenter har flera gånger påtalats bl.a. av allmänna reklamationsnämnden, som genom sin verksamhet fått mångårig erfarenhet av lagen i praktisk tillämpning. Inte minst när reglerna om avkastningsränta och därefter följande dröjsmålsränta ska tillämpas i situationer där köp hävs, exempelvis till följd av att ett väsentligt fel i varan inte kunnat varaktigt avhjälpas, har de praktiska bekym-

ren att klart ange vad konsumenten har att fordra i ränta ibland ansetts vara stora. Utgångspunkten för beräkning av avkastningsränta har kanske som regel inte varit så svår att bestämma. Däremot har den tidpunkt då denna ränta ska växla över till den högre dröjsmålsräntan ofta vållat besvärligheter. Detsamma gäller den tekniska utformningen av besluten när en eller ibland flera diskontoändringar har ägt rum under den tid räntan ska utgå. Har köpeskillingen betalats i rater kan bilden kompliceras ytterligare. Långa skrivningar med invecklade bestämmingar av säljarens ränteförpliktelse som inte ansetts stå i proportion till frågans vikt har ofta blivit följden. Konsumenterna å sin sida har ställt sig frågande inför mångordigheten i räntebesluten och tyckt att regleringen är alltför krånglig och svår att förstå.

Ett exempel på hur ett räntebeslut hos reklamationsnämnden kan se ut ges i nämndens ärende Dnr 77/R3810 (beslut 1977-12-20):

På grund av de av Cederlund och Faber lämnade uppgifterna, som lämnats obemötta av Helgetun och som styrks av utredningen i övrigt, får det anses utrett att båten är behäftad med fel av så allvarlig art att det berättigar till hävning av hela köpet och även till ersättning för havda kostnader. Cederlund och Faber är även berättigade till ränta enligt räntelagen.

Nämnden rekommenderar således Helgetun att snarast mot erhållande av båt och motor, vilka han bör avhämta på egen bekostnad, Till Cederlund och Faber utge 32 240 kr. Helgetun skall vidare utge ränta enligt lag på såväl köpeskillingen som det begärda skadeståndet. Ränta skall därvid beräknas efter en procentsats om 10 procent på köpeskillingen från det betalning skedde till dess en månad förflutit från

det anmälarna framställde krav om hävning av köpet, vilket räntebelopp uppgår till 321 kr och efter en procentsats om 12 procent på 30 000 kr. från och med den 22 juli 1977 till dess betalning sker samt på 2 240 kr. från och med den 27 november 1977, dvs. en månad från det Helgetun fick del av skadeståndsyrendet, till dess betalning sker.

Beslutet är enhälligt.

Reklamationsnämndens beslut 1979-03-26 i ärende Dnr 78/R5162 andas å andra sidan en viss uppgivenhet. Det lyder sålunda:

Av Bergströms uppgifter, vilka stöds av övrig utredning i ärendet, framgår att båten vid köpet varit behäftad med fel, som företaget - trots möjlighet därtill - inte åtgärdat. Eftersom felet inte kan anses vara av endast ringa betydelse för Bergström finner nämnden honom berättigad att häva köpet och sålunda återfå erlagd köpeskillning jämte ränta därå.

Eftersom omständigheterna i ärendet är sådana att räntelagens bestämmelser om beräkning av räntans storlek m.m. är ägnade att onödigtvis komplicera en frivillig uppgörelse mellan parterna i enlighet med detta beslut prövar nämnden skäligt att fastställa årsräntan till 8 % att utgå fr.o.m. 1.6.1977 till dess betalning sker.

Nämnden rekommenderar därför Leif A Classon, LAC-Import att genast, mot återfående av båten, till Bergström återbetala erlagd köpeskillning, inklusive kredit tillägg, jämte 8 % årlig ränta därå fr.o.m. 1.6.1977 till dess betalning sker.

Beslutet är enhälligt.

De svårigheter som framhållits av reklamationsnämnden kan i betydande omfattning bemästras genom att räntefoten föreskrivs alltid vara densamma i konsumentförhållanden, vare sig konsumenten är gäldenär eller borgenär och vare sig det är fråga om avkastningsränta eller dröjsmålsränta. Därigenom kan bl.a. frågan om tidpunkten för växlingen mellan de två typerna av ränta lämnas därhän som praktiskt ointressant. Utredningen vill därför föreslå regler av sådant innehåll att denna effekt uppnås.

Utredningen har övervägt att driva förenklingen än längre, genom att fixera den valda räntesatsen i anslutning till det diskonto som gäller när räntan börjar utgå. En sådan ordning för dröjsmålsräntans del föreslogs redan av köplagsutredningen under förarbetet till den ursprungliga räntelagen. I propositionen¹⁰ refererades vad denna utredning anfört¹¹ sålunda:

Den teknik som utredningen förordat lämnar två möjligheter öppna. Den ena är att räntefoten under hela den tid som räntan utgår är densamma. Den andra är att ränta utgår efter en räntefot som fortlöpande anpassar sig efter ändringar i diskontot.

Vad först beträffar dröjsmålsräntan har utredningen haft överläggningar i denna fråga med representanter för berörda delar av affärslivet. Härvid har framkommit att två skäl talar mot varandra. Å ena sidan motsvarar en räntefot som hela tiden anpassar sig efter förändringarna i ränteläget bäst de allmänna synpunkter som utredningen anfört i anslutning till diskussionen om räntefotens höjd. Å andra sidan uppges

10 Prop. 1975:102 s. 50.

11 SOU 1974:28 s. 97 f.

att för mindre företagare, och ändå mera för privatpersoner, tillämpning av en rörlig räntefot medför avsevärda praktiska svårigheter, särskilt när ändringarna i diskontot sker tätt. För större företag, vilkas fakturering och bokföring sker med ADB, är det däremot enklare att hela tiden låta ränteberäkningen anpassa sig till det rådande ränteläget.

Utredningen anför att den efter åtskillig tvekan har kommit till resultatet, att beträffande dröjsmålsräntan den för mindre företag lättillämpade regeln är att föredra. Därigenom undgår dessa besväret att laborera med ett flertal räntesatser under de tider när diskontot förändras stegvis. Eftersom dröjsmålsräntan i princip är en kortvarig ränta, blir inte heller den ekonomiska betydelsen av variationerna så stor. Större företag kan lättare än mindre anpassa såväl avtalspraxis som bokföringsrutiner efter särskilda önskemål, och de är därför mindre beroende av lagens regler.

Däremot ställer sig förhållandena enligt utredningens mening annolunda vid avkastningsränta. Här måste man räkna med att ränta ofta utgår under avsevärda tidsperioder, utan att någondera parten har praktisk möjlighet att genom betalning bringa fordringsförhållandet att upphöra. Vid expropriation utgår ränta inte sällan under ett par år eller mera. Under tider när diskontot snabbt förändras vore det föga tillfredsställande om ränteläget vid tillträdet av exproprierad fastighet skulle vara avgörande för räntefoten för hela den tid under vilken ränta utgår. Det skulle också vara stötande om olika räntefot skulle tillämpas för likartade fordringar vilka löper samtidigt blott därför att tiden från vilken ränta börjat utgå skiljer sig något. Det praktiska besväret med att räkna ut räntebeloppen spelar säkerligen mindre roll i nu av-

sedda fall, eftersom det inte är fråga om massfordringar vilka måste handläggas rutinmässigt utan om ett mindre antal fordringar som kan behandlas mera individuellt.

Utredningen föreslår därför att avkastningsräntan beräknas efter det vid varje särskild tid gällande diskontot.

Sedan departementschefen konstaterat att utredningens förslag på denna punkt mött avsevärd kritik under remissbehandlingen fortsatte han¹²:

För min del vill jag först liksom utredningen slå fast att en rörlig ränta bäst motsvarar de allmänna synpunkter som tidigare har anförts när det gäller dröjningsmålsräntans höjd. Även om dröjningsmålsränta normalt utgår under kort tid och det då inte får så stor betydelse om räntan är fast eller rörlig, kan det uppenbarligen förekomma fall då betalningen av en fordran drar ut på tiden. I sådana situationer kan borgenären komma att göra en ej obetydlig ränteförlust, om ränteläget på förfallodagen hela tiden skall vara avgörande. Sänks diskontot, kan gäldenären på motsvarande sätt bli oskäligt betungad. Givetvis kan det för vissa borgenärer innebära praktiska svårigheter att successivt beräkna ränta efter olika räntesatser på grund av diskontoändringar. Dessa olägenheter torde dock bli kännbara endast för borgenärer med ett större antal förfallna oguldna fordringar. Det är uppenbart att denna situation sällan föreligger beträffande en privatperson utan att det främst blir företag som drabbas. Som utredningen själv har framhållit torde det

12 A prop. s. 91.

emellertid för större företag, vilkas fakturering och bokföring sker med ADB, vara enklare att hela tiden låta ränteberäkningen anpassa sig till det rådande ränteläget. För sådana företag kan det t.o.m. medföra svårigheter att låta varje särskild fordran förräntas efter det ränteläge som rådde vid tiden för dess uppkomst.

Förhållandet kan i någon mån vara ett annat för sådana företag som inte använder sig av datateknik, liksom för de kronofogdemyndigheter som har ett stort antal enskilda utsökningsmål. För deras del torde emellertid de praktiska svårigheterna med en rörlig ränta kunna minskas genom användning av tabeller och liknande hjälpmedel. Härtill kommer att diskontot i de flesta fall torde förbli oförändrat under den tid dröjsmålsräntan löper och att det torde höra till undantagen att mer än en räntehöjning inträffar under samma tid. Det merarbete som en rörlig ränta medför blir därför i allt fall begränsat.

Med hänsyn till det sagda förordar jag en regel enligt vilken dröjsmålsräntan skall beräknas efter det vid varje särskild tidpunkt gällande diskontot.

De skäl som anfördes för den nuvarande ordningen torde ha sin giltighet även i dag. I själva verket torde användningen av ADB för fakturering och bokföring under den tioårsperiod som hunnit gå sedan lagens tillkomst ha ökat i väsentlig mån. Härigenom framstår det som än mer motiverat än tidigare att låta ränteberäkningen följa utvecklingen på ränteområdet. Av de skäl som i övrigt anförts torde vidare över huvud inte kunna komma i fråga att låta avkastningsräntan vara fixerad vid en viss nivå, trots att det allmänna ränteläget fluktuerar. För att tillgodose intresset av enkelhet i systemet, genom att båda typerna av ränta beräknas efter likartade prin-

ciper, bör därför också för dröjsmålsräntans del även i fortsättningen väljas en räntefot som är rörlig och som följer vågorna i det allmänna ränteläget.

Intresset av att det nuvarande systemet görs enklare talar däremot - såsom framgått - för den ändring i nuvarande lag som räntelagsutredningen vill föreslå, nämligen att räntefoten i konsumentförhållanden fastställs enhetligt, oavsett om det är avkastningsränta eller dröjsmålsränta som ska utgå. Visserligen förloras genom en sådan ordning självfallet något av det nuvarande systemets precision eftersom distinktionen mellan de två typerna av ränta därigenom i praktiken upphör. Vinsterna av ett enklare system för vardagslivets fordringar torde dock vara så pass stora att de väger över intresset av absolut träffsäkerhet i regelsystemet.

Av den tidigare diskussionen har framgått att utredningen funnit att räntefoten för dröjsmålsräntan bör vara lägre i konsumentförhållanden än den nuvarande, diskontot jämte åtta procentenheter. Till jämförelse kan anföras att Danmark har en tvingande räntefot för konsumentförhållanden som motsvarar diskontot jämte ett tillägg på numera sex procentenheter. Fram till år 1985 utgjorde tillägget två procentenheter. Justitieministern kan vidare numera på egen hand vartannat år efter förhandlingar med Danmarks nationalbank och ekonomiministeriet ändra denna ränta. Det ska i sammanhanget noteras att skillnaden mellan diskontot och nivån för utlåningsräntan är avsevärt mindre i Sverige än i Danmark. Under de senaste åren har denna skillnad i Danmark varierat mellan 5,5 och 11 %.¹³ I Norge är dröjsmålsräntan i allmänhet f.n. 15 procent medan den för konsumentförhållanden är tvingande bestämd till 12 procent. Finland har genomgående en fix räntesats om 16 procent.

¹³ Gomard, Renteloven retspraxis og retskilder, Juristen 1984 s. 325.

Den fråga som för svenskt vidkommande inställer sig är om den lägre räntefot, som även här i landet bör gälla för konsumenter, ska fastställas på en nivå någonstans emellan den nuvarande dröjsmålsräntan och avkastningsräntan, eller om den lägre nivå som gäller för avkastningsräntan kan vid konsumentförhållanden användas också för dröjsmålsräntan. Eventuellt skulle vid den senare lösningen också kunna övervägas om inte tillägget till diskontot vid avkastningsränta i allmänhet, dvs. när sådan ska utgå mellan företagare, kan höjas något. Genom en sådan lösning skulle för konsumentförhållandena en räntesats, som utgjorde ett slags kompromiss mellan de olika synpunkter som bär upp den nuvarande distinktionen mellan avkastnings- och dröjsmålsränta, kunna åstadkommas utan att det nuvarande systemet komplicerades än mer genom att ytterligare en räntenivå infördes i lagen.

Den nuvarande räntefoten för avkastningsränta har på ett schematiskt sätt anpassats till att det är fråga om ersättning för förlorad avkastning. Den har bestämts med tanke på vad som genomsnittligt sett utgör skälig avkastning vid en placering på lång sikt¹⁴. Utformningen har vidare styrts av att genomsnittligt ingendera parten, av det skäl att ränta utgår, ska ha skäl att fördröja en uppgörelse som medför att kapitalet förfaller till betalning. Räntefoten för långa lån understiger vanligen den för exempelvis checkräkningskredit och liknande korta lån. Avkastningsräntans räntefot sattes därför lägre än den som gäller för dröjsmålsränta. Den nivå som valdes - diskontot jämte två procentenheter - innebar att räntefoten kom att ligga något högre än den avkastning som gäldenären kunde uppnå genom att utnyttja det mest förmånliga alternativet för placering på bankräkning¹⁵.

Vid den uppjustering av räntefoten för dröjsmålsränta som gjordes 1984¹⁶ vidtogs ingen motsvarande ändring

14 SOU 1974:28 s. 93.

15 prop. 1975:102 s. 94 f.

16 Prop. 1983/84:138.

med avseende på räntefoten för avkastningsränta. Frågan om så borde ske synes överhuvud inte ha blivit föremål för några överväganden i sammanhanget.

Den bristande överensstämelsen mellan den nivå som vid räntelagens tillkomst bestämdes för dröjsmålsräntan och den gällande nivån för räntan på checkräkningskredit, som småningom kommit att uppstå, synes inte ha någon direkt motsvarighet såvitt gäller utvecklingen på bankernas inlåningssida. Att just checkräkningskrediten under början av åttitalet blev så pass mycket dyrare sammanhänger med de särskilda åtgärder som riksbanken företog inom ramen för penningpolitiken och den tidigare gällande ränteregleringen. De vanligaste inlåningsräntorna däremot står alltjämt i stort sett i samma förhållande till diskontot som de gjorde när räntelagen kom till. F.n. (juni 1985) då diskontot är 11,5 % är sålunda 13 % den högsta ränta som en privatperson ordinärt kan erhålla vid insättning på ett inlåningskonto i en svensk bank. Detta innebär att räntenivån på de mest förmånliga alternativen för placering på bankräkning överstiger diskontot med en och en halv procentenhet, vilket skall jämföras med den legala avkastningsräntans något högre tillägg till diskontot, två procentenheter.

Utvecklingen inom ränteområdet kan alltså inte i och för sig tjäna som argument för en justering uppåt även av räntefoten för avkastningsräntan. De sakliga skäl som varit bestämmande för nivån hos denna typ av ränta torde tvärtom alltjämt äga sin fulla giltighet, såväl när sådan ränta ska utgå vid privata som vid kommersiella förhållanden. Tanken på att höja den allmänna avkastningsräntans räntefot, för att därigenom åstadkomma en nivå som kunde vara passande för en enhetlig ränta inom konsumtområdet, bör därför avvisas.

Frågan är emellertid om inte den nuvarande nivån för avkastningsräntan kan trots allt oförändrad utgöra den

enhetliga räntenivå som - vid konsumentförhållanden - ska gälla också för dröjsmålsräntan.¹⁷

Om man först ser till de fall där konsumenten har ställning av gäldenär, erinras om vad som tidigare anförts i samband med den allmänna diskussionen om den lämpliga räntenivån för dröjsmålsräntan vid konsumentförhållanden. Kredit i räkning må jämte växeldiskontering vara de mest typiska formerna av rörelsekredit inom handel och småindustri och detta förklarar den allmänna dröjsmålsräntefotens bindning till räntan för denna kreditform i kommersiella förhållanden. Såsom framgått är denna kreditform i privata förhållanden däremot inte alls särskilt vanlig. Valet för en konsument står därför som regel inte mellan, å ena sidan att ta i anspråk en beviljad men outnyttjad kredit, å andra sidan att underlåta betalning av en skuld. I den mån någon valsituation överhuvud föreligger är det istället mellan att betala skulden med pengar som finns tillgängliga, eller att även i fortsättningen ha dessa placerade på ett inlåningskonto medan skulden förblir obetald. I en sådan valsituation fyller redan avkastningsräntans räntefot tillräckligt funktionen att vara påtryckningsmedel, eftersom denna är högre än även den gynnsammaste inlåningsräntan.¹⁸

17 Jfr i sammanhanget den lagändring som år 1981 gjordes i 6:3 JB. Höjningen av räntefoten för den s.k. utmätningräntan från 6 % till 10 % ansågs då "väl avvägd" (prop. 1980/81:86 s. 5). Diskontot var vid denna tid 10 %.

18 Jfr den brittiska Law Com No. 88 (1978) para 87: "Our main objection to a penal rate of statutory interest is that it assumes that all debtors are wilful defaulters who have the means to pay but make a policy of not doing so. This is, of course, untrue. According to the Report of the Payne Committee on the Enforcement of Judgment Debts the largest group of debtors consists of married, male wageearners who have contracted multiple obligations and lack resources other than their weekly earnings. A penal rate would seem inappropriate here."

Viktigare är emellertid, som tidigare framhållits, det faktum att dröjsmålsräntan för konsumenter eller eljest för privatpersoner har praktisk betydelse främst vid insolvens - varvid den helt saknar betydelse som påtryckningsmedel - och vid andra fall då den tid räntebereäkning sker av olika skäl blir mera långvarig. I mera ordinära dröjsmålsituationer är det - frånsett vid bestående kundförhållanden - i vart fall inom handeln mera ovanligt att ränta effektivt drivs in eller över huvud särskilt debiteras. Det är då naturligare att låta förhållandena vid de praktiskt betydelsefulla situationerna, än de som råder vid mera teoretiskt tänkta lägen, inverka på bestämmandet av den lämpliga nivån för räntans höjd. Inte minst sociala hänsyn till enskilda människors ekonomiska situation talar därvid för att räntan inte fastställs på en högre nivå än den som f.n. gäller för avkastningsräntan, dvs. diskontot jämte ett tillägg av två procentenheter. Till jämförelse kan nämnas att i Norge den allmänna sparbanksräntan jämte två procentenheter varit en riktpunkt vid bestämmandet av räntenivån i konsumentförhållanden.

Det kan visserligen sägas att en dröjsmålsränta för privatpersoner på den angivna nivån ibland är otillräcklig att täcka borgenärens förlust när denne är näringsidkare eller eljest undantagsvis är nödsakad att i avsaknad av den utestående kapitalfordran utnyttja en beviljad kredit eller ta upp ett lån till marknadsmässig utlåningsränta. Är emellertid gäldenären bestående insolvent - vilket inte torde vara ovanligt när det gått så långt som till inkasso och dröjsmålsränta effektivt debiteras - är det dock kapitalbeloppet som förloras och mot den förlusten hjälper det inte med en aldrig så hög ränta. Ska den önskvärda förenklingen med en enhetlig räntesats kunna åstadkommas går det vidare inte att i alla situationer tillgodose alla intressen. Man får acceptera att en schablonisering av reglerna medför att absolut träff-

säkerhet inte kan upprätthållas i varje läge. Vinsterna med ett mindre invecklat system får dock förutsättas vara så stora att de är värda ett sådant pris.

Vad som sagts senast äger också sin giltighet när man ser till de situationer där en privatperson har ställning av borgenär. Även om enskilda människor merendels har sin privata ekonomi så organiserad att ett dröjsmål med betalningen av en fordran alls inte behöver medföra att de omedelbart måste låna andra pengar till marknads- mässig utlåningsränta, kan givetvis fall tänkas då detta visar sig nödvändigt. Den som ådragit sig arbetsförmåga på grund av en personskada skulle t.ex. kunna tänkas bli tvungen att låna mot utlåningsränta till sitt uppehälle under tiden fram till dess skadestånd betalas ut. Sjukförsäkringens kompensationsgrad är emellertid sådan att detta som regel inte ska behöva ske och i undantagsfall kan socialtjänsten bidra till att akut penningbehov inte ska behöva föranleda upplåning. Försäkringsbolagen kan vidare i de flesta fall betala ut belopp a conto. Det är därför inte rimligt att sådana förhållandevis ovanliga fall där en underkompensation kan tänkas bli följden, ska tillåtas styra utformningen av reglerna därhän att i de allra flesta fall då de ska tillämpas en klar överkompensation uppkommer för borgenären. Detta framstår som än mindre rimligt när man ser till de fall där även gäldenären är en privatperson, eftersom det då allmänt sett är angeläget med en inte alltför hög räntenivå. Det kan här hänvisas till vad som anförts tidigare vid de allmänna resonemangen om räntenivåns höjd utanför de strikt affärsmässiga förhållandena.

Däremot skulle det kunna hävdas att förhållandena är något annorlunda när privatpersonens gäldenär är en näringsidkare. Frånsett att de skäl som talar för en förhållandevis låg räntenivå för privatpersoner i gäldenärsställning då naturligt nog inte föreligger, kan det göras

gällande att en hög ränta fordras i sådana förhållanden för att erforderligt tryck till en snabb reglering av skulden ska föreligga. Det är emellertid jämfört med det motsatta förhållandet, mer sällan som en privatperson kommer i borgenärsställning i förhållande till en näringsidkare. Även här talar därför intresset av enkla regler, med en enhetlig räntenivå som upprätthålls för alla förhållanden där en privatperson är inblandad, mot ett alltför nyanserat system. Därtill kommer att inom det praktiskt kanske mest viktiga området där en privatperson har en näringsidkare till gäldenär, nämligen försäkringsområdet, snabbheten i skaderegleringen numera är ytterligare garanterad genom tillkomsten av konsumentförsäkringslagen (1980:38). I dess 37 § föreskrivs att skadan vid ett försäkringsfall skall regleras skyndsamt och i 38 § utsågs att sådana belopp som den som begär försäkringsersättning uppenbarligen har rätt till genast ska utbetalas a conto. Dessa föreskrifter ska kunna läggas till grund för särskilt ersättningskrav mot försäkringsbolaget om detta har försenat handläggningen av ett försäkringsärende¹⁹. Vidare ger föreskrifterna en utgångspunkt för försäkringsinspektionens tillsyn över försäkringsverksamheten i denna del. Även utan det påtryckningsmedel som en hög dröjsmålsränta kan utgöra synes därigenom tillräckliga garantier föreligga för att inga onödiga dröjsmålsbehöva uppkomma vid försäkringsbolagens skadereglering.

En ytterligare vinst från förenklingssynpunkt är att vid en enhetlig räntenivå, motsvarande diskontot jämte två procentenheter, den nyligen införda särskilda regleringen i 6 § andra meningen räntelagen helt kan utgå. Bestämmelsen i fråga torde bara ha kunnat begripas av specialister på ersättningsrätt vid personskada, varför värdet av en sådan förenkling inte ska underskattas.

19 Prop. 1979/80:9 s. 85.

Sammanfattningsvis så långt vill alltså räntelagsutredningen föreslå att, i de fall en privatperson i egenskap av konsument eller eljest är gäldenär eller borgenär, avkastningsräntan och dröjsmålsräntan i praktiken omvandlas till en enda enhetlig ränta, att räntefoten för denna enhetliga ränta ska vara det vid varje tid gällande diskontot med tillägg av två procentenheter samt att i konsumentförhållanden - men ej i övrigt mellan näringsidkare eller i rena privatförhållanden - dessa regler inte får frångås genom avtal till konsumentens nackdel.

2.5 Jämkning av skyldigheten att utge ränta

Enligt lagen (1927:56) om nedsättning av pengar hos myndighet kan i vissa fall betalning fullgöras genom att ett fordringsbelopp sätts ned för borgenärens räkning hos länsstyrelsen. Förutom sådana fall då det beror på borgenären att hinder föreligger mot betalning på vanligt sätt - denne kanske vägrar ta emot pengarna eller av någon anledning inte finns tillgänglig - får deponering också ske i vissa fall av rättslig oklarhet. Därmed avses enligt lagen att gäldenären inte vet och inte heller bör veta vem som är borgenär, eller att ovisshet annars råder om vem av två eller flera som är rätt borgenär samt gäldenären inte skäligen kan anses pliktig att på eget äventyr bedöma, till vilken av dem betalningen skall erläggas.¹ I ovisshetsfallet krävs alltså inte mer av gäldenären än en skälighetsbedömning. Även om oklarheten eller tvisten mellan dem som förmenar sig vara borgenärer är beroende av en ren rättsfråga får nedsättning tillgripas. Enligt motiven till lagen får deposition äga rum så snart ett konkurrerande anspråk icke är så uppenbart obefogat att det utan vidare måste lämnas ur räkningen.² Walin

1 Angivna lag 1 § andra stycket.

2 Walin, Lagen om skuldebrev m.m. Stockholm 1977, s. 287, med hänvisning till NJA II 1929 s. 298.

ifrågasätter dock om inte legitimationsreglerna i skuldebrevslagen numera medfört att kraven på gäldenärens bedömning måste sättas i bättre paritet med vad som där sägs. Annan rättslig oklarhet än osäkerhet om vem som är rätt borgenär, t.ex. om hävningsrätt föreligger med åtföljande befrielse från skyldighet att betala priset vid ett köp, torde däremot inte kunna utgöra grund för nedsättning.

Verkan av att nedsättning sker är densamma som om sedvanlig betalning hade ägt rum, dvs. gäldenären anses ha infriat sin skuld. Sålunda upphör bl.a. gäldenärens skyldighet att betala ränta i och med att depositionen görs. De nedsatta medlen ska genom länsstyrelsens försorg normalt göras räntebärande genom insättning i bankinrättning.³ Den ränta - liktydig med inlåningsränta - som därefter hinner samlas upp tillfaller den som sedermera befinns ha rätt till det nedsatta kapitalbeloppet.

Från de synpunkter som i detta sammanhang är av intresse kan systemet med nedsättning av pengar hos myndighet sägas erbjuda en möjlighet för gäldenären att undgå dröjsmålsränta samtidigt som han vid rättslig oklarhet tills vidare kan hindra att borgenären får förfoganderätt till medlen. Från borgenärens synpunkt medför oklarheten att han går miste om den särskilda dröjsmålsräntan. Han får i detta fall nöja sig med vad som närmast motsvarar avkastningsränta.

Rättegångsutredningen (Ju 1977:06) föreslog i sitt betänkande (SOU 1982:26) Översyn av rättegångsbalken 1, en kvittningsregel beträffande rättegångskostnaderna för det fall att en näringsidkare vann en process mot en konsument men konsumenten hade "haft skälig anledning att få

3 Angivna lag 8 §. Kan det antas att medlen kommer att lyftas inom fjorton dagar behöver insättning på bank inte ske.

få tvisten prövad".⁴

Bakgrunden till förslaget var den obalans som ansågs råda i styrkeförhållandet mellan parterna i en rättegång mellan en konsument och en näringsidkare. Konsumenten hade, måste det antas, generellt sett en betydligt större kostnadsrädsla och även en större processrädsla i övrigt än vad näringsidkare hade. Näringsidkarna hade bl.a. - i motsats till konsumenterna - möjlighet att dra av sina kostnader från den skattepliktiga inkomsten medan konsumenterna fick bestrida sina kostnader med beskattade medel. De möjligheter en näringsidkare har att sprida de kostnadsrisker som är förenade med en rättegång på flera fall, liksom att ibland kunna kompensera sig för eventuella förluster genom att ta ut högre priser på varor eller tjänster, saknade motsvarighet för konsumenternas del. Om man försummade att också på det processrättsliga planet ta hänsyn till en generell obalans i partsförhållandet, vore risken för att den civilrättsliga lagstiftningen inte fick full genomslagskraft stor, eftersom i de fall, där saken rättsligt skett kunde vara tveksam, den starke men inte den svage vågade processa.⁵

Risken att, i händelse en process förloras, få ge ut ett ansevärt belopp, motsvarande den dröjsmålsränta som hunnit samlas upp, kan på samma sätt som risken att ådra sig rättegångskostnadsansvar, verka avhållande på en privatpersons vilja att processa, även i de fall då han anser sig ha goda grunder för att vägra betalning. Väntetiden för dispositiva tvistemål hos domstolarna är redan i underrätt avsevärd, och ska saken prövas i högre instans

4 Angivna SOU; föreslagen ny lydelse av 18:2 RB.

5 SOU 1982:26 s. 227 f som även hänvisar till Cappelletti-Garth, Access to justice, Milano 1978, volym 1, bok 1, s. 17. Där uppmärksammas bl.a. behovet av att kompensera det övertag s.k. "repeatplayers" har mot "oneshotlitigants".

blir det ofta fråga om flera år innan målet är slutligt avgjort. I fall som inte behöver anses helt extrema kan därför det samlade räntebeloppet ibland komma att vara lika stort som det fordrade kapitalbeloppet. Det är förståeligt om den privatperson som ser risken, att utöver det fordrade beloppet och ersättning för rättegångskostnader, behöva ge ut ytterligare kanske tiotusentals kronor av sin inkomst i dröjsmålsränta, tvekar inför att låta sin sak bli prövad vid domstol. Även om det är till ytterlighet oklart om en betalningsskyldighet verkligen föreligger, kan det framstå som säkrare att inte bestrida denna skyldighet, när man känner till motpartens överlägsna ställning i både processuellt och ekonomiskt hänseende. Stränga regler om dröjsmålsränta kan därigenom liksom reglerna om rättegångskostnadsersättning, bidra till att den civilrättsliga skyddslagstiftningen stannar på papperet och inte slår igenom på det sätt som varit avsett.

Även konsumentverket har i sitt remissvar över det förslag som ledde till den senaste ändringen i räntelagen särskilt uppmärksammat den nu diskuterade frågan. Mot den generella höjning av dröjsmålsräntan som föreslogs och sedermera genomfördes talade enligt verkets mening att dröjsmålsräntan också fungerade som påtryckningsmedel på ett från konsumentsynpunkt mindre lämpligt sätt när en fordran var tvistig. Inför risken att behöva betala ett kanske avsevärt räntetillägg kunde i ett sådant fall konsumenten avstå från att få sin sak prövad vid domstol och i stället betala sin fordran, trots att utgången kanske blivit att konsumenten vunnit. Verket befarade att denna negativa effekt skulle inträffa än oftare om räntan, såsom senare skedde, höjdes upp på en ännu högre nivå.

I Finland har särskilda bestämmelser om jämkning av dröjsmålsränta i konsumentförhållanden tagits upp i räntelagens 11 §. Dröjsmålsränta kan enligt dessa jämkas, om gäldenären bör anses ha haft grundad anledning att vägra betalning av sin gäld eller om dröjsmålet med betalningen berott på att gäldenären till följd av sjukdom eller arbetslöshet eller av annan särskild orsak huvudsakligen utan egen skuld råkar i betalningssvårigheter. Föreskriften om jämkning vid rättslig oklarhet har ansetts tillämplig t.ex. när en konsument utnyttjar sin detentionsrätt enligt de konsumentköprättsliga reglerna och håller inne en del av priset i väntan på att ett förment fel i varan ska avhjälpas eller felfri vara hållas honom tillhanda. Visar det sig i sådant fall efter en rättslig prövning att fel i köprättslig mening trots allt inte förelåg kan det te sig oskäligt att köparen ska behöva betala dröjsmålsränta på den innehållna köpeskillingen, om frågan om fel eller ej var tveksam och mycket svårbedömd. Köparens vägran att betala innan saken blivit opartiskt prövad framstår därvid som befogad. I särskilt hög grad är det rimligt att konsumenten slipper den vanliga dröjsmålsräntan för det fall att en reklamationsnämnd tidigare givit honom rätt, men denna bedömning sedermera underkänns av en domstol.⁶

Frågor om skyldighet att betala skadestånd och om skadestånds storlek är till sin natur sådana att de ofta är svårbedömda eller innefattar en diskretionär bedömning som påkallar medverkan av domstol. Detta gör att den tid under vilken ränta ska utgå kan bli ganska lång, särskilt vid prövning i flera instanser. Även i sådana fall kan det, beroende på omständigheterna, framstå som oskäligt att den skadeståndsskyldige ska betala full dröjsmålsränta på det belopp som till slut blir fastställt.

6 Jfr Wilhelmsson-Sevón a.a. s. 143.

Även Norge och Danmark har regler som möjliggör jämkning av skyldigheten att betala ränta. Enligt de norska bestämmelserna gäller detta om gäldenären är konsument och har haft skälig anledning att vägra betalning. I Danmark är jämkningsmöjligheten generell. Om särskilda förhållanden påkallar det får domstolen bestämma att räntan ska utgå från en tidigare eller senare tidpunkt än som följer av lagens bestämmelser i övrigt.⁷

Mot den nu angivna bakgrunden vill räntelagsutredningen föreslå att en jämkningsmöjlighet liknande den som finns i de övriga nordiska länderna införs även i Sverige. Den tidigare beskrivna möjligheten att genom nedsättning hos myndighet befria sig från skyldigheten att utge ränta är uppenbarligen inte tillfyllest. Dels finns såsom framgått denna möjlighet bara vid alldeles speciella fall av oklarhet - som f.ö. inte är särskilt typiska i normala konsumentsituationer - dels kan man inte begära att folk i gemen ska känna till denna förhållandevis sällan utnyttjade möjlighet. I stället bör en direkt bestämmelse om jämkning tas in i räntelagen.

Närmast synes därvid en något mera preciserad regel av den finska eller norska modellen böra komma i fråga. Jämkning ska alltså inte kunna ske av vilken anledning som helst efter en allmän skälighetsbedömning utan endast i fall som är någorlunda klart avgränsade och där bedömningen av om jämkning bör ske i första hand sker efter objektiva utgångspunkter. Helt går dock detta självfallet inte att uppnå vid bestämmelser av den typ det här är

7 Gomard uppger i "Renteloven retspraksis og retskilder" Juristen 1984 s. 323, att domstolarna - i vart fall i skadeståndsmål - sällan eller aldrig använt denna bestämmelse till att låta räntan utgå från en tidigare tidpunkt än som eljest följer av lagen.

fråga om. Eftersom jämningsmöjligheten inte bör vara obligatorisk, utan endast fakultativt stå till rättens förfogande, blir det under alla förhållanden till sist domarens skön som avgör huruvida och i vilken omfattning jämkning bör ske. Begränsar man fallen såsom i den finska regeln till fall av rättslig oklarhet och vad som brukar kallas social force majeure åstadkommes dock en ganska betydelsefull precisering inom vilka ramar jämkning får äga rum. Angående den närmare avfattningen av bestämmelsen hänvisas till specialmotiveringen i anslutning till den föreslagna 9 §.

2.6 Fordringar på grund av bankkredit

Svenska bankföreningen har nyligen ersatt tidigare gällande allmänna formulär till skuldebrev för kredit (nr 1) med två nya formulär, ett för "kredit för konsumentens enskilda bruk" (1 K) och ett för "kredit för annat ändamål än för konsumentens enskilda bruk" (1 A). Formulären har tillkommit efter diskussioner med bankinspektionen. På konsumentformuläret har synpunkter också lämnats av konsumentverket.

Formuläret 1 K gäller endast för kredit till konsument, dvs. för icke-kommersiella krediter. Det betyder att formuläret ska användas när fråga är om kredit till enskild person för dennes enskilda bruk. I övriga fall ska formuläret 1 A användas. Om en enskild person får en kredit som ska utnyttjas i kommersiell verksamhet är denna inte avsedd för hans enskilda bruk och formulär 1 A ska då användas. Enligt bankföreningens kommentar till formuläret 1 K torde det i flertalet fall inte vara några svårigheter att avgöra när det ena eller det andra formuläret ska användas. Kredittagarens egna uppgifter får i första hand vara avgörande för valet. Emellertid går det - framhålls det - inte alltid att avgöra om krediten är till för kredittagarens enskilda bruk eller ska utnyttjas

för annat ändamål; pengar kan, som det brukar sägas, inte öronmärkas. I sådana tveksamma fall bör enligt kommentaren formuläret 1 K utnyttjas, eftersom detta innehåller för kredittagaren förmånligare villkor.

De två nya formulären innebär i förhållande till det gamla formulär nr 1 en genomgripande omarbetning med framför allt omfattande redaktionella ändringar. Några betydelsefulla sakliga ändringar har dock också gjorts.

Bland annat skiljer sig bestämmelsen om dröjsmålsränta - som har fått likadan utformning i de båda formulären - markant från vad som tidigare gällt i detta hänseende. Det föreskrivs att dröjsmålsränta ska utgå beräknad efter den för krediten gällande räntesatsen jämte ett procentuellt tillägg. Tillägget ska enligt kommentaren utgå som en ränta utöver räntan enligt den för krediten gällande, vanliga räntesatsen. Tillägget är olika för det fall att endast en viss del av krediten eller ränta och/eller avgifter är förfallen och för det fall att hela krediten förfallit till betalning. I det förra fallet är den årliga tilläggsräntan fem procent, i det senare en procent.

Dröjsmålsränta utgår för hela det till betalning förfallna beloppet, dvs. i förekommande fall på kapitalbelopp och/eller ränta och avgifter. Med det förfallna kapitalbeloppet avses normalt, när det gäller krediter till konsumenter, en aviserad amortering. I fråga om kredit till annan än konsument avses däremot normalt hela kreditbeloppet, eftersom krediten vid bristande betalning i sådant fall förfaller på grund av utebliven förlängning av krediten. Men även efter förlängning kan kredittagaren vara i dröjsmål t.ex. med kostnader och tidigare förfallen ränta. Förlängning kan också ha medgetts trots att en för förlängning särskilt avtalad amortering ej fullgjorts.

I Finland liksom i Danmark har såsom framgått tidigare bankkrediter undantagits från tillämpningsområdet för den tvingande regleringen i räntelagen. Som motiv för detta har anförts att bankerna är underkastade offentlig tillsyn, varför något missbruk av avtalsfriheten inte behöver befaras. Vidare har framhållits att det kan vara vanskligt att i det särskilda fallet veta om en sökt kredit ska användas i förvärvsverksamhet eller för enskilt bruk.¹

I Norge görs inte något särskilt undantag för bankkrediter. Den tvingande regel man har där - att dröjsmålsräntan vid en redan räntelöpande fordran ska vara en procentenhet över den ränta som utgått före förfallodagen - torde vara den bestämmelse som i praktiken får störst betydelse vid bankernas fordringar.

Tekniken att i civilrättslig lagstiftning göra ett undantag för reglernas tillämpning inom sådana områden där en offentlig tillsyn utövas med stöd av näringsrättslig specialreglering är i stort sett okänd i Sverige. Ett exempel skulle kunna vara bestämmelsen i 12 § tredje stycket konsumentkreditlagen (1977:981), enligt vilken banker och andra kreditgivare får göra gällande strängare förbehåll om betalning i förtid än vad som i allmänhet tillåts enligt de tvingande regler som är intagna i paragrafen i övrigt. Det är emellertid att märka att detta endast gäller om bankerna etc. är skyldiga att ha sådana strängare förbehåll enligt vad som följer av annan författning, i detta fall främst lagen om bankrörelse. Avsteget från den allmänt hållna konsumentkreditlagen förestavas alltså av den intressekollision som annars skulle inträda till följd av vad som uttryckligen är ett direkt åliggande en-

¹ Munch, Renteloven s. 156, som hänvisar till den danska lagens förarbeten.

ligt annan lag. Det kan alltså inte i och för sig anses representera ett synsätt av innebörd att konkreta civilrättsliga föreskrifter skulle vara obehövligen inom områden där offentlig tillsyn finns anordnad. Dessutom avser undantaget bara den aktuella paragrafens föreskrifter om förfalloklausulens tillåtlighet, inte konsumentkreditlagens tillämplighet i övrigt.

Utöver den nu anförda föreskriften torde det inte finnas något exempel på undantag från tillämpligheten av tvingande civilrättslig lag, blott därför att vissa subjekt är föremål för offentlig tillsyn. Däremot finns inom den näringsrättsliga lagstiftningen exempel på sådana undantag. Lagen (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden föreskriver sålunda i sin 2 § att lagen inte gäller i fråga om verksamhet som står under tillsyn av bankinspektionen eller försäkringsinspektionen. Den andra centrala näringsrättsliga lagen, marknadsföringslagen (1975:1418), har däremot inte någon motsvarande särreglering, men förslag har förekommit till införande av en sådan ordning.² Anledningen till undantagen i dessa fall har emellertid till största delen varit av formell natur. Man har velat dels undvika dubbelkommando i tillsynen, dels skapa garantier för att ett specialistorgan gör den erforderliga samlade bedömningen av hur konsumentskyddet på området i fråga bör vara utformat, för att - vid sidan av att tillgodose konsumentpolitiska önskemål - kunna förenas med banklagstiftningens och den kreditpolitiska lagstiftningens krav.

Sistnämnda argument skulle måhända i och för sig kunna anföras till stöd också för ett undantag från tillämpligheten av materiella civilrättsliga regler, nämligen i

2 Prop. 1981/82:180 s. 95 ff; NU 1981/82:45 s. 11.

den mån dessa skulle kollidera med materiella regler i övrigt, som verksamheten i fråga samtidigt är bunden av. Bärkraften hos ett sådant argument upphör emellertid i den mån någon sådan befarad kollisionsrisk inte föreligger. Det är alltså snarare ett skäl att se till att de materiella reglerna får ett sådant innehåll att de inte ger upphov till en intressekollision av den berörda arten, än att göra ett avsteg från deras tillämplighet över huvud, vid vissa former av verksamhet. De grundläggande konsumentpolitiska problemen kan ju vara lika stora där som inom andra verksamhetsområden. Ingen torde ha hävdatt att förefintligheten av ett näringsrättsligt system, av den typ avtalsvillkorslagen, marknadsföringslagen och lagen (1970:417) om marknadsdomstol m.m. representerar, gjort vidare civilrättslig lagstiftning obehövlig.

En teknik som innebär att den legala utgångspunkten för regleringen begränsar sig till en allmänt hållen generalklausul, utan motsvarande precisering i civil lagstiftning, har alltså inte ansetts tillfredsställande på andra områden av konsumentjuridiken. Det behöver bara erinras om att sedan avtalsvillkorslagens tillkomst, den civila lagstiftningen har kompletterats med tvingande lagregler om konsumentköp av lös egendom, hemförsäljning, konsumentkrediter, konsumentförsäkringar och nu senast med ett förslag till konsumenttjänstlag. I intet av dessa lagstiftningsärenden torde ha framförts ens tanken att avtalsvillkorslagens generalklausul ensam skulle få utgöra den legala basen för den rimliga avvägningen mellan parternas skyldigheter och rättigheter.

Härtill kommer att näringsrättsliga regler inte är till någon glädje för den enskilde konsumenten i fall då han redan har ingått ett avtal, vars innehåll helt eller delvis är oskäligt. Med stöd av avtalsvillkorslagen, eller för bankernas del, med tillämpning av sundhetsprincipen i lagen om bankrörelse, kan visserligen det fortsatta an-

vändandet av oskäligen villkor förbjudas. För att den enskilde konsumenten ska skyddas i ett fall då sådana trots allt kommit till användning, krävs emellertid civilrättsliga regler.

Vid sidan av sin funktion att tillhandahålla regler för konfliktlösning har förefintligheten av civilrättslig lagstiftning också en rent informativ funktion. Både näringsidkare och privatpersoner har ett behov av att veta eller kunna få reda på vilka handlingsnormer som gäller för deras rättsliga mellanhavanden. Lagen har här ett klart försteg framför den, ibland splittrade, prejudikaträtt som kan utbildas inom ramen för ett näringsrättsligt system.

Starka principiella och praktiska skäl talar därför i och för sig mot att något undantag görs för bankernas verksamhet i fråga om tillämpligheten av räntelagens tvingande konsumentskyddande regler. Utredningen vill med hänsyn härtill inte förorda att bankerna och andra kreditinstitut generellt ställs utanför lagens tillämpningsområde.

Löper en fordran med ränta när den förfaller till betalning och försittes betalningstiden utgår, enligt 7 § i den nuvarande räntelagen, ränta i fortsättningen enligt samma räntefot som gällde vid förfallodagen. Räntan ska dock utgå lägst enligt räntefoten för den legala dröjsmålsräntan, om förutsättningarna för att sådan dröjsmålsränta ska utgå är uppfyllda.

Principen om att en räntelöpande fordran skulle förräntas efter oförändrad räntefot även efter förfallodagen fanns i tiden före räntelagen lagfäst i 6 § första stycket skuldebrevslagen. Denna grundsats ansågs vara av så allmän karaktär att den borde gälla även beträffande andra fordringar än sådana som grundas på skuldebrev. Den togs

därför oförändrad upp i räntelagen. En modifiering av innebörd att lägst lagens dröjsmålsränta skulle utgå infördes dock såsom nyss framgått.

Under remissbehandlingen av det utredningsförslag som låg till grund för räntelagens regel hade de flesta remissinstanserna godtagit vad som föreslogs. KO ansåg emellertid att den dittillsvarande principen, att samma ränta som utgick före förfallodagen skulle fortsätta att utgå efter denna dag, borde behållas oavsett om räntan därigenom skulle komma att understiga den legala dröjsmålsräntan. Departementschefen anförde i sammanhanget:¹

Onekligen talar vissa skäl för att man därvid behåller den nuvarande principen om att samma ränta som löpte före förfallodagen skall fortsätta att utgå. Samtidigt kan man inte bortse från att det i praktiken är vanligt att en räntebärande fordran löper med högre ränta efter än före förfallodagen. I det föregående har jag också föreslagit att dröjsmålsräntan skall sättas högre än avkastningsräntan. Om den nuvarande principen behålls, uppstår vidare det otillfredsställande resultatet att en borgenär som har betingat sig en viss ränta före förfallodagen men låtit denna ränta understiga lagens dröjsmålsränta blir sämre ställd vid dröjsmål än den borgenär som har medgett räntefri kredit.

Med hänsyn till det sagda anser jag övervägande skäl tala för att man i räntelagen för in en regel om att en borgenär alltid har rätt till den dröjsmålsränta som följer av lagen. Å andra sidan anser jag inte att borgenären bör ges rätt till högre ränta än den avtalade i fall då denna överstiger den legala dröjsmålsräntan. Detta innebär att jag ansluter mig till utredningens förslag.

¹ Prop. 1975:102 s. 106 f.

Jag vill emellertid betona att de regler som jag nu har föreslagit är dispositiva liksom räntelagens bestämmelser i övrigt. Det finns givetvis inte något hinder för parterna att träffa avtal om att exempelvis den löpande räntan på en fordran skall fortsätta att utgå efter fordringens förfallodag, även om den legala dröjsmålsräntan därmed skulle komma att underskridas.

Med den ränteutveckling som varit framstår kanske det exempel, som departementschefen valde på en fråga lagen avvikande avtalsreglering, inte längre som det närmast till hands liggande. Som vi sett har exempelvis affärsbankerna f.n. ett skuldebrevsformulär som innebär att vid en nivå på diskontot av låt oss säga 9,5 %, den avtalade dröjsmålsräntan (ca 15 % + 5 %) utgör omkring tjugo procent, medan den legala stannar vid 17,5 procent. Den avtalade dröjsmålsräntan är m.a.o. ca 2,5 procent högre än den legala som anges i räntelagen.

Reglerna i den f.n. dispositiva räntelagen får anses ge ett uttryck för den avvägning mellan olika intressen som lagstiftaren funnit vara den rimligaste lösningen för normalfallen. Som framgått av det citerade departementschefsuttalandet innebär denna bl.a. att borgenären inte bör ges rätt till högre ränta än den avtalade i fall då denna överstiger den legala dröjsmålsräntan. Detta principiella ståndpunktstagande torde i och för sig inte förlora i giltighet på grund av att den absoluta nivån för den legala räntefoten ändras, vare sig detta sker till diskontot jämte ett tillägg av fyra, åtta eller, som nu föreslås, två procentenheter. Tvärtom skulle snarare kunna hävdas att den hävdvunna principen framstår som än mer motiverad vid en förhållandevis låg legal räntefot än vid en hög. Vid en räntefot, där tillägget till diskontot är två procentenheter, torde nämligen räntelöpande krediter i allmänhet ha en avtalad räntefot som normalt ligger ett par tre procentenheter högre. När denna övergår till

att vara dröjsmålsränta kommer den alltså att ligga en bra bit över den nivå som föreskrivs för lagens ränta. Att tänka sig en ytterligare förhöjning framstår vid sådana förhållanden som än mindre motiverat än det gjorde vid lagens tillkomst, då de avtalade räntorna för krediternas löptid låg på en nivå som i stort sett sammanföll med den legala dröjsmålsräntan, dvs. diskontot jämte ett tillägg av fyra procentenheter.

Det stundom från bl.a. bankhåll framförda argumentet att dröjsmålsräntan, även för räntelöpande fordringar, bör vara så utformad att åtminstone något händer vid ett dröjsmål, som kan tjäna som en sanktion mot slarviga betalare, är alltså en synpunkt som inte vunnit gehör vid utformningen av den nu gällande räntelagens normalregler.

Däremot har, såsom framgått, bl.a. bankerna utnyttjat lagens dispositivitet och i sina skuldebrevsformulär tagit in klausuler som låter den redan löpande räntan gå upp ganska avsevärt om gäldenären kommer i dröjsmål, f.n. med hela fem procentenheter. Om räntelagen görs tvingande utan att några särregler tas in för bankernas del blir det inte längre möjligt att i avtalen föreskriva sådana förhöjningar.

Detta är emellertid föga uppseendeväckande. Det ligger i de tvingande systemens natur att de har en generell syftning och att den intresseavvägning som legat till grund för utformningen av de materiella reglerna bör slå igenom fullt ut. Även kravet på enkelhet talar för att en särreglering bara bör ske om förhållandena inom ett visst område antingen är så speciella att de klart motiverar ett undantag, eller eljest starka mothänsyn talar för ett mera nyanserat system än det som kan åstadkommas inom ramen för indispositiva regler. Det är svårt att se att förhållandena inom exempelvis bankväsendet skulle vara så särpräglade att de motiverar en särbehandling av just

denna borgenärskategori. I räntehänseende torde problemen i och för sig inte ställa sig annorlunda hos bankerna än de gör hos andra borgenärer som har redan räntelöpande fordringar. Den inskränkning i avtalsfriheten som bankerna får vidkännas om lagen blir tvingande även för deras del kan inte heller anses mera omfattande än den som borgenärer i allmänhet, med icke tidigare räntelöpande fordringar, får finna sig i. I förhållande till de dröjsmålsräntor som f.n. ofta avtalas vid sådana slags fordringar - de brukar ligga på omkring tjugo procent - innebär för denna borgenärskategori en indispositiv räntenivå på t.ex. tolv procent en sänkning med åtta procentenheter. För bankernas del däremot innebär förslagets genomförande en sänkning med f.n. blott fem procentenheter.

I Norge har de redan räntelöpande fordringarna särbehandlats på så sätt att dröjsmålsräntan beträffande dessa tvingande bestämts till en procentenhet över tidigare utgående ränta, vare sig - får det förutsättas - dröjsmålsräntan därigenom kommer att ligga över eller under den legala räntan om tolv procent. Ett sådant system kan i och för sig sägas tillgodose det framställda önskemålet att dröjsmålet av preventiva skäl bör föranleda åtminstone någon förhöjning av räntenivån.

Ett införande av den norska modellen i den svenska räntelagen skulle emellertid innebära ett ytterligare inte obetydligt komplikationsmoment i systemet, särskilt som vi, i motsats till den norska lagen, redan har en specialregel som föreskriver att, även vid redan räntelöpande fordringar, den legala räntan ska utgå om denna är högre. En sådan ytterligare ökning av krångligheten i lagen bidrar givetvis inte till att uppfylla utredningsdirektivens önskemål om en förenkling av reglerna.

Bortsett från denna formella aspekt finns det emellertid beträffande konsumenters bankkrediter lika väl som vid konsumentförhållanden i allmänhet skäl att betvivla preventionsargumentets bärkraft. Utredningen hänvisar härvid till vad som anförts ovan i anslutning till den allmänna diskussionen om den lämpliga höjden på dröjsmålsräntefoten vid konsumentförhållanden. Här ska bara erinras om att vid bankfordringar - som dessutom regelmässigt är beviljade mot någon form av säkerhet - andra, mycket starkare, sanktionsmöjligheter står till buds för borgenären. Såväl utlösandet av förfalloklausuler som risken av mindre välvillig behandling i framtiden torde vara omständigheter som i gäldenärens ögon väger avsevärt tyngre än en förhöjning av den redan utgående räntan med - som det här skulle kunna bli fråga om - någon eller ett par procentenheter. Bankerna tar dessutom sedan den 1 december 1984 ut en särskild förseningsavgift vid betalning efter förfalldagen. Enligt en sedermera träffad överenskommelse mellan bankinspektionen och kreditinstituten utgörs avgiften antingen av en minimiränta på 60 kr. eller av en särskild avgift på 40 kr. som uttas utöver dröjsmålsräntan. Minimiräntan motsvarar beräknad efter ett belopp av exempelvis 3 000 kr. och ett dröjsmål på ca två veckor en dröjsmålsränta motsvarande 24 procent.

Även vad avser risken att gäldenären skulle prioritera betalningen av sådana räntelöpande fordringar som har en hög räntefot framför sådana som har en lägre - icke räntelöpande fordringar kan ju icke konkurrera eftersom dröjsmålsräntan där avses bli tvingande bestämd på en enhetlig nivå - torde farhågorna i detta sammanhang kunna lämnas åsido. Problemet - i den mån det över huvud föreligger vid konsumentförhållanden - finns f.ö. redan vid den nuvarande utformningen av lagen. Det blir varken större eller mindre till följd av att lagen även på denna punkt görs tvingande, eftersom beträffande krediters löp-

tid full avtalsfrihet avses bli rådande även i framtiden.²

Med hänsyn till de synpunkter som anförts nu anser räntelagsutredningen att det inte heller vid ett tvingande system föreligger tillräckliga skäl att gå ifrån den nu gällande, sedan länge hävdvunna principen att löpande ränta ska utgå oförändrad även efter förfallodagen.

² Angående de speciella problemen vid övertrassering av checkräkning, se specialmotiveringen till den föreslagna ändringen i 4 §.

3 RÄTTSLIGEN OGRUNDADE KRAV PÅ RÄNTA ELLER
FAKTURAAVGIFT M.M.

Enligt den ordning som utredningen vill föreslå blir avtalsvillkor om dröjsmålsränta utan verkan mot en konsument bl.a. om en näringsidkare därigenom förbehåller sig ränta enligt högre räntefot eller från en tidigare tidpunkt än som anges i lagen. Ett krav på ränta utöver vad som följer av räntelagen saknar därför i och för sig rättslig grund. Icke desto mindre finns det anledning att befara att fakturor eller betalningspåminnelser och liknande handlingar även i framtiden kommer att innehålla krav på dröjsmålsränta som går längre än vad borgenären enligt räntelagen är berättigad till.

Erfarenheterna från det nuvarande i och för sig dispositiva systemet pekar på att de nyss nämnda farhågorna är befogade. Det har således varit vanligt att krav på ränta framställts som går utöver vad som föreskrivs i lagen även när rättslig grund saknats för ett sådant krav, eftersom något avtal som innefattar en avvikelse från lagens regler om begynnelse- och höjd för räntan aldrig har träffats mellan parterna. Av allmänna avtalsrättsliga principer följer att en sådan sak som skyldighet att utge ränta enligt strängare bestämmelser än den legala ränteberäkningen som regel fordrar förbehåll från borgenärens sida i samband med att ett bindande avtal i övrigt träffas, exempelvis om ett köp. Det anses sålunda inte möjligt att efteråt, genom en ensidig förklaring - t.ex. genom påstämplade betalningsvillkor i fakturan - lägga ytterligare skyldigheter på motparten utöver vad denne åtagit sig vid avtalstillfället. Handelsbruk eller annan sedvänja kan visserligen ibland på samma sätt som ett avtal utgöra grund för avtalsparternas ömsesidiga

förpliktelser, men när det gäller förhållandet mellan en näringsidkare och en konsument, kan det näppeligen tänkas att en för konsumenten mer långtgående ränteförpliktelse än lagens skulle kunna föreligga på grund av handelsbruk eller sedvänja.

Hittills har det alltså i stor omfattning förekommit att rättsligen ogrundade krav framställts mot konsumenter, låt vara att det sedan måhända inte varit lika vanligt att kraven drivits effektivt ända till inkasso. Tidigare har det brustit i allmänt avtalsrättsligt hänseende med avseende på grunden för kravet. När den nya regleringen gäller, kommer det oberättigade hos kravet i första hand att förklaras av bristande överensstämmelse med tvingande lag. Detta är dock inte ett förhållande som i och för sig kan förväntas medföra någon garanti för att oberättigade krav på ränta inte längre kommer att förekomma. Problemet är då att många konsumenter, trots att de egentligen inte är rättsligen skyldiga därtill, också kommer att betala ränta i enlighet med vad som fordras. Vare sig detta beror på otillräckliga insikter i vad som gäller eller det helt enkelt beror på sådana psykologiska faktorer som att man av några odefinierade skäl "vill göra rätt för sig" eller i vart fall inte vill bråka med motparten, torde det vara en realitet att många konsumenter betalar vad som debiteras, även om kravet i och för sig skulle sakna rättslig grund.

Av de skäl som angivits nu framgår att civilrättslig lagstiftning, även om den görs tvingande, inte ensam är tillräcklig för att rå på verkligheten. För att få full genomslagskraft hos reglerna fordras ofta ett näringsrättsligt komplement som parallellt med de, visserligen också beteendestyrande, men i första hand tvistlösande civilrättsliga bestämmelserna, kan verka sanerande på avtalsmiljön i stort. Vad det gäller är alltså att tillhandahålla ett instrument, som kan verka stävande mot att oberättigade krav över huvud förs fram.

Någon allmän regel om att näringsidkarna i handel och vandel ska uppträda i enlighet med vad god affärssed bjuder finns inte i svensk rätt. Marknadsföringslagen (1975:1418) gör det möjligt att vid "marknadsföring" komma till rätta med reklamåtgärd eller "annan handling", som genom att strida mot god affärssed eller på annat sätt är otillbörlig mot konsumenter, och för den delen också mot näringsidkare. Med marknadsföring i allmänhet torde emellertid avses säljfrämjande åtgärder, som företas fram till senast den punkt ett bindande avtal föreligger mellan parterna. En handling som företas av näringsidkaren därefter eller i samband med att kontraktet ska fullföljas torde, även om den i och för sig framstår som otillbörlig, inte utan uttryckligt stöd i någon lagregel vara åtkomlig för sanktioner enligt marknadsföringslagen.

En vilseledande presentation av avtalsvillkor kan vara en otillbörlig handling enligt marknadsföringslagen, men även här torde gälla att vad som i allmänhet avses är ett vilseledande i samband med avtalets tillkomst, inte felaktiga uppgifter om avtalets innehåll sedan avtalet väl blivit bindande. I vart fall torde inte hittintills KO ha drivit, eller marknadsdomstolen tillämpat, en princip att även beteenden under kontraktets fullgörande skulle vara angräpliga enligt marknadsföringslagen.

Inom den speciella avtalsrätten finns emellertid exempel på att genom särskilt lagstöd marknadsföringslagen gjorts tillämplig även på handlingar som företas under avtalets bestånd. Så har konsumentkreditlagen (1977:981) en föreskrift i 9 § att försäljning av vara på kredit utan att kontantinsats tas ut, ska anses utgöra handling som avses i 2 § marknadsföringslagen. I fråga om underlåtenhet att lämna information - också sedan en försäkring tecknats, bl.a. i samband med skadereglering - ska vidare enligt konsumentförsäkringslagen tillämpas vad som föreskrivs i

marknadsföringslagen om underlåtenhet att lämna information vid marknadsföring.

Enligt lagen (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden kan förbud meddelas mot villkor, som näringsidkare använder vid "erbjudande" av vara, tjänst eller annan nytthet. I motiven (prop. 1971:15 s. 86) sägs att förbud kan meddelas "endast om näringsidkaren faktiskt har i åtminstone något fall påkallat att villkoret skall ingå i avtal med viss konsument. Själva erbjudandet är emellertid tillräckligt. Det krävs inte att avtal som innefattar det påtalade villkoret verkligen har kommit till stånd."

Det är möjligt att det nyss citerade motivuttalandet skulle kunna åberopas till stöd för en talan i marknadsdomstolen om förbud mot t.ex. fakturaklausuler, som innebär ett försök att införa nya avtalsmoment - t.ex. skyldighet att utge dröjsmålsränta, utöver vad som följer av räntelagen, eller att betala särskild fakturaavgift - i ett redan träffat avtal som inte innefattar någon överenskomst i dessa hänseenden. Veterligen har emellertid någon sådan talan där saken ställts på sin spets ännu inte anställts av KO vid marknadsdomstolen.¹ I konsumentkreditlagens 15 § tredje stycket föreskrivs särskilt att näringsidkare i vissa förhållandevis specificerade fall kan förbjudas att framdeles använda förbehåll om återtaganderätt. I fråga om sådant förbud ska "i övrigt" avtalsvillkorslagen äga motsvarande tillämpning.²

1 Kanske är dock marknadsdomstolens beslut 1976:12 ett exempel. Där var emellertid KO:s talan i dess helhet medgiven.

2 Anknytningen i detta fall till avtalsvillkorslagens sanktionsmekanismer har kritiserats, varvid det gjorts gällande att marknadsdomstolen inte varit tänkt att vara en institution där förseelser mot uttryckliga lagregler beivras, Westerlind m.fl., Kommentar till konsumentkreditlagen, Lund 1980, s. 40.

Räntelagsutredningen finner tekniken att genom en särskild lagregel för visst fall utöka tillämpningsområdet för vad som kan komma under KO:s och i sista hand marknadsdomstolens prövning, vara ett användbart sätt att till skapa ett sanktionssystem mot oskicket att gentemot konsumenterna framställa krav när kraven inte har någon laglig grund. Ett alternativ - eftersom ogiltighet i och för sig redan är för handen - är att belägga sådana handlingar med straff. Ytterligare straffbestämmelser i det svenska rättssystemet är emellertid allmänt sett inte något önskvärt och allra minst inom marknadsrätten är straff en sanktionsform som bör ges särskilt företräde. Utredningen vill därför föreslå en särskild paragraf i räntelagen vari det fastslås att en näringsidkare inte får rikta krav mot en konsument på ränta, utöver vad som följer av de tvingande bestämmelserna i räntelagen. Vidare ska av bestämmelsen framgå att den som bryter mot detta förbud gör sig skyldig till handling som avses i 2 § marknadsföringslagen, dvs. att saken kan komma att tas upp av KO eller marknadsdomstolen och därvid bli bedömd som otillbörlig och ge upphov till vitessanktionerat förbud eller förbuds föreläggande mot att i framtiden framställa sådant krav.

I samband med denna regel finns, såsom redan antytts, anledning att även ta upp frågan om fakturaavgifter. Särskild avgift för bestyren att skriva ut och expediera själva fakturan debiteras numera ofta i räkningar som tillställs konsumenterna. Lagutskottet, som har begärt utredning om huruvida det finns något behov av en reglering av rätten att ta ut faktureringsavgift, anförde i samband därmed följande:

Utskottet erinrar om att faktureringsavgift enligt allmänna avtalsrättsliga principer kan tas ut endast om parterna kommit överens om detta vid avtalets ingående eller det kan anses stå i överensstämmelse med handelsbruk eller sedvänja i branschen. För att

faktureringsavgift skall utgå räcker det således inte med att säljaren enbart på fakturan kräver faktureringsavgift.

Enligt utskottets mening är problemet med faktureringsavgift i första hand ett informationsproblem. Genom en bättre information kan konsumenterna få klart för sig att skyldighet inte föreligger att betala faktureringsavgift bara för att säljaren angivit det i sin faktura. Om konsumenterna i större utsträckning vägrar att betala inte tidigare aviserade avgifter, skulle näringsidkarna så småningom tvingas att vid avtalets ingående på ett bättre sätt underrätta konsumenten om tillkommande avgifter.

Det förhållandet att en konsument nekas att omgående betala en skuld och därefter påförs en faktureringsavgift kan i vissa fall te sig oberättigat även om konsumenten vid avtalets ingående underrättats om att faktureringsavgift kommer att tas ut eller om att faktureringsavgift är vanligen förekommande i branschen. Omständigheterna kan ju vara sådana att konsumenten inte har möjlighet att vända sig till annan näringsidkare.³

Den modell räntelagsutredningen föreslår beträffande oberättigade krav på dröjsmålsränta synes passa väl även för krav på fakturaavgifter. Inte heller här är problemet i första hand att skyldighet föreligger för konsumenten att betala sådana avgifter - någon avtalsrättslig grund för en sådan förpliktelse finns ju som regel inte - utan att i och för sig ogrundade krav faktiskt riktas mot konsumenter och att dessa, av rädsla eller okunnighet, också betalar i enlighet därmed. I den mån verkningsfull information har svårt att nå ut till konsumenterna, något som man erfarenhetsmässigt vet är fallet särskilt i fråga

3 LU 1983/84:6 s. 12.

om juridiska ting, är därför införandet av regler som verkar hindrande mot att ogrundade krav överhuvud förs fram också här ett effektivt sätt att uppnå resultat. En positiv bieffekt är att inom sådana områden eller speciella fall där en särskild avgift för fakturering trots allt kan framstå som sakligt motiverad - t.ex. ofta där kontanthandel annars är det helt dominerande betalnings-sättet - en regel som den diskuterade verkar styrande mot att saken tas upp och görs till en del av avtalet i och med att köpet ingås eller beställningen av en tjänst kommer till stånd. Därmed kan saken också, om det från konsumentskyddssynpunkt skulle framstå som oskäligt att särskild avgift tas ut, bli föremål för prövning enligt avtalsvillkorslagen och en bedömning ske av om ett sådant betalningsvillkor är lämpligt och för framtiden ska få ingå i de avtal som sluts.

Räntelagsutredningen föreslår alltså att den tidigare behandlade regeln om förbud mot ogrundade räntekrav kompletteras med en bestämmelse att detsamma ska gälla krav som avser särskild avgift för faktura om inte särskilt avtal har träffats om att en sådan avgift ska utgå. Genom den angivna förutsättningen att särskilt avtal ska föreligga om just denna typ av avgift, för att krav därom över huvud ska få framställas, fastslås också att sådan avgift inte heller får debiteras som en särskilt specificerad kostnadspost av typen "overhead", ingående i varans pris. Ibland har - förmodligen dock med orätt - hävdats att så f.n. skulle kunna ske enligt 5 § köplagen då priset lämnats obestämt, även om stöd i avtalet saknas för debitering av avgiften.

Enligt 1 § inkassolagen (1974:182) förstås med inkasso-åtgärd en åtgärd som innebär annan påtryckning på gäldenären än angivande av tid för betalning eller uppgift om att fordringen, om den inte betalas, kommer att över-

lämnas till någon annan för inkasso. Med den terminologi som används i inkassolagen är benämningen "krav" reserverad för inkassoåtgärder. En anmaning att betala en förfallen fordran som inte uppfyller de angivna förutsättningarna för en inkassoåtgärd är alltså inte ett "krav" i inkassolagens mening och behandlas överhuvud inte i den lagen. Däremot finns en sådan anmaning omnämnd i lagen (1981:739) om ersättning för inkassokostnader m.m. Den betecknas där "betalningspåminnelse". Gälldenären är skyldig att utge ersättning för skriftlig betalningspåminnelse rörande en förfallen skuld, om avtal därom har träffats senast i samband med skuldens uppkomst.⁴ Kostnaden ska emellertid ha varit skäligen påkallad för att ta till vara borgenärens rätt. Enligt tvingande reglering får vidare den ersättning som avtalas inte överstiga tjugofem kronor.⁵

Datainspektionen utövar tillsyn över efterlevnaden av inkassolagen. Tillsynen omfattar därigenom bara verksamhet som avser "inkassoåtgärder" och sålunda vad som enligt lagens terminologi utgör "krav".⁶ Enkla betalningspåminnelser däremot faller utanför området för tillsynen. Detta konstaterades bl.a. i samband med den senaste översynen av inkassolagen. Departementschefen yttrade därvid:

4 Sist angivna lag, 2 §.

5 Angivna lag, 4 § andra stycket, jämförd med förordningen (1981:1057) om ersättning för inkassokostnader m.m., samt lagens 6 §.

6 Datainspektionens författningssamling har i sina "föreskrifter för tillämpningen av inkassolagen" (DIFS 1981:3) bl.a. följande allmänna föreskrifter för inkassoverksamhet: "Gälldenär får inte krävas på högre ersättning för kostnader än som kan debiteras enligt gällande bestämmelser" (3.1.3) samt "Anspråk på dröjsmålsränta får inte göras efter andra grunder än de som anges i lag eller som har stöd i avtal mellan parterna" (3.1.8).

Enligt min mening måste en borgenär eller dennes ombud liksom f.n., ha ett visst utrymme för att rikta enkla betalningspåminnelser mot en gäldenär utan att detta anses utgöra inkassoverksamhet i lagens mening. Detta synes vara av stor praktisk betydelse, eftersom exempelvis en näringsidkare kan vilja ombesörja betalningspåminnelser själv, samtidigt som han har ett befogat intresse av att inte bli underkastad inkassolagens regelsystem med vad detta innebär bl.a. i fråga om offentlig tillsyn över verksamheten. Det är alltså viktigt att på lämpligt sätt avgränsa ett påminnelsestadium som bör falla utanför lagen.⁷

En konsekvens av den gränsdragning som sålunda gjorts med avseende på området för datainspektionens tillsyn blir att inspektionen inte kan ingripa mot avtalsvillkor som, i strid mot 6 § lagen om ersättning för inkassokostnader m.m., innebär att gäldenären åläggs ersättningsskyldighet för betalningspåminnelser med högre belopp än författningsenligt medgivna 25 kronor.

Däremot bör KO, med stöd av avtalsvillkorlagen, kunna ingripa mot ett sådant villkor. Avvikelser till konsumenternas nackdel i förhållande till vad som påbjuds i tvingande lag torde regelmässigt föranleda att villkoret bedöms som oskäligt.

I likhet med vad som förekommer med avseende på fakturaavgifter är det emellertid inte i första hand förekomsten av oskäliga avtalsvillkor som är problemet. Vad som snarare inger bekymmer är det alltmer tilltagande bruket att debitera särskild avgift för aviseringar före för-

7 Prop. 1980/81:10 s. 77.

fallodagen eller, efter denna dag, för betalningspåminnelser, trots att inte något som helst stöd för ett sådant anspråk står att finna i avtal mellan parterna. Även beträffande betalningspåminnelser bör därför räntelagen innehålla ett förbud mot att krav på avgifter över huvud framställs i de fall avtalsrättslig grund för anspråket saknas.

Mot bakgrund av vad som anförts tidigare om datainspektionens respektive KO:s tillsynsområden är det naturligtast att KO, som har att övervaka att avtalsvillkor i ämnet icke är oskäligen, även administrerar sanktions-systemet mot förfaranden som är otillbörliga därför att något avtal, som kan utgöra rättslig grund för det anspråk som framställs, över huvud inte har träffats. Trots ämnets onekligen nära beröringspunkter med de bestämmelser som finns i lagen (1981:739) om ersättning för inkassokostnader m.m. är det därför, inte minst av redaktionella skäl, motiverat att behandla frågan i räntelagen och då i omedelbart samband med bestämmelser om fakturaavgifter.

Föreskriften bör lämpligen anknyta till terminologien i inkassolagen och lagen om ersättning för inkassokostnader m.m. Förbudet mot att framställa oberättigade anspråk bör alltså avse "betalningspåminnelse som inte är inkassoåtgärd enligt inkassolagen".

Har det gått så långt som till inkasso finns det ju, som framgått, särskilda bestämmelser som anger vilka kostnader som får tas ut av gäldenären, och beträffande dessa, som alltså grundas på föreskrift i lagen, bör anspråk självfallet få framställas. Den nu diskuterade regeln i räntelagen bör alltså bara gälla krav som inte är inkassoåtgärd enligt den definition som ges i 1 § inkassola-

gen, dvs. åtgärd som innebär annan påtryckning på gäldenären än angivande av tid för betalning eller uppgift om att fordringen, om den inte betalas, kommer att överlämnas till någon annan för inkasso.

Oberättigade krav på ränta och framför allt fakturaavgifter och liknande förekommer också inom näringslivet. Inom särskilt småföretagsamheten uppfattas detta ibland som ett problem av samma skäl som i konsumentsammanhang. Den regel som räntelagsutredningen vill föreslå är visserligen formellt begränsad till konsumentförhållanden. Innebörden härav är emellertid endast att den speciella sanktion som föreslås bara kan komma till användning när konsumenter drabbas av oberättigade krav. Den grundläggande synen att det är otillbörligt att framställa krav som saknar laga grund är däremot gemensam för alla slags avtalsrelationer, också när dessa är mellan näringsidkare inbördes eller i rena privatförhållanden. Den regel som föreslås kan därför, trots att den i sådana relationer är osanktionerad, antas få praktisk betydelse även företagare emellan genom att principen som sådan om det otillbörliga i att framställa oberättigade krav nu blir lagfäst.

4 RÄNTA PÅ SKADESTÅND I ANLEDNING AV BROTT

Enligt de principer som utvecklades för beräkning av ränta på skadestånd under den tid 9:10 HB gällde, var den helt övervägande huvudregeln att ränta utgick med fem procent från stämningdagen.¹

Liksom i vissa undantagsfall ränta på skadestånd började utgå först från en senare tidpunkt än stämningdagen - t.ex. när fråga var om livränta eller annan periodiskt utgående ersättning - diskuterades emellertid om inte ränta i vissa andra speciella situationer borde börja utgå från en tidpunkt som låg tidigare än stämningdagen. Köplagsutredningen anförde härom bl.a.:²

Ett sådant fall har ansetts vara när "någon lidit skada till sin förmögenhet genom kapitals eller vinsttillfälles undandragande" (Winroth, Om skadestånd, 5 uppl. 1907. s. 326). Principen återkommer hos Karlgren som det 'fall att någon brottsligt eller eljest uppenbart rättsstridigt undandragit en annan denne tillkommande kapital' (Karlgren, Skadeståndsrätt, 5 uppl. 1972 s. 206). Beläggen för en allmän regel av detta innehåll är emellertid få och inte särskilt starka. De rättsfall som åberopats till dess stöd är dessutom förhållandevis gamla. Karlgren framhåller själv att rättsfallen delvis är svårtolkade (a.a. s. 206 not 9). Ibland synes man ha anlagt ett synsätt att fråga varit om i förväg bestämd förfalldag och med denna utgångspunkt tillämpat huvudregeln. De speciella förhållandena då fråga är om redovisningsskyldighet synes också ha spelat in (jfr Rodhe, Obligationsrätt, Sth 1956, s. 577 och Wallin, Dröjsmålsränta, Sth 1969 s. 62 och 93 f).

1 Se SOU 1974:28 s. 59 ff med hänvisning.

2 SOU 1974:28 s. 60 ff, jfr s. 140.

För framtiden förordade köplagsutredningen i sitt förslag den lösningen att ränta på skadestånd i allmänhet borde utgå enligt regler liknande dem som föreslogs för andra fordringar som inte hade en i förväg bestämd förfallodag, dvs. räknat från en månad efter det borgenären framställt ett utomrättsligt krav på ersättning. Den angivna fristen var satt med hänsyn till att ränta normalt inte borde börja utgå förrän gäldenären haft tillfälle att överväga omfattningen av sin betalningsförpliktelse och dessutom haft ett visst rådrum för fullgörande av denna. Vid skadeståndskrav är den tid som går åt för utredning av det faktiska sakläget emellertid ofta längre, varför månadsfristen här kunde visa sig otillräcklig för de syften man allmänt ville tillgodose. Regeln om att den räntefria fristen i allmänhet skulle räknas från kravet kompletterades därför, vid skadeståndskrav och liknande, med ytterligare en förutsättning. Borgenären skulle vid sådana krav också ha lagt fram den utredning som ankom på honom för att fristen skulle börja löpa.

Vad som berörts nu är emellertid frågan om hur dröjsmålsränta skulle beräknas på ett fastställt skadeståndsbelopp. En annan fråga var den som berördes inledningsvis, nämligen hur ersättning för ränteförluster i vidsträckt mening, hänförliga till tiden innan krav framställt, borde utgå. Borde detta ske i form av ränta bestämd enligt en i lag angiven räntefot och under förutsättningar som angavs i lagen, eller som en särskild post i själva det belopp som dömdes ut som skadestånd eller annan liknande ersättning, t.ex. försäkringsersättning? Köplagsutredningen ansåg för sin del att denna fråga borde bedömas med hänsyn främst till de konsekvenser som de olika alternativen medförde praktiskt sett. Skadeståndsmodellen hade den fördelen framför den mer strikta ränteberäkningen att den gav större frihet att ta hänsyn till olika omständigheter, främst gäldenärens mer eller mindre onda tro och borgenärens individuella för-

lust samt de åtgärder som denne vidtagit eller kunnat vidta för att begränsa sin förlust. Ville man ha möjlighet att göra sådana skönsmässiga avvägningar - vilket köplagsutredningen fann önskvärdt - syntes därför skadeståndskonstruktionen vara att föredra. Utredningen föreslog sålunda att en ny paragraf togs in i skadeståndslagen (1972:207). För denna föreslogs följande lydelse: "Vid bestämmande av skadestånd enligt denna lag skall skälig hänsyn tagas till förlust av ränta som uppkommit under tid innan ränta utgår enligt räntelagen".

Departementschefen ansåg emellertid vid den vidare beredningen av förslaget att vissa skäl talade mot att man i skadeståndslagen tog in en regel av det innehåll som köplagsutredningen hade föreslagit. Han anförde vidare:³

Redan gällande principer torde innebära att skada till följd av betalningsdröjsmål kan utöver dröjsmålsränta ersättas genom skadestånd. Även ränteförlust eller räntekostnad som uppstår på annat sätt torde kunna ersättas skadeståndsvägen. En annan sak är att stora krav kan behöva ställas i fråga om bl.a. kausalitet och skadeförebyggande åtgärder för att skadestånd skall utgå.

Enligt min mening är det alltså inte med hänsyn till rättsläget nödvändigt att införa en uttrycklig regel om skadestånd för ränteförlust. Härtill kommer att de nya reglerna om dröjsmålsränta, som bl.a. innebär att sådan ränta i många skadeståndssituationer kommer att börja utgå tidigare än f.n. minskar utrymmet för att låta ränteförlust ersättas genom skadestånd. Utred-

3 Prop. 1975:102 s. 98 f.

ningen har också själv förutsatt att den föreslagna regeln i skadeståndslagen skall få en restriktiv tillämpning.

Med hänsyn till det sagda förordar jag att man inte i skadeståndslagen tar in någon bestämmelse om ersättning för ränteförlust. I så fall blir det också onödigt att i räntelagen hänvisa till möjligheten att få skadestånd.

I vilken utsträckning man bör ta hänsyn till ränteförlust eller räntekostnad vid bestämmande av skadestånd får naturligtvis bli beroende av omständigheterna. Särskilt vid brottslig handling kan det emellertid vara motiverat att den skadeståndsskyldige åläggs utge ersättning för ränteförlust som har uppstått innan dröjsmålränta börjar utgå. Reglerna om dröjsmålränta vid skadestånd, som jag ämnar behandla i ett senare avsnitt, avser att säkerställa att den skadeståndsskyldige erhåller viss utredning samt har någon tid till sitt förfogande för betalning innan ränta börjar utgå. Vid brottsliga handlingar saknas ofta detta skäl för att ta hänsyn till den skadeståndsskyldige. Vid beräkning av den skadelidandes förlust bör man därför i dessa fall kunna ta hänsyn även till förlorad ränta och annan avkastning.

Ett annat skäl till att den som lider skada bör vara berättigad till skadestånd för ränteförlust är att han själv är okunnig om den förlust han lider eller om att han är berättigad till skadestånd för den. En sådan situation kan uppstå inte bara vid brottsliga handlingar, t.ex. bedrägeri eller förskingring, utan också när person- eller sakskada har uppstått till följd av oaktsamhet på den skadeståndsskyldiges sida.

En omständighet som i undantagsfall kan motivera att ersättning för ränteförlust räknas in i skadeståndet är att utredningen är så komplicerad att den drar ut på tiden. Som jag senare skall återkomma till anser jag visserligen att den skadelidande bör kunna få rätt till dröjsmålsränta efter ganska kort tid, utan att han dessförinnan skall behöva lägga fram en alltför omfattande utredning. I den mån han kompenseras genom dröjsmålsränta skall naturligtvis ränteförlusten inte räknas in i skadeståndet. Vid svåra person- och sakskador kan det emellertid ibland inte undvikas att den skadelidande måste förebringa en förhållandevis omfattande utredning innan han kan göra anspråk på dröjsmålsränta, samtidigt som han förlöpande ådrar sig förlust genom sjukvårdskostnader, förlorad arbetsförtjänst o.d. I så fall kan det vara befogat att skönmässigt ta hänsyn till räntekostnader eller ränteförluster när man bestämmer skadeståndet.

Givetvis bör emellertid den skadelidande inte erhålla compensation för förlorad avkastning på skadestånd som han kunnat erhålla tidigare om han då hade bestämt sig för att framställa krav. Det bör alltså krävas speciella omständigheter för att ersättning för ränteförlust skall utgå under tiden för utredning.

Frågan om ränta på skadestånd till följd av brott är alltså inte, även om den uppmärksammades vid räntelagens tillkomst, särskilt omnämnd i vare sig räntelagen eller skadeståndslagen. En uttrycklig bestämmelse häröfom finns däremot i den finska räntelagen, som i sin 8 § föreskriver: "På ersättning för skada som åstadkommits genom uppsåtligt brott skall dröjsmålsränta betalas från den tidpunkt då skadan inträffade."

Den finska regeln innebär att vid alla slag av uppsåtliga brott som leder till skada - den uppkomna skadan behöver

däremot inte i och för sig ha varit omfattad av uppsåtet - legal dröjsmålsränta börjar att utgå redan i och med den skadliga effektens inträde. Något krav eller någon utredning om skadan behöver alltså inte först tillställas gäldenären-gärningsmannen för att räntebereäkningen ska påbörjas. Ett av skälen för denna reglering var just att man inte funnit det sakligt motiverat att rätten till ränta på skadestånd till följd av uppsåtligt brott skulle vara beroende av den tidpunkt vid vilken gärningsmannen till exempelvis ett stöld- eller skadegörelsebrott blev gripen, så att krav kunde framställas mot denne. På skadestånd för brott, vilket inte begåtts uppsåtligt, tillämpas däremot de allmänna reglerna om dröjsmålsränta på skadeståndsgäld, dvs. ränta utgår först en månad efter krav och framlagd utredning.⁴

Enligt svensk rätt torde frågan om ränta på skadestånd till följd av brott ofta kunna lösas med tillämpning av 3 § andra stycket räntelagen. På fordran som grundar sig på sysslomans eller annans skyldighet att redovisa för medel som han mottagit av huvudmannen eller tredje man utgår enligt denna bestämmelse ränta från dagen för redovisningen eller, om denna inte avges i rätt tid, från den dag redovisning bort ske.

Redovisningsskyldighet föreligger inte bara då sådan skyldighet grundas på avtal eller föreskrift i lag. Den kan också förekomma utanför sysslomannaförhållanden i egentlig mening, t.ex. om någon får annans egendom om hand obehörigen eller av misstag. Bl.a. när omständigheterna är sådana att den redovisningsskyldige kan ådra sig straffansvar (10:1 BrB) torde regelmässigt bestämmelsen i 3 § andra stycket räntelagen kunna tillämpas. Har

4 Wilhelmsson-Sevón, Räntelag och dröjsmålsränta, Wam-mala 1983, s. 116.

någon obehörigen sålt annans egendom och därigenom uppburit medel som får anses tillkomma den sålda egendomens ägare, eller om ondtroende besittare uppburit ränta på innehavda medel, utgår alltså ränta från den dag redovisning bort ske. Vid brottsliga förfaranden torde medlen eller vad som trätt i stället för obehörigen innehavd egendom ha bort redovisas omedelbart och regeln innebär då att dröjsmålsränta börjar utgå genast, dvs. redan i och med att medlen uppbärs.

Bestämmelsen om avkastningsränta i 2 § andra stycket räntelagen som avser återgång av betalning då avtal hävts till följd av betalningsmottagarens kontraktsbrott eller på liknande grund - vad som avses är t.ex. att ett köp går tillbaka på grund av säljarens svek - kan tänkas bli aktuell i exempelvis mål om bedrägeri. Detta lagreglerade fall är emellertid inte det enda där ersättning utgår för ränteförlust som hänför sig till tiden före en fordrans förfallodag. I vart fall efter departementschefens ovan återgivna magistrala uttalande i propositionen till räntelagen får antas att ersättning för förlust av ränta för tid innan dröjsmålsränta börjar utgå kan komma i fråga även utan uttryckligt stöd i lag genom att den inräknas i själva skadeståndsbeloppet. När det är penningmedel som den brottslige tillägnat sig erinras emellertid om vad som nyss sades om den principiellt omedelbara skyldighet att redovisa som anses åvila gärningsmannen.⁵ Vid t.ex. förskingring eller stöld av pengar utgår alltså dröjsmålsränta enligt redovisningsregeln omedelbart i och med förmögenhetsöverföringen till gärningsmannen och om någon ränteförlust för tid dessförinnan blir i praktiken över

5 Jfr även Riksåklagarens cirkulär C 86, vilket omnämns ytterligare längre fram i detta kapitel.

huvud inte fråga.⁶

Är det däremot andra förmögenhetstillgångar än pengar som genom brott undandragits den rättmätige ägaren, eller fråga om personskada eller allmän förmögenhetsskada som åsamkats genom sådan handling, eller eljest genom oaktsamhet som föranleder skadeståndsskyldighet, kan det bli aktuellt att vid fastställande av det ersättningsgilla beloppet såsom en särskild post räkna in förlusten av ränta. Till skillnad mot när räntelagens uttryckliga regler kan tillämpas torde dock åtskillig oklarhet råda i detaljerna beträffande såväl den tid beräkningen ska avse som andra omständigheter av betydelse för ränteförlustens storlek, exempelvis vilken räntefot som ska tillämpas vid kapitaliseringen.

Inte minst de sist angivna oklarheterna har i praktiken lett till att åklagarna - som ju oftast utför målsägandens talan - oftast avstår från att yrka ersättning för ränta i annan form än som dröjsmålsränta och då regel-

6 Jfr Hovrättens för Västra Sverige dom 1984-02-07 nr DB 18 i mål nr B 1083/83, "- - - Av förarbetena till förrevarande lagrum framgår emellertid att detta äger tillämpning även på fall där egendom obehörigen eller av misstag kommit i någons besittning. Så mycket större skäl finns därför att låta dröjsmålsränta utgå från skadetillfället i ett fall som det förevarande där besittningstagandet utgör ett led i ett uppsåtligt brott. - - -" Domen var dock ej enhällig. En ledamot konstaterade att ersättningsyrkandet avsåg skadestånd på grund av bedrägeri, men fortsatte: "Jag anser inte 3 § 2 st. räntelagen vara tillämpligt vid beräkning av dröjsmålsränta på det yrkade skadeståndet." Något närmare skäl för denna ståndpunkt angavs inte.

mässigt från dagen för delgivning av stämningen i brottmålet. En annan ordning skulle f.ö. i många fall medföra att särskild utredning behövde framläggas, vilket inte sällan torde få anses utgöra sådan olägenhet, att åklagaren med stöd av bestämmelserna i 22:2 RB kan vägra föra talan för målsäganden.⁷

Enligt vad Svenska bankföreningen anfört i sitt remissyttrande över departementspromemorian (Ds Ju 1983:16) med förslag till de ändringar som senast vidtogs i räntelagen, förs i t.ex. mål om checkbedrägerier skadeståndstalan regelmässigt av åklagaren för den skadelidandes räkning. Ränta på skadeståndet yrkas då genomgående från tidpunkten för delgivning av stämning. Lång tid - ofta mycket lång - förflyter emellertid från den skadegörande handlingen till dess stämning delges, vilket medför förlust för den skadelidande. Erfarenheten sägs visa att det i praktiken är svårt att i brottmålsprocessen kräva ränta för tiden från den skadegörande handlingen; ett sådant krav skulle leda till att skadeståndsfrågan fick drivas i separat process, vilket i de flesta fall vore otjänligt.

Bankföreningen ansåg sammanfattningsvis att det nu upptagna problemet borde lösas genom att räntelagen tillförs en bestämmelse, i vilken klart anges att räntan på skadestånd på grund av brott ska utgå från tidpunkten för den skadegörande handlingen.

Till vad Svenska bankföreningen framfört kan anmärkas att målsägandens talan, i enlighet med vad som berörts tidigare, ibland kan grundas på räntelagens regel i 3 § andra stycket angående redovisningsfordran. I det förut omnämnda riksåklagarcirkuläret (C 86) rekommenderas åklagaren att i dessa fall inte tillämpa "tumregeln" om ränta från

7 Riksåklagarens cirkulär C 86.

stämningens delgivning, utan att utforma yrkandet annorlunda. Det framhålls att målsäganden i sådant fall ibland kan få dröjsmålsränta ända från den dag den tilltalade obehörigen fick tillgång till medlen. Eftersom detta gäller oberoende av om krav eller annat framställts, erinrar RÅ om att prövningen därvid blir enklare.

Av den tidigare redogörelsen framgår sålunda att det även inom ramen för den nuvarande utformningen av räntelagen ofta torde vara i och för sig möjligt att kräva dröjsmålsränta på belopp som utgör skadestånd på grund av brott redan från den dag gärningen begicks, men att det samtidigt är ett faktum att åklagarna - de som i vanliga fall utför målsägandens talan - av praktiska skäl är obenäga att yrka ränta annat än från den långt senare dag då stämning i brottmålet kunnat delges den tilltalade. I många fall är det också odiskutabelt så att räntelagen inte medger ränta på skadestånd på grund av brott annat än efter de regler som gäller för skadeståndsfordringar i allmänhet, dvs. tidigast en månad efter krav och framlagd utredning. Oklarheten i rättsläget, som också kommit till uttryck inom domstolarna, gör det därför förståeligt att yrkandena helst utformas i enlighet med rättsregler som är tillämpliga under alla förhållanden.

Den förlust de skadelidande målsägandena härigenom kan komma att lida är emellertid svår av försvara. Behov av en entydig regel i räntelagen som är ägnad att stärka brottsoffrens ställning samtidigt som fall av skadestånd på grund av brott får en enhetlig behandling föreligger därför. Regeln kan utformas närmast efter mönster av den särskilda bestämmelse i ämnet som finns intagen i den finska räntelagen.

Den finska regeln är begränsad till att gälla ersättning för skada som åstadkommit genom brott som begåtts uppsåtligen. Det kan i och för sig diskuteras huruvida

det finns någon anledning att göra en skillnad mellan sådana gärningar som är straffbara redan vid oaktsamhet och gärningar som bara bestraffas vid uppsåt om man ser till svenska förhållanden. En sådan åtskillnad kan bl.a. framstå som omotiverad vid exempelvis ett brott som häleri, där oaktsamma former av brottet av lagstiftaren i vissa fall bedömts som helt likvärdiga med uppsåtsfallen. För den händelse det - såsom normalt är fallet - föreligger en olikhet med avseende på straffvärdigheten mellan uppsåtliga resp. oaktsamma gärningar, synes emellertid denna olikhet trots allt vara en omständighet som bör spela in på bedömningen av räntefrågan. Ofta blir det inte officiellt fastslaget om ett visst vårdslöst beteende i det enskilda fallet utgjort ett brott. Härtill kommer att det generellt sett är svårt att överblicka hela det straffbara området för oaktsamma gärningar. I periferien kan detta sträcka sig till och omfatta även de obetydligaste förseelser. Utan full överblick kan det vara svårt att skapa sig en rättvisande bild av hur en regel om obligatorisk ränta även vid oaktsamma brott skulle komma att fungera i praktiken. Rätelagsutredningen anser därför lämpligast att begränsa regelns tillämplighet till fall då det skadeståndsgrundande brottet är uppsåtligt. Vi ska också komma ihåg att vid blott oaktsamhet det oftast blir den vårdslöses ansvarsförsäkring som får bära en eventuell räntebörda, inte den oaktsammes privatekonomi. Vid uppsåtligt brott däremot gäller enligt villkoren inte ansvarsförsäkringens skydd. Där får alltså den brottslige själv vidkännas räntekostnaden.

Såsom framgått anses ju redan gällande rätt ofta medge att hänsyn tas till den skadelidandes ränteförlust vid bestämmande av det belopp vartill skadeståndet ska beräknas. Detta anses kunna ske inte bara vid brottsliga handlingar utan i princip även vid skadeståndsskyldighet i allmänhet, låt vara att i dessa fall en möjlighet ansetts

böra finnas till mer skönsmässiga bedömningar av i vilken utsträckning ränteförlusten ska beaktas. Bl.a. kan hänsyn tas till individuella omständigheter på gäldenärens sida. Vid sådana handlingar som bedömts som så klandervärda att de kriminaliserats, saknas emellertid regelmässigt skäl att ta särskilda hänsyn till den skadeståndsskyldige. Då bör hänsynen till den skadelidandes behov av att få sin förlust ersatt äga förtur, och en helt schabloniserad regel om ränta från tidpunkten för skadans inträde framstår därvid som den mest lämpliga. Det ska också i sammanhanget erinras om att enligt utredningens förslag i övrigt den räntefot som blir tillämplig avses vara den lägre, avpassad för privatpersoners förhållanden.

Räntelagsutredningen vill alltså föreslå en regel av innehåll att, vid skadestånd i anledning av uppsåtligt brott, ränta alltid utgår från dagen för skadans inträde. Regeln kan lämpligen tas in som en sista mening i 4 § andra stycket räntelagen.

5 RÄNTA PÅ ERSÄTTNING FÖR RÄTTEGÅNGSKOSTNAD

5.1 Frågans tidigare behandling

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1973 - således före räntelagens tillkomst - infördes ett nytt tredje stycke i 18 kap. 8 § rättegångsbalken. Enligt detta - numera andra stycke - ska ersättning för rättegångskostnad även innefatta ränta efter sex procent från dagen då målet avgörs till dess betalning sker.

Ändringen, som ursprungligen hade initierats av en framställning från Sveriges advokatsamfund, tog endast sikte på den ränteförlust som kunde uppkomma med avseende på utdömd kostnadsersättning. Däremot reglerades inte i detta sammanhang frågan huruvida parts kostnad för ränta under den tid målet varit anhängigt vid domstolen skulle kunna beaktas vid domstolens prövning av partens kostnadsanspråk. För gällande rätts del hade denna fråga besvarats nekande av HD i ett rättsfall som sedermera hade blivit vägledande.¹ Under remissbehandlingen av den departementspromemoria som låg till grund för ändringarna i 18:8 RB hade köplagsutredningen, som hade till uppgift att se över de allmänna reglerna om ränta, anfört att frågan om hur parts räntekostnad under själva handläggningen skulle behandlas, självfallet var mer komplicerad än frågan om ränta på utdömd kostnadsersättning, bl.a. när det gällde utgångspunkten för ränteberäkningen. Köplagsutredningen erinrade om att den avsåg att ta upp en liknande fråga, nämligen hur man skall beräkna ränta på skadestånd när detta avser kostnader som den skadelidande haft innan krav på skadestånd framställts.² Lagberedningen ansåg i sitt remissvar att åtminstone ränta på utlägg borde kunna dömas ut redan från utgiftens dag.

1 NJA 1968 s. 460.

2 Frågan om räntekostnader under rättegång omnämndes sedermera i utredningens betänkande (SOU 1974:28) Räntelag, s. 101 f.

I propositionen (1973:30) avseende ränta på rättegångskostnadsersättning lämnades emellertid denna senare fråga därhän och reformen begränsades till att avse ränta på ersättning för tiden efter det att målet avgjorts i den instans där kostnaden uppkommit. Ränfefoten, sex procent, bestämdes att gälla åtminstone tills vidare. Det förutskickades dock att ränfefoten kunde komma att få jämkas i samband med en eventuell framtida allmän lagstiftning om dröjsmålsränta.³ Någon sådan jämkning företogs emellertid inte i samband med att räntelagen sedermera antogs. Departementschefen yttrade beträffande ränteregeln i RB endast lakoniskt: "Frågan om ändring i denna bestämmelse, som har visst samband med 31 § första stycket rätts-hjälpslagen (1972:429), får prövas i ett senare sammanhang".⁴

Samtidigt med att rätt till ränta på rättegångskostnadsersättning infördes, föreskrevs ett undantag från sådan rätt såvitt avsåg ersättning för kostnad i lagsökningsmål. I 15 § lagsökningslagen sades sålunda att "i fråga om kostnad i lagsökningsmål gäller vad i rättegångsbalken är stadgat om rättegångskostnad i tvistemål; ersättning för ränta utgår dock ej". Reglerna i denna paragraf blev sedan ånyo föremål för en ändring i samband med införandet av inkassolagen (1974:182). Den ordning som redan tidigare gällt för mål om betalningsföreläggande - nämligen schabloniserad ersättning med vissa fixa belopp utan rätt till ränta⁵ - skulle nu gälla även för lagsökningsmål och för den delen även vid återtagande av avbetalningsgods. Det uttryckliga undantaget i 15 § lagsökningslagen, om att ersättning för ränta inte skulle

3 Prop. 1973:30 s. 84.

4 Prop. 1975:102 s. 110.

5 Då enligt kungörelsen (1971:319) om ersättning för inkassokostnad och kostnad i mål om betalningsföreläggande.

utgå, ersattes av en hänvisning: "I stället för 18 kap. 8 § rättegångsbalken gäller dock de bestämmelser som Konungen meddelar".⁶ Sistnämnda bestämmelser medgav inte ersättning för ränta.

I detta sammanhang skall ett uttalande av departementschefen i den grundläggande propositionen (1973:30) om ränta på rättegångskostnadsersättning enligt RB uppmärksammas. Enligt den då upptagna lydelsen av andra stycket i 18:8 RB skulle inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången ersättas som rättegångskostnad. Departementschefen erinrade om att de materiella bestämmelserna om sådan ersättning inte återfanns i RB utan i den tidigare nämnda kungörelsen (1971:319) om ersättning för inkassokostnad och kostnad i mål om betalningsföreläggande. Därpå fortsatte han: "Det är dock uppenbart att bestämmelsen om ränta bör gälla också den del av parts sammanlagda kostnad i rättegång som utgörs av inkassokostnad".

Av yttrandet synes den slutsatsen kunna dras att enligt departementschefens mening det avgörande för om ränta ska utgå bör vara den processuella situation i vilken yrkande därom framställs. Varken avsaknaden av bestämmelse om ränta i den nyssnämnda kungörelsen eller - får det antas - det då införda undantaget beträffande ränta i 15 § lagsökningslagen skulle sålunda i och för sig hindra att ränta dömdes ut enligt 18:8 RB i de fall det inte längre var fråga om en summarisk betalningsprocess, utan målet hänskjutits till materiell prövning i rättegång.

Mot den nyss angivna bakgrunden kan ett uttalande av HD i rättsfallet NJA 1981 s. 1006 förefalla vara oförenligt med departementschefens uppfattning. HD, som i detta fall ansåg att ränta inte skulle utgå på ersättning för

⁶ Prop. 1974:42.

rättegångskostnader i mål som handlagts enligt småmålslagen, anförde som ett argument för en sådan ordning bl.a.: "För övrigt skulle det innebära en egenomlig lösning om domstolarna i småmål, som inletts genom ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande, hade att döma ut ränta på kostnader som uppkommit vid handläggningen enligt småmålslagen men inte på kostnader som uppkommit i förfarandet dessförinnan". Departementschefens uttalande synes emellertid tvärtom ge uttryck för uppfattningen att, om ett mål om betalningsföreläggande hänskjuts till rättegång, räntefrågan därefter ska regleras av 18:8 st. 3 (nu st. 2) RB. Detsamma borde då gälla även hänskjutna lagsökningsmål eftersom kostnadsfrågorna beträffande dessa sedermera har lösts efter samma modell som den som gäller för målen om betalningsföreläggande.

5.2 Framställningar om lagändring år 1984

I sitt remissvar över det förslag som ledde till höjning av räntefoten för dröjsmålsränta i allmänhet¹ anförde Sveriges advokatsamfund bl.a. följande.

Samfundet vill begagna tillfället att i detta sammanhang beröra behovet av ändring i regeln i rättegångsbalken 18 kap 8 § tredje stycket. Enligt denna bestämmelse skall ersättning för rättegångskostnad även innefatta ränta efter sex procent från dagen då målet avgörs till dess betalning sker. Det är här fråga om ett slags dröjsmålsränta som inte heller den bör vara så låg att det för tappande part framstår som lönsamt att dröja med betalningen av motpartens rättegångskostnad.

¹ Ds Ju 1983:16.

Tappande part som genom tingsrättens dom förpliktas ersätta motpartens rättegångskostnad kan regelmässigt genom överklagande uppskjuta fullgörandet av denna förpliktelse i omkring tre år, motsvarande den tid som åtgår innan Högsta domstolen fattat beslut i frågan om prövningstillstånd. Härefter är han vid betalning av ersättning för motpartens kostnader i tingsrätten tvungen att utge ränta med sammanlagt arton procent. Om den vinnande parten varit tvungen att under samma tid låna upp ersättningsbeloppet har detta förmodligen fått ske mot en marknadsmässig ränta av minst fjorton procent per år. Han har sålunda under de tre åren fått vidkännas en räntekostnad av fyrtiotvå procent. Gäller det då rättegångskostnader på avsevärda belopp blir ränteförlusterna för vinnande part ansevärliga.

Mot den angivna bakgrunden ter det sig föga rimligt att räntan på rättegångskostnader fortfarande skall vara låst till sex procent; detta inte minst om dröjsmålsräntan enligt räntelagen nu anpassas till marknadsläget. Det borde ligga i statsmakternas intresse att ändra även denna räntebestämmelse så att den inte inbjuder till överklaganden av okynne för att tjäna i rättegångskostnadsdelen på grund av låg ränta. I propositionen 1973:30 uttalade departementschefen beträffande ränta på rättegångskostnad att denna, med hänsyn till då gällande regler i handelsbalken, borde bestämmas till sex procent men att räntesatsen kunde komma att få jämkas i samband med en framtida lagstiftning om dröjsmålsränta. Enligt samfundets mening vore det rimligt att räntelagens bestämmelser om dröjsmålsränta nu gjordes tillämpliga även beträffande fordran på ersättning för rättegångskostnad. Möjligen kunde det därvid vara rimligt att bestämma att räntan i sådant fall inte skall löpa från dagen då målet avgörs utan från den dag som infaller en månad därefter.

Synpunkter liknande dem som advokatsamfundet sålunda framfört har uttalats av hovrätten för Västra Sverige och sedermera även kommit till uttryck i en motion till riksdagen.²

Som framgår av räntelagsutredningens direktiv³ har utredningen i anledning av framställningarna därom fått i uppdrag att överväga om de nuvarande bestämmelserna om ränta på rättegångskostnader är ändamålsenliga.

5.3 Räntelagsutredningens förslag

Den låga räntefot som f.n. gäller för ränta på ersättning för rättegångskostnader är som framgått ovan inte något uttryck för en självständig bedömning av vad som kan vara en lämplig nivå för räntan på just denna typ av fordringar. Att sex procent valdes såsom räntesats har historiska förklaringar och sammanhänger med att detta vid tiden för regelns tillkomst enligt HB 9:10 var den räntesats som gällde för fordringar i allmänhet, när förfallodagen var bestämd i förväg. Den justering av nivån som förutskickades redan från början har emellertid - förmodligen beroende på lagstiftningstekniska tillfälligheter - aldrig kommit till stånd. Att en anpassning till räntelagens räntenivå nu bör göras synes närmast självklart.

Räntelagsutredningen vill alltså, såvitt rör den nuvarande regeln i 18:8 RB, föreslå en höjning av räntefoten för den ränta som utgår på utdömd rättegångskostnadsersättning från nuvarande sex procent till den procentsats som

2 Mot. 1983/84:1510.

3 Se Dir. 1984:12, intagna som bilaga till detta betänkande.

vid varje tid gäller enligt räntelagen. Den skillnad beträffande tillämplig räntefot, som förslaget gör mellan fordringsförhållanden i allmänhet och sådana där en privatperson förekommer som part, bör upprätthållas även vid fordringar på rättegångskostnadsersättning. De skäl som i avsnittet 2.4 anförts för att räntan bör vara lägre för privatpersoner än för den som har sin ekonomi organiserad efter affärsmässiga principer, äger sin fulla giltighet också för detta slags fordringar. Hänvisningen till räntelagen i 18:8 RB bör därför avse såväl 6 § som den föreslagna nya 8 § i denna lag.

Någon anledning att nu ändra den gällande utgångspunkten för ränteberäkningen, dvs. dagen för domen, synes inte föreligga. Ränta på kapitalbelopp som utgör själva tvisteföremålet löper som regel redan från stämningdagen eller ännu tidigare dag. Beträffande dessa ges alltså inte någon räntefri frist efter domens dag under vilken de praktiska bestyren med betalning kan ombesörjas. Att införa en sådan frist beträffande utdömda belopp som avser rättegångskostnadsersättning och särbehandla dessa i förhållande till huvudfordran förefaller inte motiverat, allrahelst som de i storlek ofta är väl så betydelsefulla som själva tvisteföremålet. Den som processar får alltså finna sig i att, när dagen för huvudförhandlingen eller eljest meddelande av dom nalkas, upprätthålla en sådan betalningsberedskap att han omedelbart kan fullgöra den betalningsskyldighet han eventuellt kommer att åläggas. Sådantillvida bör sanktionen jämföras med den som föreligger när fordringar i allmänhet har en i förväg bestämd förfallodag. Utredningen avvisar alltså den av advokatsamfundet väckta tanken på en räntefri betalningsmånad för utdömda rättegångskostnadsersättningar och anser att lagen på denna punkt bör gälla oförändrad.

Däremot bör en förändring och utvidgning av skyldigheten att betala ränta på rättegångskostnader övervägas i ett annat hänseende, nämligen med avseende på kontantutlägg som en part haft under rättegången och som sedermera befinns utgöra ersättningsgilla rättegångskostnader. Det kan röra sig om sådana utgifter som delbetalning a conto på kommande advokatarvode, kostnad för att ta fram teknisk utredning eller ersättning till den som avgivit ett sakkunnigutlåtande. Under större processer, som pågår under lång tid, kan denna typ av utgifter komma att uppgå till ansevärd belopp. Det är inte rimligt och i överensstämmelse med de principer som i övrigt anses gälla, att räntekostnaden för dessa pengar såsom f.n. helt ska falla på den som nödgas processa för att få sin rätt, och inte alls på den som sedermera befinns skyldig att ersätta kostnaderna i fråga. Vid beräkningen av det ersättningsgilla beloppet bör därför detta bestämmas så att det utöver det belopp som faktiskt utgivits också innefattar en rimlig ränta härpå från den dag utlägget skedde till och med den dag då målet avgörs.

Den ränta det här är fråga om avser tiden före förfalldagen. Det kunde då synas naturligt att anknyta räntebereäkningen till räntelagens regler om avkastningsränta. Dessa regler utgår emellertid från att variationerna i diskontot ska återspeglas i den för avkastningsräntan tillämpliga räntefoten. Sådana bestämmelser passar bäst för de fall då fråga är om enstaka belopp. En kombination av denna flexibla regel och det i rättegångskostnadssammanhang icke ovanliga förhållandet att fråga är om ett flertal olika utgiftsposter som betalats ut vid varierande tidpunkter skapar däremot avsevärda praktiska tillämpningsproblem. De bekymmer som uppstår med avseende på räntebereäkningen kan liknas vid dem som ibland uppkommer vid regleringen av skadestånd i personskadefall. Det har uppgivits från försäkringshåll att i komplicerade fall, då fråga är om många ersättningsposter med olika

förfallodagar och då flera diskontoändringar inträffar under skaderegleringstiden, enbart ränteberäkningen, trots hjälp av en förprogrammerad dator, kan ta uppemot en arbetsdag i anspråk.

Även om domstolarna i och för sig säkert klarar av också sådana tekniskt komplicerade beräkningar - bl.a. föranleder ju även personskadefall ibland tvist inför rätta - vore det inte välbetänkt att införa en regel som hade till följd att denna typ av komplikationer riskerade att komma upp i snart sagt varje civilmål som handläggs vid våra domstolar. Rättegångskostnadsersättning vari ingår ersättning för parts utgifter förekommer ju i nästan alla större mål, oavsett måltypen, och det blir också i vår likviditetskänsliga tid allt vanligare att advokater och andra biträden har löpande arvodesdebitering med fakturering var eller varannan månad hos sina klienter. En regel om ränta bör därför utformas så att den inte ger de redan hårt belastade domstolarna ett merarbete som är oproportionerligt stort i förhållande till den trots allt begränsade ekonomiska betydelse det har att ränteberäkningen helt följer de variationer som räntenivån undergår från tid till annan.

Räntelagsutredningen vill därför föreslå att den tillämpliga räntefoten för ränta på utgifter som utgör ersättningsgill rättegångskostnad bestäms till en fixerad procentsats motsvarande vad som kan sägas vara en någorlunda genomsnittlig räntesats för avkastningsräntan, sedd i ett längre tidsperspektiv. En fast räntesats på 10 procent kan antas motsvara ett sådant ungefärligt genomsnitt. Med en sådan räntesats kan domstolarna antas kunna utan alltför stor arbetsinsats räkna ut ett sammanlagt ersättningsbelopp för rättegångskostnader som även innefattar gottgörelse för ränteförlust i anledning av gjorda kontantutlägg.

Genom att det sammanlagda ersättningsgilla rättegångskostnadsbeloppet föreslås bli bestämt inklusive ränta kommer den eventuella dröjsmålsränta som utgår efter domens dag att till en del utgöra ränta på ränta. Även om en sådan ordning inte är den vanliga¹ torde denna lösning vara att föredra i detta sammanhang. Annars måste besluten om rättegångskostadsersättning i domstolarnas domar ges en onödigt vidlyftig avfattning, samtidigt som de blir svårare för parterna både att förstå och tillämpa. I enkelhetens intresse bör därför den här skisserade ordningen väljas. Det ska emellertid inte fördöljas att en utvidgad skyldighet att utge ränta under alla förhållanden kommer att medföra ett visst ytterligare arbete för domstolarna. Uträkningen eller kontrollen av det rätta räntebeloppet i kronor och ören kommer att ta viss tid i anspråk. Med hänsyn till den allt större ekonomiska roll rättegångskostnaderna kommit att spela i civilprocessen och den betydelse som därvid också måste tillmätas räntefrågorna bör emellertid sysslandet med räntefrågor ses som en naturlig följd av samhällsutvecklingen. En alternativ utformning av ränteregeln, som möjliggjorde för domstolarna att begränsa sig till att ange principerna för beräkningen av avkastningsränta, utan att behöva räkna ut denna i kronor och ören, skulle f.ö. - förutom att domsluten, såsom nämnts, skulle bli formellt väldigt krångliga - bara flytta över uträkningsbestyren på parterna eller kronofogdemyndigheten.

Utöver regeln om ränta enligt räntelagens dröjsmålsränteregler på den sammanlagda ersättning för rättegångskostnader, som döms ut, vill alltså räntelagsutredningen föreslå en regel av innebörd att om en part under rättegången haft utgifter som utgör ersättningsgill rätte-

¹ Se Walin, Lagen om skuldebrev m.m., s. 264 med hänvisningar.

gångskostnad, ska ersättningen härför innefatta ränta på de belopp som givits ut efter tio procent om året, från den dag beloppen erlades till och med den dag då målet avgörs.

6 FÖLJDÄNDRINGAR PÅ GRUND AV DEN NYA RÄNTELAGEN

Den åtskillnad som enligt förslaget till nya regler om ränta görs mellan privatpersoner och näringsidkare bör gå igen även i de talrika bestämmelser om ränta som vid sidan av räntelagen finns i olika speciallagar. Detta innebär emellertid inte att det alltid blir nödvändigt att gå in och ändra i själva den speciallag det är fråga om. Bestämmelserna om dröjsmålsränta är nämligen regelmässigt utformade på det sättet att en hänvisning i respektive speciallag görs till räntelagen, antingen till vissa bestämda paragrafer i denna lag, eller till lagen i dess helhet. Frågan om en ändring, eller rättare sagt en komplettering, behöver göras i specialbestämmelsen blir då beroende av hur hänvisningen utformats i varje särskilt fall.

Sker hänvisningen till räntelagen i dess helhet - se t.ex. 38 § första st. köplagen: "I fråga om ränta å köpeskillingen gälla bestämmelserna i räntelagen (1975:635)" - behöver ingen annan ändring göras än en uppdatering av lagens SFS-nummer, vilket kan ske genom en s.k. trolleribestämmelse i den nya räntelagens ikraftträdande bestämmelser. Hänvisningen kommer då i fortsättningen att automatiskt omfatta även de nya 8-11 §§. Härigenom kommer exempelvis vid konsumentköp den lägre räntan enligt den föreslagna 8 § att gälla för båda parter i köpet, medan däremot - liksom hittills - en dröjsmålsränta, motsvarande diskontot plus åtta procentenheter, kommer att gälla vid köp näringsidkare emellan.

Görs hänvisningen däremot inte till räntelagen i dess helhet, utan blott till vissa bestämda paragrafer - 5 och 6 §§ eller ibland bara 5 § - blir läget något mera komplicerat. Möjligen skulle det kunna hävdas att en sådan hänvisning, sedan räntelagen kompletterats med

bl.a. 8 § som säger att "tillägget till diskontot enligt 6 §, /ska/ vara två procentenheter", ska läsas på det sättet att den nu avser innehållet i 6 § fastställt mot bakgrund av vad som i varje särskilt fall må följa av lagens föreskrifter i övrigt. Om ett sådant krav upprätthålls, innebärande att en bestämd paragraf till vilken hänvisas aldrig kan läsas isolerad, utan alltid måste läsas i sitt legala sammanhang, ställs emellertid ganska stora krav på läsaren. Frågan är också om den som inte läst motiven inte kan komma att tolka bestämmelsen på flera olika sätt. Utredningen anser därför att tydligheten i dessa fall kräver en komplettering varav framgår att räntefoten blir en annan, om en privatperson är inblandad i fordringsförhållandet, än den som direkt framgår av 6 §.

Däremot torde det inte vara nödvändigt att i specialförfattningarna hänvisa till övriga särskilda bestämmelser i räntelagen. Det är också i och för sig önskvärt att räntefrågan inte får en reglering som är vidlyftigare än vad saken förtjänar med hänsyn till dess i sammanhanget trots allt underordnade betydelse. Bestämmelsen i 10 §, till en början, som gör bl.a. 8 § tvingande till konsumenters förmån, behöver alltså inte nämnas särskilt. De fall där det kan ha praktisk betydelse att den lägre räntefoten är tvingande, därför att det är fråga om förhållanden där konsumenter träffar avtal med näringsidkare, är nämligen ändringarna i främst konsumentkreditlagen (1977:981) och de lagar som reglerar hushållens förbrukning av värme och va-service.¹

¹ Lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar och lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem.

Vid tillämpningen av dessa lagar blir räntelagens regler tvingande under alla förhållanden, med hänsyn till det sätt på vilket de ändringar som föreslås är utformade. Beträffande konsumentkreditlagen föreslås sålunda att den nuvarande hänvisningen till räntelagen ska tas bort, vilket får till följd att sistnämnda lag i sin helhet, av egen kraft, får tillämpning på rättsförhållandena i fråga. Och beträffande de två andra nämnda lagarna avser den hänvisning som görs i dessa lagar uttryckligen räntelagen i dess helhet, i stället för som nu viss paragraf. Därigenom kommer också de bestämmelser i räntelagen som gör ränteregleringen tvingande att omfattas av hänvisningen och göra ett avsteg från de materiella räntereglerna ogiltigt.

Andra konsumentförhållanden som berörs av ändringarna i specialförfattningarna är hyres- eller bostadsarrendesavtal enligt 12 och 10 kap. JB. Regleringen i dessa båda kapitel är emellertid i sin helhet tvingande redan på grund av vad som föreskrivs i 8:2 JB. Någon särskild hänvisning till den bestämmelse i räntelagen, som gör den allmänna ränteregleringen tvingande, behöver därför inte göras i dessa fall.

Övriga specialstadganden om ränta torde genomgående icke vara av den arten att de reglerar situationer som utmärks av att en övermäktig näringsidkarpart träffar ett avtal med en konsument. Behov av att ta särskild ställning till räntebestämmelsernas karaktär i nu diskuterat avseende föreligger därför inte i dessa fall.

Den bestämmelse som utredningen vill föreslå i 9 § räntelagen, angående jämkning, är på grund av sin egen lydelse tillämplig även när ränta utgår på grund av en föreskrift i speciallagstiftningen, se härom specialmotiveringen till 9 § i avsnittet 7.1.5 nedan. Någon särskild hänvisning till denna bestämmelse är därför inte erforderlig i respektive specialstadgande.

Riktlinjerna för hur specialbestämmelserna bör behandlas bör alltså sammanfattningsvis vara att nuvarande hänvisningar till räntelagen i dess helhet får stå kvar orubade. Sker hänvisning till både 5 och 6 §§ - ta t.ex. andra stycket i 12:53 JB vari föreskrivs: "Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden innan beslutet vunnit laga kraft och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter" - bör däremot ett tillägg göras i hänvisningen. Tillägget kan göras på det sättet att hänvisningen till 6 § räntelagen utvidgas till att avse "6 eller 8 § räntelagen".

Om den aktuella hänvisningen bara avser 5 § räntelagen torde det däremot inte vara nödvändigt att genom något tillägg särskilt erinra om att speciella regler gäller för privatpersoner. Avkastningsräntan beräknas ju även framdeles efter samma räntefot, oavsett till vilken kategori parterna i fordringsförhållandet är att hänföra.

Alla specialstadganden som f.n. innehåller en hänvisning till räntelagens bestämmelser behöver emellertid inte i detta sammanhang bli föremål för ändringar. Flera av dessa är nämligen sådana att de företrädesvis avser förhållanden där ingendera parten är privatperson. Eller också är det, i de speciella situationer som specialbestämmelsen tar sikte på, i vart fall inte tillräckligt motiverat att göra en skillnad mellan privatpersoner och andra rättssubjekt. Det senare är t.ex. fallet i det flertal lagar av associationsrättslig karaktär som också innehåller vissa räntebestämmelser. Även om det kan tänkas att en aktieägare tecknar eller innehar sina aktier i egenskap av privatperson, kan det i vart fall beträffande de större innehav, där räntebestämmelsen har praktisk ekonomisk betydelse, ofta vara en svårbedömd sak att avgöra om ägaren i denna roll ska anses vara en

privatperson, eller om det är fråga om kapitalförvaltning i sådan omfattning att den får anses utgöra näringsfång.

En sådan gränsdragning kan självfallet ibland i och för sig vara svår att göra också när det gäller tillämpningen av de allmänna bestämmelserna i räntelagen. Beträffande de associationsrättsliga specialbestämmelserna om ränta tillkommer emellertid att dessa reglerar delägarnas skyldigheter gentemot själva den sammanslutning i vilken de alla gemensamt är delägare och vars syfte är att driva ekonomisk verksamhet. Det skulle förmodligen ställa till krångel och framstår dessutom inte som sakligt särskilt motiverat, att i dessa sammanhang göra en skillnad mellan olika delägare inbördes.

Utredningen vill därför - med ett undantag dock såvitt gäller lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag - inte lägga fram något förslag till lagar om ändring i de nu åsyftade associationsrättsliga lagarna. De lagrum om ränta i dessa som föreslås stå kvar oförändrade är sålunda: 19 § lagen (1951:308) om ekonomiska föreningar; 28 §, 42 § 1 mom. och 51 § 2 mom. lagen (1955:183) om bankrörelse; 20 § lagen (1955:416) om sparbanker; 12 kap. 5 § aktiebolagslagen (1975:1385); 12 kap. 10 § försäkringsrörelselagen (1982:713). Att hänvisningarna i fortsättningen avser den nya räntelagen, i stället för 1975 års lag, följer såsom tidigare nämnts av den nya räntelagens ikraftträdandebestämmelser.

De räntebestämmelser som finns i 21 § lagen (1975:1132) om förvärv av hyresfastighet, 25 § bostadsförvaltningslagen (1977:792) resp. 9 § bostadsanvisningslagen (1980:94) torde inte bli aktuella att tillämpa i sammanhang där en privatperson är inblandad. Ej heller beträffande dessa lagrum vill utredningen därför föreslå någon ändring.

En grupp av författningar, innehållande räntebestämmelser, som däremot bör bli föremål för ändring, är de lagar inom den speciella fastighetsrätten som reglerar ersättningsfrågor efter expropriationsliknande förfaranden. Förutom expropriationslagen (1972:719) avses här förköpslagen (1967:868), väglagen (1971:948), ledningsrättslagen (1973:1144), anläggningslagen (1973:1149), gruvlagen (1974:342) och vattenlagen (1983:291). I de situationer där det enligt dessa lagar kan bli aktuellt att tillämpa räntebestämmelserna är det snarast det vanliga att den ersättnings- och ränteberättigade är en privatperson. Kommuner och andra rättssubjekt som gäldenärer bör då inte vara skyldiga att utge högre ränta än den som följer av 8 § räntelagen på de ersättningar som ska utgå enligt de nyss nämnda lagarna. En komplettering i respektive räntebestämmelse bör alltså göras i enlighet härmed.

7 SPECIALMOTIVERING

7.1 Förslaget till räntelag

7.1.1 1 §

Enligt det förslag som räntelagsutredningen nu lägger fram kvarstår de sju paragrafer, som utgör den nuvarande räntelagen, i allt väsentligt helt oförändrade i den nya räntelagen. Efter dessa inledande bestämmelser har sedan lagts till fyra nya föreskrifter, 8-11 §§. Dessa kompletterande regler föregås av en rubrik som lyder: "Särskilda bestämmelser för privatpersoner och konsumentförhållanden".

Genom de angivna bestämmelserna, 8-11 §§, modifieras och kompletteras sålunda räntelagens regler, när de ska tillämpas på privatpersoner. Den särskilda regleringen är tillämplig på dels rena privatförhållanden, dvs. fordringsförhållanden där såväl gäldenären som borgenären är privatpersoner, men också på förhållanden där en privatperson har en näringsidkare till motpart. Sistnämnda typ av fordringsförhållande är som regel ett konsumentförhållande, dvs. det är i egenskap av konsument som privatpersonen kommit i skuld eller fått en fordran mot näringsidkaren. Men det behöver inte alltid vara fråga om ett konsumentförhållande i sådana fall. Om en privatperson t.ex. lånar ut pengar för att hjälpa en näringsidkare att finansiera en utbyggnad av dennes företag handlar han inte i egenskap av konsument, utan enbart som privatperson.¹

1 Begreppen privatperson resp. konsument diskuteras utförligt i avsnittet 2.3.2 ovan.

Det har inte någon betydelse för de särskilda reglernas tillämplighet i och för sig om det är fråga om ett rent privatförhållande, ett konsumentförhållande eller ett förhållande där en näringsidkare har en privatperson till motpart i annan egenskap än konsument. I alla tre fallen är bestämmelserna i princip tillämpliga på fordringsförhållandet i fråga. Däremot är det av betydelse att hålla isär konsumentförhållanden från andra fall där en privatperson är inblandad när det gäller frågan om reglerna är tvingande eller dispositiva. I rena privatförhållanden liksom när en privatperson i andra fall är borgenär eller gäldenär utan att samtidigt vara konsument är de särskilda reglerna, liksom lagen i övrigt, helt och hållet av dispositiv karaktär och kan således ersättas av andra regler som parterna själva träffar avtal om. I konsumentförhållanden däremot är inte bara de särskilda reglerna för privatpersoner, utan även räntelagen i övrigt i princip tvingande till konsumentens förmån. När båda kontrahenterna i fordringsförhållandet är näringsidkare, slutligen, är rättsläget i förhållande till den nuvarande regleringen i stort sett oförändrat. Endast föreskrifterna i 1-7 §§ - vilka motsvarar nuvarande räntelag - är då tillämpliga på fordringsförhållandet och denna reglering är liksom nu i sin helhet dispositiv, dvs. kan ersättas av vad parterna sinsemellan själva avtalar i ämnet.

I sin nya utformning är alltså räntelagen sammanfattningsvis konstruerad på så sätt att för de rena företagarförhållandena gäller liksom f.n. exklusivt och dispositivt 1-7 §§. För privatpersoner och konsumentförhållanden gäller lagen i dess helhet, dvs. - utöver de bestämmelser som motsvarar nuvarande regler - även 8-11 §§. Denna utvidgade reglering är genomgående tvingande i konsumentförhållanden till konsumenternas förmån. I andra fall där en eller flera privatpersoner är inblandade är däremot lagen, inbegripet de nytillkomna bestämmelserna, fullt ut dispositiv.

En erinran om den uppbyggnad lagen sålunda erhållit har tagits in i 1 §. Redaktionellt har paragrafen delats upp i två särskilda stycken. Till frågan vilken inverkan det får på nuvarande bestämmelser i 1-7 §§ att dessa blir tvingande i konsumentförhållanden återkommer utredningen i specialmotiveringen till 10 § i avsnittet 7.1.6 nedan. De bestämmelser i den föreslagna nya räntelagen som, frånsett smärre språkliga justeringar, överförts oförändrade från nuvarande lag, kommenteras inte i övrigt i specialmotiveringen.

7.1.2 4 §

Andra stycket i förevarande paragraf ger enligt räntelagens nuvarande lydelse en specialregel för ränteberäkningen beträffande fordran som avser skadestånd eller annan liknande ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning. Till skillnad mot huvudfallet enligt första stycket i 4 §, som avser fordran i allmänhet med icke i förväg bestämd förfallodag, krävs för skadestånd och liknande ersättning - vad som främst avses därmed är anspråk på försäkringsersättning - inte bara att krav framställs för att ränteberäkningen ska ta sin början. I dessa fall fordras dessutom, för att ränta efter en månad ska börja utgå, att borgenären lagt fram den utredning som skäligen kan begäras av honom. Anledning härtill är främst att gäldenären ska kunna ta ställning till om kravet är berättigat innan hans underlåtelse att betala föranleder att dröjsmålsränta utgår.

Räntelagsutredningen föreslår nu, genom ett tillägg i slutet av andra stycket till förevarande 4 §, att om fordran avser skadestånd som utgår i anledning av uppsåtligt brott, ränteberäkningen ska ta sin början omedelbart i och med att skadan uppkommer. Innebörden härav är främst att det vid sådant skadestånd inte längre ska utgöra en förutsättning att gärningsmannen kunnat

anträffas och krävas eller ens identifieras för att räntan ska börja utgå. Formellt är det inte heller erforderligt att borgenären omedelbart lägger fram den utredning han kan tillhandahålla för att ränteberäkningen ska börja. Att skadan uppkommit och att denna är en följd av ett uppsåtligt brott på grund av vilket gärningsmannen är skyldig betala skadestånd är alltså i sig tillräckliga rättsfakta för att ränta ska börja utgå. I bestämmelsen anges av tydlighetsskäl uttryckligen att ränta utgår från den dag skadan uppkom oberoende av om krav framställts och utredning lagts fram. Angående de närmare överväganden som ligger till grund för den föreslagna regeln hänvisas till vad som anförts ovan i kapitel 4 i den allmänna motiveringen till det framlagda lagförslaget.

Den föreslagna bestämmelsen är tillämplig inte bara på målsägandes anspråk på skadestånd. Även om fordran tillkommer någon annan, till följd av att skadeståndsanspråket har överlåtit, beräknas räntan redan från skadans uppkomst. Detta framgår av uttrycket fordran som avser skadestånd "i anledning av" brott.

Räntan löper som nyss nämndes från den dag skadan uppkom. Denna dag behöver inte sammanfalla med den då brottet begicks eller den skadegörande händelsen inträffade, utan kan i tiden ligga senare. Den skadliga effekten av gärningen kan nämligen inträda först så småningom, och innan denna realiserats finns inte någon grund för det krav som ska utgöra underlag för ränteberäkningen. Finns det flera poster som ska ersättas kan dessa hänföra sig till skadliga effekter som inträtt vid olika tidpunkter. Räntan får då beräknas på varje post för sig och från dagen för respektive effekts inträde.¹

¹ Ang. frågan när skadeståndsfordran förfaller se SOU 1974:28 s. 12 f., prop. 1975:102 s. 226 och Walin a.a. s. 271 f.

Bestämmelsen har begränsats till att gälla endast skadeståndsanspråk i anledning av brott som är uppsåtliga. Angående anledningen härtill hänvisas till vad som anförts ovan i kap. 4 mot slutet. Någon slutsats e contrario om vad som ska gälla vid vårdslöshetsbrott bör inte dras.

Den föreslagna bestämmelsen kommer att bli tillämplig bl.a. på skadeståndsfordringar i anledning av olika former av checkbedrägerier, ett problemområde som bankerna - enligt vad som framgått tidigare - särskilt pekat på. Reglerna i räntelagen kommer att gälla inte bara då bedragaren är en utomstående person, med vilken banken saknar avtalsrelation, utan även i de fall då det brottsliga förfarandet består i att en kund i banken exempelvis övertrasserar sin checkräkning.

F.n. gäller för sistnämnda fall följande.² En skillnad föreligger mellan checkkonto utan kredit och checkkonto med beviljad kredit. När en kontohavare vill öppna ett vanligt checkkonto utan kredit får han bl.a. underteckna en blankett vari han förklarar sig ha tagit del av "allmänna villkor för konto" i banken i fråga. Bland dessa finns en punkt med rubriken "Överdraget belopp, missbruk etc." vari bl.a. föreskrivs: "Om brist uppkommer på kontot, är kontohavaren skyldig att omedelbart täcka densamma. Sådant överdrag föranleder dessutom särskild avgift enligt de grunder som banken vid varje tid allmänt tillämpar." Avgiften tas enligt interna bestämmelser ut i form av årlig ränta på övertrasserat belopp. Den beräknas efter en räntesats motsvarande diskontot plus ett tillägg av tio procentenheter, dock minst 25 kr.

Om checkkontot samtidigt är förenat med en kredit skiljer det kontrakt som upprättas med kunden mellan å ena sidan

² Uppgiften emanerar från en av våra stora affärsbanker. Övriga banker torde ha i stort sett likartade bestämmelser.

"särskild avgift för övertrassering som banken medgivit", å andra sidan "andra avgifter i samband med kontot eller checkhanteringen", dvs. bl.a. icke medgiven övertrassering.

Avgifterna ska utgå enligt de grunder som vid varje tid allmänt tillämpas av banken. Dessa grunder synes emellertid i praktiken inte skilja mellan "medgiven" resp. "icke medgiven" övertrassering. I båda fallen utgår avgift i form av årlig ränta på övertrasserat belopp. Räntefoten är genomgående kreditens räntesats jämte ett tillägg av fem procentenheter. Avgiften utgår dock alltid med minst 25 kr per övertrassering.

"Medgiven" övertrassering av checkkonto med kredit synes närmast vara en tillfällig form av ytterligare kredit, utöver det ursprungligen beviljade högsta kreditbeloppet. Det är alltså inte ett fall av dröjsmål i egentlig mening, och omfattas inte av vare sig de dispositiva eller de föreslagna tvingande bestämmelserna i räntelagen. Räntan under kredittiden är ju inte föremål för någon reglering enligt det förslag som nu läggs fram utan denna förutsätts bli helt fri även i fortsättningen. Bankerna är alltså oförhindrade att bibehålla de nuvarande reglerna att räntevillkoren för en sådan medgiven extra kredit ska vara den ursprungligen avtalade krediträntan jämte ytterligare fem procent.

Beträffande olovliga övertrasseringar - vare sig detta nu sker av ett konto utan kredit eller utöver det beviljade kreditbeloppet - kommer däremot de föreslagna tvingande bestämmelserna i räntelagen att få betydelse. Sådana övertrasseringar torde redan nu innebära med dröjsmål likställda fall, genom att - om annat inte avtalats - reglerna i 3 § andra stycket räntelagen om redovisningsgäld kan tillämpas analogt,³ och i vart fall kommer

³ Se ovan kapitel 4.

de att ge upphov till skadestånd i anledning av brott, enligt den här behandlade sista meningen i 4 § andra stycket räntelagen om brottet är uppsåtligt. Utställande av check utan täckning är nämligen straffbart enligt 74 § checklagen (1932:131) i den mån förfarandet inte redan enligt 9 kap. brottsbalken ska bedömas som bedrägeri.

Genom att reglerna i räntelagen är tillämpliga får också denna lags tvingande regler i fråga om räntefotens höjd tillämplighet. Även om bankernas bestämmelser talar om "avgifter" torde nämligen i realiteten - som också framgår av terminologien i bankernas interna bestämmelser i ämnet - vara fråga om ränta i lagens mening. För att undgå att "avgiften" faller under lagen skulle fordras att denna omvandlades från att vara en periodiskt relaterad prestation till en enstaka, med avseende på beloppet fixerad, avgift som utgick opåverkad av dröjsmålets längd. En sådan omvandling låter sig i praktiken säkerligen lätt göra, om bankerna skulle anse straffhotet och risken för uppsägning av krediten som otillräckliga sanktionsmedel för att upprätthålla respekten för checkräkningens spelregler. En icke obetydlig fördel med att följderna av en övertrassering direkt framgår av lag är att bankerna, om de så önskar, över huvud inte längre behöver reglera räntefrågan i sina kontrakt. Det har med nuvarande system framstått som motsägelsefullt att i avtalet fastställa ett pris för ett förfarande som är i princip straffbart och som över huvud inte bör få förekomma.

7.1.3 6 §

Sådant skadestånd med anledning av personskada som avses i den nyligen år 1984 införda särskilda regleringen i 6 § andra meningen räntelagen torde bara komma i fråga inom vad som här kallats privatförhållanden, dvs. sådana fordringsrelationer där endera av gäldenären eller borgenären

- eller båda - är en privatperson. Den lägre räntefot, diskontot jämte två procentenheter, som i 8 § föreslås för sådana fordringsförhållanden - och som sammanfaller med den som f.n. anges i 6 § andra meningen - blir alltså med den nya regleringen automatiskt alltid tillämplig i de fall som avses med den särskilda bestämmelsen i nuvarande lag. Denna bestämmelse kan därför utgå såsom i fortsättningen helt obehövlig. Borttagandet av den särskilda föreskriften innebär en vinst från förenklingsynpunkt. Från saklig synpunkt är ingen förändring avsedd.

7.1.4 8 §

I denna paragraf fastställs vilken räntefot som ska vara tillämplig vid beräkningen av dröjsmålsränta i sådana fordringsförhållanden där en privatperson i egenskap av konsument eller eljest är gäldenär eller borgenär. Räntesatsen är densamma som den som anges i 5 § och en enhetlig räntefot kommer alltså att gälla för såväl avkastningsräntan som dröjsmålsräntan. Den är, såvitt avser dröjsmålsräntan, lägre än den räntefot som ska tillämpas för fordringsförhållanden i kommersiella sammanhang.

Räntefoten är liksom hittills rörlig, inte fast, under den tid den ska utgå. Genom bestämmelsen i 10 § har vidare förevarande bestämmelse gjorts tvingande till förmån för den som är konsument och har en näringsidkare till motpart. Eftersom 10 § medför att samtliga paragrafer i räntelagen blir indispositiva till konsumenternas förmån kommer också bestämmelsen i 5 § om tillämplig räntefot vid avkastningsränta att bli tvingande i konsumentförhållanden.

I specialmotiveringen till 10 §, avsnittet 7.1.6 nedan, behandlas innebörden av att bl.a. bestämmelserna om tillämplig räntefot i 5 och 8 §§ inte längre ska kunna frångås genom avtal. Därvid berörs också frågan vilken

inverkan detta ska ha på giltigheten hos förfalloklausuler som löses ut vid gäldenärens dröjsmål med en delbetalning.

7.1.5 9 §

Förevarande bestämmelse om möjlighet till jämkning av skyldigheten att utge ränta gäller bara till förmån för privatpersoner och endast när dessa har ställning av gäldenärer. Grundas fodran på ett avtal mellan en konsument och en näringsidkare får inte jämningsmöjligheten avtalas bort, eftersom 9 §, liksom lagen i övrigt, är tvingande i konsumentförhållanden. I rena privatförhållanden är däremot bestämmelsen i princip dispositiv. Det torde dock bli ovanligt att ett sådant ämne som frågan om eventuell jämkning av ränteskyldigheten blir föremål för särskilt avtal mellan parterna. För kommersiella förhållanden, företagare emellan, är bestämmelsen över huvud inte tillämplig.

Eftersom bestämmelsen öppnar en möjlighet att jämka det resultat som eljest följer av bestämmelser i lag - inte som annars vanligen är fallet vid regler om jämkning, av vad som följer av avtal - har förutsättningarna för att jämkning ska få ske angivits tämligen preciserat. Om någon allmän jämningsmöjlighet efter vad som är skäligt är alltså inte fråga, utan det är endast i två avgränsade situationer som jämkning ska kunna komma i fråga. Dels ska jämkning kunna ske när oklarhet förelegat om rättsläget, dels vid sådana fall av betalningsoförmåga som beror på att gäldenären till följd av sjukdom eller av annan genomgripande personlig händelse huvudsakligen utan egen skuld råkat i betalningssvårigheter.

Den oklarhet som lagen syftar på kan till en början avse det juridiska rättsläget, dvs. vilka rättsliga konsekvenser som följer av vissa givna faktiska omständigheter.

Men oklarheten behöver inte på detta sätt hänföra sig till juridiken i mera teknisk mening. Det kan vara helt klart vilka juridiska regler som i och för sig är tillämpliga och vilken innebörd dessa har, men ändå vara oklart hur rättsläget är, därför att de faktiska omständigheterna är outredda och det därför är tveksamt vad som egentligen har inträffat. Oklarheten om rättsläget kan, som man ibland säger, hänföra sig till factum, inte till ius. Också i sådana fall kan regeln vara tillämplig, nämligen när tveksamheten hänför sig till förhållanden som är av avgörande betydelse för gäldenärens betalningsskyldighet och denne med hänsyn härtill tillika haft skälig anledning att tills vidare hålla inne betalningen.

De förhållanden som avses är i första hand sådana som är av omedelbar betydelse för den rättsföljd som påstås. Men inte bara denna typ av omständigheter - s.k. rättsfakta - avses. Ofta kan oklarhet om ett förhållande, vars betydelse i och för sig begränsar sig till att utgöra ett bevisfaktum till stöd för de rättsfakta som åberopas, i praktiken vara av minst lika avgörande betydelse för betalningsskyldigheten, som de fakta som har omedelbar rättslig relevans. Ett exempel kan vara att gäldenären som ett motfaktum anför en invändning om redan gjord betalning. Betalningen - om den har skett - utgör då ett rättsfaktum, som vanligen brukar styrkas genom ett kvitto, ett bevisfaktum. Om det nu är oklart huruvida det kvitto, som åberopas av gäldenären, är äkta eller över huvud hänför sig till det aktuella fordringsförhållandet, är frågan om kvittots närmare beskaffenhet praktiskt sett onekligen av avgörande betydelse för gäldenärens betalningsskyldighet. I sådant fall bör den förevarande jämningsregeln i och för sig vara tillämplig och det alltså kunna komma i fråga att suspendera den skyldighet att utge dröjsmålsränta som annars principiellt åvilar gäl-

denären. Denne ska emellertid ha haft skälig anledning att tills vidare hålla inne sin betalning. Frågan om vad som är skälig anledning får därvid bedömas mot bakgrund av vad som sedermera framkommer om de faktiska förhållandena i den speciella tvisten. Sedan tvisten avgjorts och gäldenären ålagts att betala torde sakläget ha klarat så pass att det också går att på någorlunda objektiva grunder bilda sig en uppfattning om huruvida det var försvarligt av gäldenären att åberopa att saken var oklar, eller om denne bort inse sin betalningsskyldighet redan från början och därför också bort godvilligt fullgöra denna.

Som redan anmärkts i den allmänna motiveringen, avsnittet 2.5, bör en konsument så gott som undantagslöst - i vart fall om tvisten rör tekniska bedömningsfrågor eller rättsfrågor - ha skälig anledning att räntefritt hålla inne betalningen i sådana fall där ett mera officiellt tvistlösningsorgan, t.ex. allmänna reklamationsnämnden, till en början givit honom rätt i ett reklamationsärende, men denna bedömning sedan inte vinner stöd vid en domstolsprövning. Detsamma bör ofta gälla i domstolssaker, om skiljaktigheter förekommit vid bedömningen, eller om olika instanser kommit till olika resultat beträffande betalningsskyldigheten.

Den andra typen av fall då jämkning av ränteskyldigheten bör kunna komma i fråga är sådana situationer där gäldenären råkat i betalningssvårigheter på grund av s.k. social force majeure. Det ska alltså vara fråga om oväntade händelser som på ett avgörande sätt påverkar gäldenärens sociala situation och därmed också hans förmåga att göra rätt för sig i ekonomiska ting. Avsikten är att tillämpningen ska vara restriktiv. I lagtexten markeras detta dels genom kravet att den händelse som åberopas ska vara "genomgripande", dels genom att synnerliga skäl anges som en förutsättning för att jämkning över huvud ska få äga rum.

Sjukdom behöver dess bättre nu för tiden mera sällan medföra betalningssvårigheter. Längre tids sjukdom kan emellertid för t.ex. företagare och fria yrkesutövare ibland få förödande inverkan på ekonomin. Har så skett kan, beträffande de privata skulderna, synnerliga skäl föreligga för jämkning.

Andra personliga händelser som på ett genomgripande sätt kan påverka gäldenärens betalningsförmåga är exempelvis en närståendes dödsfall i de fall gäldenären levat i ekonomisk gemenskap med den avlidne. På samma sätt kan skilsmässa eller separation föranleda en radikal förändring av de ekonomiska förutsättningarna för gäldenären. Boendekostnader och många andra fasta utgifter som dimensionerats utifrån förutsättningen att två löner flyter in till hushållet låter sig inte omedelbart anpassas till endast en löneinkomst. Under en övergångstid kan därför avsevärda betalningssvårigheter uppstå. I ömmande fall kan då synnerliga skäl finnas för en jämkning av skyldigheten att ge ut dröjsmålsränta. Stora, helt opåräknade förändringar i gäldenärens egna inkomstförhållanden kan, likaså under en övergångstid, vara en sådan genomgripande personlig händelse att en jämkning undantagsvis framstår som motiverad. Här, liksom i övriga fall då jämkning kan komma i fråga, gäller emellertid kravet att det ska vara huvudsakligen utan egen skuld som gäldenären råkat i betalningssvårigheter.

Såväl avkastningsränta som dröjsmålsränta kan bli föremål för jämkning. Det får dock inte vara fråga om ränta som grundas på avtal. I sådana fall kan jämkning enligt 36 § avtalslagen komma i fråga. Beträffande den legala räntan är det å andra sidan inte något krav att skyldigheten som sådan att utge ränta grundas på just räntelagen. Även sådan ränta som utgår på grund av föreskrift i annan speciallagstiftning kan jämkas med stöd av förevarande regel, dock under förutsättning att föreskriften i fråga

hänvisar till åtminstone någon bestämmelse - regelmässigt 5, 6 eller 8 § - i räntelagen. Att sådan begränsad anknytning till räntelagen är tillräcklig framgår av att texten talar om ränta som ska utgå enligt "bestämmelse" i räntelagen.

Jämkningsen kan avse den tillämpliga räntefoten så att denna sätts lägre än den som ska gälla enligt lagen. Men jämkningen kan också verkställas på så sätt att den tid under vilken ränta annars skulle utgå förkortas. Vanligen torde det senare alternativet komma att tillämpas när jämkning sker, så att vid exempelvis rättslig oklarhet ränta börjar utgå först från domens dag, i stället för från stämningdagen eller annan tidigare dag. En kombination av båda alternativen kan också tänkas komma till användning så att såväl den tid under vilken ränta ska utgå, som den tillämpliga räntefoten, blir föremål för jämkning.

7.1.6 10 §

Det lagförslag som räntelagsutredningen lägger fram med avseende på de centrala bestämmelserna i räntelagen innebär, såsom framgått tidigare, att de hittillsvarande bestämmelserna i 1-7 §§ kompletteras och delvis också modifieras genom fyra nya paragrafer, 8-11 §§. Dessa särskilda bestämmelser är avsedda att, jämte lagen i övrigt, tillämpas så snart en privatperson eller konsument förekommer i det fordringsförhållande som utgör grunden för ränteberäkningen. En erinran härom föreslås bli intagen i ett nytt andra stycke till 1 §, se avsnittet 7.1.1 ovan.

De nytillkomna reglerna är sålunda tillämpliga i de fall där såväl gäldenären som borgenären är en privatperson - rena privatförhållanden - men även i konsumentförhållanden, dvs. där privatpersonen, vare sig han är gäldenär eller borgenär, har en näringsidkare till motpart. Där-

emot är 8-11 §§ inte alls tillämpliga i rena affärsförhållanden. I de fall en näringsidkare har en annan näringsidkare till motpart gäller alltså, som för närvarande, endast 1-7 §§ i lagen.

I förevarande 10 § föreskrivs i vad mån räntelagens bestämmelser ska vara tvingande. Innebörden av regleringen är att lagen beträffande de rena affärsförhållandena liksom hittills ska vara helt dispositiv. Detsamma gäller med avseende på de rena privatförhållandena liksom när en näringsidkare har en privatperson till motpart i annan egenskap än konsument. Beträffande dessa förhållanden är emellertid, förutom 1-7 §§, även 8 och 9 §§ tillämpliga i den mån annat inte är avtalat eller utfäst eller särskilt föreskrivet (1 §). I konsumentförhållanden däremot ska lagen i dess helhet - med ett givet undantag dock för 2 § första stycket - vara tvingande. Den indispositiva karaktären hos lagen är emellertid inte absolut. Eftersom det endast är avtalsvillkor, vilka i jämförelse med lagens bestämmelser är till nackdel för konsumenten, som ska vara utan verkan, är det inte något som hindrar ett frångående av lagens regler, om vad som därigenom avtalas innebär en förmånligare reglering för konsumentens del än som följer av lagen.

Att 2 § andra stycket räntelagen genom 10 § blir tvingande i konsumentförhållanden medför att en näringsidkare blir förhindrad att i exempelvis ett köpekontrakt stipulera villkor som berövar konsumenten - köparen - hans rätt till avkastningsränta på det erlagda priset för den händelse köpet skulle komma att gå åter på grund av hävning i anledning av att varan var felaktig. Säljaren får inte heller i kontraktet för sådant fall ange en annan, senare, dag för ränteberäkningens början, än som följer av lagen, dvs. den dag betalningen ursprungligen erlades. Vidare blir räntefoten enligt 8 § den lägsta som får föreskrivas. I andra meningen av 10 § öppnas en begränsad

möjlighet till friskrivning från skyldigheten att utge smärre räntebelopp, förutsatt att motsvarande förmån är tillförsäkrad motparten. Se mera härom nedan, i slutet av detta avsnitt.

Genom att räntefoten enligt 8 § är densamma för avkastningsräntan och dröjsmålsräntan uppkommer inga sådana problem som för närvarande är förknippade med att avkastningsräntan vid viss tidpunkt ska växla över till dröjsmålsränta. I konsumentförhållanden kommer i stället den ränta, som ska börja utgå från dagen för den ursprungliga betalningen av priset, att oförändrad löpa hela tiden fram till den dag återbetalning sker. Detta torde innebära en icke obetydlig förenkling i förhållande till vad som gäller för närvarande.

För fordran vars förfallodag är bestämd i förväg ska enligt 3 § första stycket ränta utgå på fordringen från förfallodagen. Innebörden av att denna bestämmelse blir tvingande till förmån för den som är konsument är i första hand att annan tidigare dag för ränteberäkningens början - t.ex. retroaktivt den dag medel eller köpt gods överhuvud ställdes till gäldenärens förfogande - inte kan avtalas för dröjsmålsräntan i förhållande till en konsument som är gäldenär. På motsvarande sätt kan en näringsidkare med avseende på sina egna skyldigheter inte förbehålla sig att dröjsmålsränta överhuvud inte ska utgå, eller att sådan ska börja beräknas först från en senare dag, efter förfallodagens inträde.

Försäkringsersättnings förfallodag är föremål för specialreglering i 24 § försäkringsavtalslagen (1927:77) och för konsumentförsäkringarnas del numera i 38 § konsumentförsäkringslagen (1980:38). Om förfallodagen för en viss fordran är bestämd i lag, utan att räntefrågan beaktats, anses ränta, på samma sätt som när avtalad förfallotid föreligger, böra utgå från den lagbestämda

dagen.¹ Bestämmelserna i försäkringslagstiftningen tar såsom specialreglering över och får formellt företräde framför räntelagens föreskrifter i 4 § andra stycket om ränta på skadestånd och annan liknande ersättning. Det blir alltså 3 § och dess regel om i förväg bestämd förfallodag som blir tillämplig med avseende på räntan.

Genom att regleringen är tvingande får försäkringsbolagen inte förbehålla sig att ränta till en början ska utgå efter en lägre räntefot, t.ex. motsvara diskontot utan ytterligare tillägg, och att ränta på räntelagens nivå ska utgå först från en senare dag än förfallodagen, t.ex. den dag då polisutredning eller annan särskild utredning är slutförd. Detta gäller även sådana konsumentförsäkringar som inte omfattas av konsumentförsäkringslagen, utan lyder under försäkringsavtalslagen (FAL). I den mån sådana villkor förekommer bör alltså en villkorsändring på denna punkt förutsätts bli en följd av förslagets genomförande.

Enligt 8 § ska räntefoten i konsumentförhållanden motsvara diskontot jämte ett tillägg av två procentenheter. Att denna bestämmelse är tvingande innebär att konsumenten är tillförsäkrad lägst denna dröjsmålsränta, om han är borgenär, och å andra sidan inte kan genom avtal åläggas att betala en högre dröjsmålsränta, om han är gäldenär i förhållande till en näringsidkare. En fråga som då inställer sig är om förevarande 10 § jämte 3 och 8 §§ ska anses utgöra hinder mot förfalloklausuler av innehåll att hela skulden omedelbart förfaller till betalning, om gäldenären gör sig skyldig till dröjsmål beträffande en delbetalning. Det skulle ju kunna hävdas att en sådan klausul möjliggör ett kringgående av det tvingande skydd

1 Se SOU 1974:28, s. 51 med hänv.

räntelagen vill erbjuda genom att dess tillämpning, såsom en påföljd av dröjsmålet, plötsligt låter underlaget för den legala ränteberäkningen - den förfallna "fordran" - bli mångdubbelt större än det utestående amorteringsbeloppet. Resultatet blir självfallet att det dröjsmålsräntebelopp, som ska utgöra påföljden för dröjsmålet och som de tvingande bestämmelserna vill hålla på en måttlig nivå, blir avsevärt större än om den legala ränteberäkningen bara sker på den förfallna delbetalningen.

Syftet med förfalloklausuler torde inte i första hand vara att åstadkomma en rätt till förmånligare dröjsmålsränta för borgenärens del. Dröjsmålet med en delbetalning torde i stället vanligen uppfattas som en varningssignal om att ytterligare framtida dröjsmål kan förväntas. För att om möjligt rädda kapitalet medan tid är låter man de anteciperade framtida dröjsmålen lösa ut förfalloklausulen och avbryter på så sätt kreditgivningen i förtid.

De flesta krediter där amortering ska ske och där en förfalloklausul finns intagen i kreditavtalet, torde vara räntelöpande redan före förfalldagen. Om räntan är lika hög eller högre än den föreslagna legala dröjsmålsräntan, diskontot jämte två procentenheter, innebär detta enligt 7 § att den avtalade räntan fortsätter att utgå. Förfalloklausulens tillämpning innebär i så fall inte någon försämring i räntehänseende för gäldenären. I de allra flesta fall torde räntelöpande krediter ha en så pass hög räntefot att den nu beskrivna effekten blir resultatet.

Skulle undantagsvis en amorteringskredit vara räntefri eller med en mycket låg ränta under sin löptid, kan självfallet en förfalloklausul ibland leda till resultat som i dröjsmålsräntehänseende kan verka oskäligt mot bakgrund av de intressen ett tvingande skydd i räntelagen vill tillgodose. Det är emellertid inte i första hand genom räntelagstiftningen som sådana effekter ska

angripas. Möjlighet finns alltid att komma till rätta med situationer, där resultatet eljest skulle bli oskäligt, genom tillämpning av 36 § avtalslagen. Denna generalklausul kan f.ö. ibland också användas i de fall en tillämpning av en klausul ses som ett försök att kringgå tvingande lagstiftning som föreskrivits för ett visst rättsområde.² Räntelagens tvingande bestämmelser bör därför inte ses som ett hinder i och för sig mot tillämpningen av förfalloklausuler som i sin tur löser ut dröjsmålsränteberäkning.

När 4 § blir tvingande till en konsuments förmån innebär detta till en början att denne i gäldenärsställning inte kan genom avtal berövas rätten till en räntefri betalningsmånad med avseende på vanliga räkningar eller annars när en fordrans förfallodag inte är bestämd i förväg, utan ska inträffa först vid anfordran. I sammanhanget må anmärkas att en avtalsklausul av typen "betalning 10 dagar efter faktura" inte bör medföra att förfalldagen anses bestämd i förväg. Om den framtida händelse som förfalldagen satts i relation till är helt tidsbestämd och beroende av borgenärens ensidiga viljeförklaring torde nämligen inte det samband föreligga med en sådan annan yttre händelse - t.ex. att leverans sker - som ansetts kunna få till följd att ränta ska börja beräknas i och med den angivna fristens utgång.³

2 Se härom SOU 1974:83, Generalklausul i förmögenhetsrätten, s. 134 f. Om möjligheten att jämka förfalloklausuler som sådana se samma SOU s. 167 f.

3 Jfr Almén, Om köp och byte av lös egendom, Stockholm 1960, § 38 vid not 11 a och följande; SOU 1974:28 s. 50 f.

Räntelagens nuvarande bestämmelser är emellertid dispositiva, utfyllande regler, avsedda att stå till förfogande i den mån ej annat är avtalat eller utfäst (1 §). Tillhandahåller avtalet själv regler om hur ränteberäkningen ska ske är det inte längre lagen som ska tillämpas, utan avtalsvillkoren. En sådan klausul som den nyssnämnda torde sålunda - även om den inte i och för sig gör förfallodagen bestämd i den mening som avses i 3 § - ibland kunna tolkas så att den i 4 § angivna månadsfristen genom avtalet ersatts av en 10-dagarsfrist. Klausulen skulle m.a.o. inte innebära att fråga vore om en tillämpning av 3 §, utan att vad som tillämpades var ett avtal, innefattande en avvikelse från vad som föreskrivs i 4 §. Distinktionen har betydelse för frågan hur det inverkar att räntelagens bestämmelser blir tvingande.

Effekten av att 3 § blir tvingande har berörts ovan. Något hinder mot att även i fortsättningen i och för sig avtala om att en fordrans förfallodag ska infalla vid viss tidpunkt och sålunda vara bestämd kommer inte att föreligga. Sätillvida blir det alltså möjligt att även inom ramen för ett tvingande system överenskomma om att ränteberäkningen ska börja omedelbart i och med förfalldagen.

Däremot har det för den nu diskuterade frågan stor praktisk betydelse att 4 § blir tvingande. Avtal om en kortare frist för räntefriheten än en månad, i vad som egentligen är anfordransfall enligt exempelvis 5 § skuldebrevslagen eller 12 § köplagen, kan då inte längre träffas. Privatpersoner får m.a.o. i sådana fall, alltid en räntefri betalningsmånad och hinner därigenom alltid få ut den månadslön som i många fall är en förutsättning för betalning, innan dröjsmålsränta kan bli aktuell.

De flesta räkningar som konsumenter mottar är av sådant slag att förfallodagen i och för sig inte kan anses bestämd tidigare i något avtal.⁴ Däremot blir det allt vanligare att avtal träffas om dels dröjsmålsräntans höjd, dels ibland även om betalfristen efter den anfordran som en räkning eller betalningsavi utgör.⁵ I den mån sådan betalfrist ska tolkas som en frist även för dröjsmålsräntan blir den, om den är kortare än en månad, utan verkan enligt 4 § jämförd med 10 § räntelagen. Detsamma gäller givetvis för det fall att det klart utsagts i avtalet exempelvis att "dröjsmålsränta uttages fr.o.m. sjunde dagen från datum för faktura".

Genom den effekt 4 § sålunda får när den blir tvingande kommer till stor del de problem med skilda regler om tidpunkt för betalning av faktura och för debitering av ränta som påtalats av lagutskottet i dess betänkande LU

4 "Frågan om förfallodag varit bestämd i förväg genom att på elräkning angivits att räkningen skulle betalas senast en viss dag som endast angivits på räkningen till följd varav ränta skulle utgå från denna dag"; RH 38:82.

5 Stockholms energiverk t.ex. har i sina allmänna bestämmelser för kraftleverans vid lågspänning bl.a. följande villkor om betalning: "16. Om ej annat följer av tariffbestämmelserna eller särskilt avtalats skall likvid för leveransen och för andra därmed sammanhörande prestationer erläggas senast på den i leverantörens räkning angivna förfallodagen eller, om sådan icke anges, senast 15 dagar efter mottagandet av räkningen. Sker ej betalning i rätt tid, äger leverantören att av abonnenten fordra ränta och ersättning för de kostnader som är förenade med dröjsmålet. Räntan beräknas efter en räntesats som med 4 procentenheter överstiger Riksbankens vid varje särskild tidpunkt gällande officiella diskonto (Ändr. 1978-06-19)".

1983/84:6, s. 10 f, att i praktiken få sin lösning. Genom att det till följd av den tvingande regleringen blir klart att en räntefri betalfrist om en månad alltid tillkommer gäldenären kan förekommande avtalsvillkor om kortare betalfrist förväntas bli utmönstrade, eftersom de i alla fall i räntehänseende saknar rättslig verkan. I den mån så inte sker frivilligt kan saken påtalas av KO. Avtalsvillkor som strider mot tvingande lag är alltid oskäliga enligt avtalsvillkorlagen.

Andra rättsföljder av att en fordran är förfallen, än skyldigheten att utge dröjsmålsränta, inträder vid anfordransfall omedelbart i och med att anfordran görs. Fordran torde alltså genast kunna användas exempelvis för kvittning. På samma sätt börjar, med avseende på en bokföringspliktig gäldenär, veckofristen för att underlåten betalning ska utgöra konkursgrund omedelbart att löpa.⁶ Något rättsligt beaktansvärt skäl - vid sidan av att ange en frist inom vilken betalning renderar eventuell kassarabatt - torde inte finnas att i anfordransfall, vid sidan av en erinran om att dröjsmålsränta i enlighet med lagen börjar utgå efter en månad, avtala om en särskild betalfrist efter fakturadatum eller liknande. Skulle gäldenären inte godvilligt betala inom rimlig tid sedan anfordran skett genom faktura eller på annat sätt, torde detta föranleda inkassoåtgärder från borgenärens sida. I samband med att borgenären eller inkassoföretaget framställer sitt skriftliga krav mot gäldenären ska alltid viss skälig tid anges inom vilken gäldenären har att betala frivilligt. Rättslig åtgärd med anledning av en fordran får inte vidtas förrän gäldenären tillställts sådant krav och den angivna tiden löpt ut.⁷

6 4 § Konkl.

7 5 och 6 §§ inkassolagen (1974:182).

Mot bakgrund av nu angivna förhållanden framstår det närmast som vilseledande och därmed oskäligt att ange en särskild kortare frist för betalning än den månadsfrist som ska löpa innan ränta börjar utgå. Förekomsten av sådana klausuler bör därför kunna stävjas genom ingripande från KO:s sida.

Den i 4 § angivna skyldigheten för borgenären att erinra om gäldenärens förpliktelse att utge dröjsmålsränta om denne inte betalar i tid torde som regel inte föranleda några särskilda ytterligare rättsverkningar, när bestämmelsen är tvingande, i förhållande till vad som gäller redan nu. Har borgenären i avtal föreskrivit att ränta ska börja utgå redan t.ex. sju dagar efter anfordran - en i och för sig alltför kort tid när månadsfristen i 4 § är tvingande - ligger redan i klausulen som sådan en erinran om ränteskyldighet.⁸ Någon ytterligare erinran är i sådana fall inte behövlig. Lagens krav på att skyldigheten ska anges motiveras av att räntefrågan, i de fall som avses i 4 §, tidigare alls icke varit på tal mellan parterna. Därvid har erinran om ränteförpliktelsen i samband med anfordran att betala skulden som sådan gjorts till ett självständigt rättsfaktum för att rättsföljden att utge ränta överhuvud ska inträda. När ränteskyldigheten framgår av vad som överenskommits, är det avtalet som utgör rättslig grund för kravet på ränta. Betydelsen hos lagen, som är tvingande till gäldenärens förmån, inskränker sig därvid till att vara ett värn mot sämre räntevillkor i materiellt hänseende än som följer av lagen. Det gäller alltså i första hand tidpunkten för när ränta tidigast ska börja utgå och räntefotens höjd. Möjligen kan lagens tvingande karaktär mana till större

8 Jfr Walin a.a. s. 267: "Vidare har uttalats, att om ränta är avtalad, behöver kravet inte särskilt erinra om räntan".

försiktighet i fråga om benägenheten att tolka ränteklausuler, som är i någon mån otydliga, på sådant sätt att de kommer att utgöra grund för ränteförpliktelsen. I inte helt klara fall ska alltså en erinran enligt lagen vara förutsättning för att ränta överhuvud ska börja utgå efter en månads tid.

Föreskriften i 4 § att gäldenären dock ej är skyldig att erlægga ränta för tid innan räkningen eller kravet har kommit honom tillhanda torde från praktisk synpunkt inte få någon ändrad innebörd av att den blir tvingande. Den innebär på sätt och vis en närmare precisering av den allmänna rättsgrundsatsen att avsändaren bär risken av att en försändelse med en räkning kommer bort. Det torde i praktiken inte förekomma att regeln frångås genom avtal. Skulle så ske är emellertid villkoret utan verkan mot konsumenten om det innebär en skärpning i förhållande till lagens regel.

På samma sätt som regeln i 2 § andra stycket räntelagen kan ses som ett specialfall då ränta ska utgå från en tidigare dag än då ränta börjar utgå enligt de allmänna reglerna, är 4 § andra stycket ett specialfall där regeln är den motsatta. Ränta på i och för sig förfallet belopp utgår alltså, då fråga är om skadestånd eller annan liknande ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning, inte förrän en månad efter det - jämte att ett krav blivit framställt - gäldenären lagt fram utredning som med hänsyn till omständigheterna skäligen kan begäras av honom.

Som regel är det i dessa fall fråga om utomobligatoriska förhållanden. Exempel finns dock på att regeln blir

tillämplig även i kontraktsförhållanden.⁹ Det torde dock inte heller då vara särskilt vanligt att den speciella regeln om utgångspunkten för ränteberäkningen i 4 § andra stycket frångås genom särskilt avtal. Att andra stycket blir tvingande får alltså inte någon större betydelse i praktiken. Tidigare har i anslutning till diskussionen om verkningarna av att 3 § blir indispositiv framhållits att ränta på försäkringsersättning som grundas på ett försäkringsavtal - dvs. annan ersättning än sådan som utgår till tredje man p.g.a. ansvarsförsäkring - formellt inte regleras av 4 § andra stycket utan av 3 §, som ett fall av fordran med förutbestämd förfalldag.

Enligt 8 § ska tillägget till diskontot enligt 6 §, i stället för vad där anges, motsvara diskontot jämte två procentenheter när en privatperson i egenskap av konsument eller eljest är gäldenär eller borgenär. Innebörden av att denna enhetliga räntenivå blir tvingande i konsumentförhållanden har berörts tidigare i detta avsnitt.

Om betalningstiden försitts för en fordran som redan löper med ränta, ska enligt 7 § räntelagen ränta i fortsättningen utgå enligt samma räntefot som gällde vid förfalldagen. Dock ska ränta utgå lägst enligt den räntefot som följer av 6 §.

Med det system räntelagsutredningen föreslår ska som nyss nämndes i konsumentförhållanden räntefoten enligt 6 §, i stället för vad där anges, motsvara diskontot jämte två

9 Se prop. 1975:102 s. 124 f som anför exempel på olika krav med stöd av företrädesvis olika regler i jordabalken.

procentenheter. För 7 § innebär en reglering som är tvingande till en början att det inte blir möjligt att avtala om en högre nivå för dröjsmålsränta än som gäller för den reguljära räntan under tiden före förfallodagen, nämligen om denna, såsom får förutsättas vanligen vara fallet, redan överstiger diskontot jämte två procentenheter. Om exempelvis ett lån löper med ränta efter 15 procent får alltså dröjsmålsräntan inte höjas till 20 procent, utan ska 15 procent oförändrat utgå också under dröjsmålstiden. Å andra sidan utgör i de fall en fordran redan löper med ränta lagens räntefot enligt 8 §, jämförd med 6 §, inte någon tvingande maximinivå. Även om räntefoten enligt lagens bestämmelser skulle utgöra blott 10 procent föreligger alltså inte något hinder mot att en räntefot av 15 procent i det nyss nämnda exemplet gäller för dröjsmålsräntan.¹⁰

Den tvingande regeln om räntefotens nivå i 8 § saknar emellertid inte betydelse i alla sammanhang där 7 § är tillämplig. Om det tidigare exemplet ändras på så sätt att räntan under lånets löptid har fastställts till låt oss säga 7 procent, innebär regleringen att avtal i och för sig kan träffas om en högre ränta vid dröjsmål med betalningen. Höjningen får dock inte vara hur stor som helst. Lagens nivå - i exemplet 10 procent - utgör här ett tvingande tak. Detta följer av föreskriften i 7 § andra meningen som ju - om än något krångligt uttryckt - innebär att om den i t.ex. låneavtalet angivna räntefoten är lägre än den legala dröjsmålsräntan - dvs. den ränta som anges i 6 § räntelagen, i vårt fall modifierad genom 8 § - så ska räntan höjas till den legala dröjsmålsräntans nivå. Av bestämmelsen i 10 §, som förbjuder avtals-

10 Jfr vad som sägs om fordringar på grund av bankkredit i avsnittet 2.6 ovan.

villkor, som i jämförelse med räntelagen är till nackdel för en privatperson, följer att räntenivån enligt 6 § jämförd med 8 § samtidigt utgör maximnivå och inte får överskridas i det fall som avses i 7 § andra meningen.

Den andra meningen i 10 § öppnar en möjlighet att beträffande ekonomiskt mindre betydelsefulla småkrav på ränta göra ett avsteg från den till konsumentens förmån i princip tvingande regleringen. De bakomliggande skälen för denna undantagsregel har angivits i den allmänna motiveringen, avsnittet 2.3.2.

Friskrivning från skyldigheten att utge ränta får bara ske om båda parter i avtalsförhållandet tillförsäkras samma förmån. I de flesta avtalsrelationer är det visserligen oftast bara den ena parten - och då regelmässigt konsumenten - som har att fullgöra en penningprestation. Vid exempelvis försäkringsavtal kan det emellertid lika gärna vara näringsidkarsidan, dvs. försäkringsbolaget, som har att prestera i pengar och typiskt nog har i detta fall bolagen också i avtalet friskrivit sig från skyldigheten att betala ut räntebelopp som understiger 50 kr.

För att så ska få ske i framtiden måste alltså försäkringstagaren i sin tur vara tillförsäkrad motsvarande förmån. Vid dröjsmål med premiebetalningen ska denne m.a.o. vara befriad från att betala räntebelopp som är mindre än det minimibelopp som gäller för bolaget om det skulle bli skyldigt att utge ränta. Enligt 24 § konsumentförsäkringslagen (1980:38) får ett försäkringsbolag i den mån det är skäligt ta ut en förseningsavgift enligt vad som kan ha bestämts i försäkringsavtalet. Friskrivning med stöd av 10 § andra meningen räntelagen är inte förenlig med förbehåll om förseningsavgift enligt 24 § konsumentförsäkringslagen och bör alltså inte få förekomma samtidigt. Det vore i praktiken ett kringgående av kravet på ömsesidighet och sålunda inte skäligt. Vill ett försäkringsbolag ha rätt till förseningsavgift - något

som i praktiken hittills inte förekommit - får det alltså avstå från friskrivning från skyldigheten att ge ut smärre räntebelopp.

Även vid köp och tjänster kan det ibland bli aktuellt att näringsidkarsidan ska ge ut pengar, t.ex. vid hävning eller nedsättning av priset på grund av kontraktsbrott. Skulle näringsidkaren i sina leveransbestämmelser vilja gardera sig mot skyldigheten att behöva betala smärre räntebelopp i sådana fall, måste han medge räntefrihet för konsumenten i motsvarande mån. Ömsesidigheten ska gälla "upplupen ränta enligt denna lag", oavsett om det på ena sidan är fråga om avkastningsränta eller dröjsmålsränta, och får alltså inte begränsas till att gälla ränta av endera slaget. Det är följaktligen inte tillåtet att friskriva sig från skyldigheten att utge avkastningsränta och sedan bara medge konsumenten befrielse beträffande just denna typ av ränta. Har friskrivning skett beträffande ränta i något avseende ska varje smärre räntebelopp på den andra sidan, vare sig det utgör avkastningsränta eller dröjsmålsränta, också vara undantaget och inte kunna krävas ut.

Etthundrakronorsgränsen avser "upplupen" ränta. Därmed avses att det samlade räntebelopp som föreligger vid den tidpunkt då ränteberäkningen upphör, ska understiga ett-hundra kronor. Har vid varje särskilt tillfälle då ränta beräknas, beräkningen upphört innan den upplupna räntan hunnit upp till ett-hundra kronor eller den lägre gräns som må ha avtalats, får inte räntan krävas ut även om beloppet i fråga tillsammans med ett annat, vid ett tidigare tillfälle upplupet belopp, skulle överstiga den gällande gränsen. Ej heller får räntebelopp hänförliga till olika fordringsförhållanden mellan parterna adderas för att gränsen därigenom skall passeras.

7.1.7 11 §

Förevarande bestämmelse har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen, kap. 3, vartill hänvisas.

Bestämmelsen är formellt endast tillämplig i konsumentförhållanden. Genom att räntelagen enligt vad som föreskrivs i 10 § är i sin helhet tvingande i konsumentförhållanden till konsumenternas förmån följer redan av lagens bestämmelser i övrigt att krav på ränta utöver vad som följer av räntelagen - vare sig avtal därom träffats eller ej - i och för sig saknar rättslig grund. Vad som tillkommer genom föreskrifterna i 11 § är att en sanktion gives redan mot framställande av krav som står i strid mot lagens tvingande bestämmelser.

Sanktionen åstadkommes genom en hänvisning till marknadsföringslagens 2 §. Detta lagrum har följande lydelse: "Företager näringsidkare vid marknadsföring av vara, tjänst eller annan nyttighet reklamåtgärd eller annan handling, som genom att strida mot god affärssed eller på annat sätt är otillbörlig mot konsumenter eller näringsidkare, kan marknadsdomstolen förbjuda honom att fortsätta därmed eller att företaga annan liknande handling. Förbud kan meddelas även anställd hos näringsidkare och annan som handlar på näringsidkarens vägnar samt var och en som i övrigt väsentligt har bidragit till handlingen."

Framställande av ett ogrundat krav i strid mot förbudet i 11 § kan alltså föranleda ett ingripande av KO. Genom hänvisningen till 2 § marknadsföringslagen blir vid sidan av denna bestämmelse även de handläggningsregler m.m. i marknadsföringslagen som anknyter till generalklausulen i denna lags 2 § tillämpliga.

Någon prövning huruvida "handlingen" strider mot god affärssed eller på annat sätt är otillbörlig ska inte företas, varken av marknadsdomstolen, om ärendet förts dit, eller av KO, om denne i fall som ej är av större vikt med stöd av 14 § marknadsföringslagen prövar frågan om förbud i samband med att ett förbudsföreläggande övervägs. Frågan om otillbörligheten får nämligen anses prejudiciellt och bindande avgjord genom den utfyllande specialregeln i 11 § räntelagen. Har kravet framställts "skall" - enligt vad som uttryckligen utsägs - "det anses utgöra handling som avses i 2 § marknadsföringslagen". Bestämmelsen lämnar alltså inte något utrymme för en bedömning som går ut på att ett sådant krav någon gång skulle kunna vara tillbörligt.

Vad som är "avisering eller annan betalningspåminnelse som inte är inkassoåtgärd enligt inkassolagen" har ingående behandlats i 3 kap. Med att "särskilt avtal träffats" om att avgift för faktura etc. ska utgå, menas att saken tagits upp så pass preciserat, att avgiftens storlek och villkoren i övrigt för att denna ska utgå, klart framgått för konsumenten.

7.1.8 Ikraftträdande

De föreslagna lagreglerna utgör bl.a. skyddsregler till förmån för konsumenter och är även i övrigt av sådan karaktär att de omedelbart bör få full genomslagskraft. Med tanke på att lindringen i räntebördan är särskilt angelägen i de fall den tid under vilken ränta utgår är lång, bör även sådana fordringar som redan löper med ränta enligt räntelagen bli föremål för de nya reglernas tillämplighet. Innebörden härav blir att en fordran, som på grund av avtal eller de hittillsvarande bestämmelserna i räntelagen löpt med dröjsmålsränta efter en räntefot, som är högre än den som föreslås fortsättningsvis skola gälla, i och med lagens ikraftträdande får räntan sänkt

till den nya lägre nivån. En sådan effekt är naturlig då skyldigheten att utge ränta är en förpliktelse som uppkommer fortlöpande, dag för dag, så länge dröjsmålet varar. En reglering av skyddskaraktär som mildrar påföljderna av ett dröjsmål bör då inte komma bara den till del som råkar i dröjsmål efter lagens ikraftträdande. Någon saklig anledning att skilja mellan dem, och sådana gäldenärer som redan tidigare ådragit sig ränteförpliktelser, finns inte. Det föreslås därför att lagen får generell giltighet i och med att den träder i kraft. Ränta för tid före lagens ikraftträdande bör däremot utgå enligt de äldre bestämmelserna.

Lagförslaget förutsätter att en skillnad i fordringsbeståndet görs mellan näringsidkare och privatpersoner. Särskilt i sådana branscher där antalet bestående kundförhållanden är stort - t.ex. när fråga är om leverans av elektrisk ström eller andra nyttigheter till ett stort antal förbrukare, bland vilka både företag och konsumenter återfinns - varvid debitering och inkassering av förbrukningsavgifterna närmast är en masshantering, kan behov föreligga av en viss omställningstid innan lagen träder i kraft. Utredningen vill därför föreslå att lagen träder i kraft först den 1 juli 1986.

7.2 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken

Förslaget är upptaget som författningsförslag 2 i inledningen till detta betänkande.

7.2.1 22 kap. 5 §

Regeln i ÄB 22:5 om ränta på penninglegat gäller enligt vad som där uttryckligen föreskrivs endast såvitt ej annat framgår av testamentet. På samma sätt som bestämmelsen om tillämplig räntefot hittills varit en blott utfyllande regel, bör detta fortsättningsvis gälla även

när 8 § räntelagen annars är tillämplig. En privatperson som legatarie är alltså inte alltid tillförsäkrad ränta enligt diskontot jämte ett tillägg av två procentenheter. En lägre ränta kan vara föreskriven i testamentet. I så fall gäller vad som anges där.

Ett dödsbo torde aldrig kunna jämföras med en privatperson, inte ens i de fall endast en dödsbodelägare finns. Penninglegat till exempelvis en stiftelse ska alltså förräntas efter den i 6 § räntelagen föreskrivna högre räntesatsen.

7.2.2 25 kap. 7 §

En dödförklarad är givetvis alltid en privatperson. Finnes han sedermera vara vid liv ska därför ränteberäkningen enligt ÄB 25:7 tredje stycket regelmässigt ske enligt 8 § räntelagen, eftersom en privatperson i egenkap av borgenär inte är berättigad till den högre räntan enligt 6 § samma lag. Om däremot den dödförklarade finnes ha avlidit å annan tid än den som antagits såsom dödsdag kan ränteberäkning enligt 6 § tänkas förekomma. Detta blir fallet exempelvis om den återbäringsskyldige är en juridisk person som ska återbära egendomen till den dödförklarades dödsbo eller till någon annan som inte är en privatperson, t.ex. en ideell förening eller liknande.

7.3 Förslaget till lag om ändring i jordabalken

Förslaget är upptaget som författningsförslag 3 i inledningen till detta betänkande.

7.3.1 9 kap. 12 a §

Jordbruksarrende torde i och för sig svårligen kunna tänkas föranleda tillämpning av reglerna om ränta för privatpersoner. En arrendator som fått sig jord upplåten

till "brukande" enligt JB 9:1 är definitionsmässigt näringsidkare. Och den jordägare som upplåter jorden torde också, med hänsyn till avtalets varaktighet med rätt till förlängning, regler om vederlag etc., vara att betrakta som näringsidkare. Trots hänvisningens placering i JB 9:12 a får därför 8 § räntelagen som regel inte tillämpning på jordbruksarrenden. Enligt JB 10:6 a ska emellertid bl.a. JB 9:12 a även tillämpas på bostadsarrende. Vid sådana arrenden är i vart fall arrendatorn, med hänsyn till arrendets bostadsändamål, oftast en privatperson. På grund härav försvarar hänvisningen till även 8 § räntelagen sin plats i JB 9:12 a. Bestämmelsen blir på grund av föreskriften i JB 8:2 tvingande till arrendatorns förmån.

7.3.2 12 kap. 55 a, 60 och 65 a §§

Hyresgäster till bostadslägenheter är som regel privatpersoner. JB 12:55 a femte och sjunde styckena bör därför, vid sidan av 6 §, hänvisa till även 8 § räntelagen. Detsamma gäller för resp. fjärde stycke i JB 12:60 och 65 a.

7.3.3 13 kap. 19 §

Lösesumma avseende byggnad och annan egendom när tomträtt upphör på grund av uppsägning ska enligt JB 13:19 förräntas av fastighetsägaren om den inte är nedsatt i rätt tid. Om tomträttshavaren, såsom ofta är fallet, är en privatperson bör räntan beräknas efter den lägre räntefoten enligt 8 § räntelagen. Också här bör alltså hänvisningen utvidgas till att avse även detta lagrum.

7.4 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

Förslaget är upptaget som författningsförslag 4 i inledningen till detta betänkande.

De föreslagna ändringarna har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen, avsnittet 5.3 ovan.

Med uttrycket "utgifter" i det nya andra stycket till RB 18:8 avses kontanta utlägg som parten gjort i anledning av rättegången. Det är alltså inte tillräckligt att parten erhållit faktura eller på annat sätt debiterats kostnaden i fråga, utan det fordrade beloppet ska också faktiskt ha betalats ut.

Det är inte nödvändigt att parten varit mer eller mindre tvungen att betala ut det belopp varom är fråga. Att så skett och att utgiften enligt i övrigt tillämpliga regler utgör ersättningsgill rättegångskostnad är tillräckligt. Domstolen behöver alltså inte pröva om det varit befogat att göra exempelvis en delbetalning a conto på ett sedermera ersättningsgillt advokatarvode, bara det utbetalade beloppet skäligen svarar mot faktiskt utfört arbete. Har belopp a conto betalats ska alltså ränta efter tio procent om året beräknas på förskotterade belopp från respektive betalningsdag till och med den dag då målet avgörs.

Ekonomiskt torde resultatet av den nya bestämmelsens tillämpning bli ungefär detsamma som om någon a contobetalning över huvud inte hade gjorts. Har så inte skett torde advokaterna nämligen som regel ta hänsyn till räntespekterna vid bestämmande av själva det belopp som fordras i arvode och sätta detta så högt att det även innefattar ersättning för skälig ränta med hänsyn tagen till den tid beloppet varit utestående.

Däremot bör ett förskott, som utbetalas utan att arbete som motsvarar beloppet i fråga blivit utfört, inte föranleda någon ränteberäkning. I den mån det förekommer att ombud betingar sig ett förskott för att över huvud åta sig ett uppdrag för partens räkning bör alltså parten

själv få stå kostnaden för ränta under tiden fram till dess arbete motsvarande förskottet blivit utfört. Först därefter är det rimligt att förlorande part ådöms bära räntekostnaden.

Enligt huvudregeln i RB 18:14 ska part som vill erhålla ersättning för rättegångskostnad framställa yrkande därom och uppge vari kostnaden består. Någon anledning att - efter mönster av vad som gäller för ränta på rättegångskostnadsersättning för tiden efter målets avgörande - göra ett undantag från huvudregeln om särskilt yrkande, finns inte beträffande ränta för tiden före domen. Sådan ränta är mer att likna vid en kostnadspost i allmänhet som är av ersättningsgill beskaffenhet och ingår i den sammanlagda rättegångskostnaden. Den bör därför behandlas på samma sätt som andra poster som ska ingå i själva ersättningen för rättegångskostnaden och alltså bara utdömas i den mån yrkande därom framställts. Ränteberäkningen i detta fall är inte heller till den grad okomplimerad att den skulle lämpa sig för avgöranden ex officio.

Med hänsyn till att nuvarande andra stycket i RB 18:8 ändras till att i stället bli ett tredje stycke, måste en motsvarande redaktionell justering göras i RB 18:14 första stycket andra meningen. Därvid bör tillfället tas i akt att samtidigt göra det förtydligande som följer av att ordet "må" i samma mening byts ut mot ordet "skall". Någon diskretionär rätt för domstolen att efter skälighet underlåta att döma ut ränta bör nämligen, enligt vad som uttalades vid räntebestämmelsens tillkomst, inte finnas.¹ Denna ståndpunkt har med nuvarande lydelse inte kommit till klart uttryck i lagtexten.

¹ Prop. 1973:30 s. 84.

Tredje stycket i RB 18:8 motsvarar som sagt nuvarande andra stycket. Den enda sakliga ändring som gjorts är en anpassning av räntefotens höjd till den nivå som gäller enligt räntelagen och ett genomförande även här av denna lags åtskillnad mellan privatpersoner och andra rättssubjekt. För ytterligare kommentarer hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnittet 5.3 ovan.

7.5 Förslag till lag om ändring i utsökningsbalken

Förslaget är upptaget som författningsförslag 5 i inledningen till detta betänkande.

Sökanden eller annan sakägare enligt UB 2:29, som är privatperson, bör inte kunna åläggas att betala dröjsmålsränta, för tiden efter den dag återbetalning skulle ha skett, efter en räntefot som är högre än den som enligt räntelagen i allmänhet ska tillämpas för privatpersoner. På samma sätt bör en privatperson som är berättigad till återbetalning inte få tillgodoräkna sig högre dröjsmålsränta än som följer av de allmänna reglerna. Hänvisningen till räntelagen bör alltså här, liksom i exempelvis ÄB 25:7, utvidgas till att, vid sidan av 6 §, även avse den nya 8 § räntelagen.

7.6 Förslaget till lag om ändring i konkurslagen (1921:225)

Förslaget är upptaget som författningsförslag 6 i inledningen till detta betänkande.

7.6.1 39 a §

Vid återvinning ska egendom som gäldenären utgivit återbäras till konkursboet, 39 § konkurslagen.

Ett konkursbo är inte en privatperson och bör alltså, i den mån återbäring sker efter återvinning från en näringsidkare eller annat subjekt som inte är en privatperson, vara berättigad till den högre räntan enligt 6 § räntelagen.

Den från vilken återvinning sker kan emellertid vara en privatperson. I så fall bör han inte behöva betala dröjsmålsränta efter en högre räntefot än den som enligt 8 § räntelagen ska gälla för privatpersoner. En hänvisning till även denna paragraf bör därför göras i 39 a § konkurslagen.

7.6.2 141 §

Borgenär som avses i 141 § kan givetvis vara en privatperson. Även här bör därför en komplettering göras genom en hänvisning till 8 § räntelagen.

7.7 Förslagen till lagar om ändring i förköplagen (1967:868), väglagen (1971:948), expropriationslagen (1972:719), ledningsrättslagen (1973:1144), anläggningslagen (1973:1149), gruvlagen (1974:342) och vattenlagen (1983:291)

Förslagen är upptagna som författningsförslag 7, 9, 10, 11, 12, 13 och 18 i inledningen till detta betänkande.

Som redan berörts i den allmänna motiveringen kap. 6 är det snarast regel att den ersättnings- och ränteberättigade borgenären, vid de förfaranden som regleras av de i rubriken upptagna lagarna, är en privatperson. Vidare är det vanligtvis det allmännas intressen som därigenom blir tillgodosedda och ger upphov till ersättningskyldigheten. Bestämmelserna i respektive lag om skyldighet att betala ränta på de ersättningar som ska utgå bör

därför genomgående kompletteras med en hänvisning till även den nya 8 § räntelagen. Eftersom det här ofta blir fråga om att ge ut såväl avkastningsränta som dröjsmålsränta innebär lagändringen, för de fall där en privatperson är den ersättningsberättigade, en icke obetydlig praktisk förenkling, eftersom en enhetlig räntefot kommer att gälla för båda typerna av ränta.

7.8 Förslagen till lagar om ändring i lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar och lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem

Förslagen är upptagna som författningsförslag 8 resp. 17 i inledningen till detta betänkande.

Enligt 27 § lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar utgår avgift för brukande av en allmän va-anläggning enligt taxa som anläggningens huvudman utformar i överensstämmelse med i lagen närmare angivna grunder. Avgift kan utgå som engångsavgift och som periodiska avgifter.

I 27 § andra stycket anges att avgift ska betalas vid anfordran. Vidare föreskrivs att ränta utgår på obetalt belopp enligt 6 § räntelagen från dagen för anfordran. I 27 § tredje stycket regleras ränteberäkningen för det fall att en engångsavgift ska fördelas på flera betalningar. Då har huvudmannen rätt till avkastningsränta enligt 5 § räntelagen på varje del av avgiften som ännu inte har förfallit till betalning. Utgångspunkten för ränteberäkningen är därvid den dag då den första betalningen ska ske.

Lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem har i sin 28 § en motsvarande reglering beträffande avgifter för brukande av ett allmänt värmesystem.

Förarbetena till de nuvarande bestämmelserna i de nys angivna lagarna ger inte något besked om motiven till den valda utformningen av föreskrifterna. Genom att hänvisning endast sker till 6 § räntelagen, men inte till denna lags bestämmelser i övrigt, får kommunerna i egen- skap av huvudmän för anläggningar av ifrågakomna slag en avsevärt mer långtgående befogenhet att kräva ränta än vad som i allmänhet är fallet. Enligt räntelagens bestämmelser har ju gäldenären, när denna lag exklusivt är tillämplig, alltid en månad från anfordran på sig för att ombesörja betalning innan ränta börjar utgå.

Det är knappast rimligt att på detta sätt lagarna formellt gör det möjligt att kräva dröjsmålsränta redan direkt från dagen för anfordran. Det har t.o.m. hävdats att det skulle följa av allmänna rättsgrundsatser att en avisering av kravet måste ske viss tid före den dag avgiften ska be- talas och att ränta inte bör komma i fråga före den sålun- da bestämda dagen.¹ Normalförslaget till va-taxa, som utges av Vatten- och avloppsföreningen,² förutsätter också i enlighet härmed viss frist från räkningens utsän- dande innan dröjsmålsränta börjar löpa.

Stockholms energiverk och Stockholms vatten- och avlopps- verk, som har ett mycket stort antal abonnenter, anger på sina räkningar följande betalningsvillkor: "Betala senast på angiven sista betalningsdag (förfallodag). Sker ej be- talning i rätt tid har energiverket rätt att fordra ränta och ersättning för de kostnader som är förenade med dröjs- målet. Dröjsmålsränta enligt leveransbestämmelserna utgår på räkningsbeloppet från tio dagar efter angiven förfallo- dag till dess betalning sker. Leveransbestämmelser kan

1 Cirkulär (1983:41) från Svenska kommunförbundet.
s. 5.

2 VAV P 44, nov. 1982.

erhållas från energiverket. Inkassokostnad debiteras i kravbrevet. Avstängning och/eller rättsliga åtgärder kan bli aktuella om räkningen inte betalas."

Sådana för privathushållet mycket väsentliga utgiftsposter som el- och vattenräkningar bör självfallet omfattas av det konsumentskydd som de föreslagna särskilda bestämmelserna i räntelagen för privatpersoner och konsumentförhållanden avser att ge. Bl.a. är det angeläget att den räntefria betalningsmånad, som blir en följd av att 4 § räntelagen blir tvingande i konsumentförhållanden, även tillförsäkras dem som är konsumenter av olika nyttigheter som tillhandahålls av kommunerna. För att detta ska bli fallet fordras emellertid en ändring av ränteföreskrifterna i de speciella lagar som här diskuteras. Annars följer ju av bestämmelserna i 1 § räntelagen att detta slag av fordringar ställs utanför räntelagens system, eftersom denna lag inte gäller i den mån annat än särskilt föreskrivet och de åsyftade ränteföreskrifterna i sin nuvarande form får anses uttömmande reglera frågan om hur ränta ska beräknas.

Ändringen bör ske på så sätt att i de aktuella lagrummen en hänvisning görs inte bara till bestämmelsen om tillämplig räntefot i 6 § räntelagen, utan i stället till denna lag i dess helhet. Därigenom blir de anfordransfall det här är fråga om jämställda med fall i allmänhet då förfallodagen inte är bestämd i förväg utan fordringen förfaller först i och med att anfordran görs. Den icke motiverade särbehandlingen av detta slags fordringar av innebörd att inte någon som helst betalningsrespit formellt är medgiven konsumenterna upphör därmed. Här liksom i andra konsumentrelationer blir i stället gäldenären tvingande tillförsäkrad en räntefri betalningsfrist av sådan längd att ett avlöningstillfälle normalt alltid hinner inträffa mellan räkningen och den dag denna senast ska betalas. I enlighet med vad som anförts i samband med diskussionen om

följderna av att månadsfristen i 4 § räntelagen blir en tvingande bestämmelse finns då inte längre något rättsligt beaktansvärt skäl att avtala om en - i praktiken osanktionerad - betalningsfrist som är kortare än en månad.³

Det får därför förutsättas att kommunerna ändrar sina betalningsvillkor på så sätt att räkningarna i framtiden anger en sista betalningsdag som sammanfaller med den dag då dröjsmålsränta börjar utgå och som tidsmässigt ligger minst en månad efter den dag räkningen avsändes.

Räntelagsutredningen föreslår alltså att i 27 § tredje stycket lagen om allmänna vatten- och avloppsanläggningar, resp. i 28 § första stycket lagen om allmänna värmesystem, tas in en bestämmelse som utsäger att i fråga om huvudmannens rätt till ränta på obetalt belopp gäller bestämmelserna i räntelagen.

Bestämmelsen i därpå följande stycke i respektive paragraf om avkastningsränta, när engångsavgift ska fördelas på årliga inbetalningar, synes kunna kvarstå oförändrad. I själva verket torde den redaktionella ofullkomlighet, som f.n. delvis vidlåder 27 § fjärde stycket lagen om allmänna vatten- och avloppsanläggningar, komma att av sig själv försvinna genom ändringen av det tredje stycke vartill fjärde stycket hänvisar. För närvarande anger nämligen inte tredje stycket någon tidpunkt för när ränta ska börja utgå vid i förväg bestämd förfallodag, vilket gör att hänvisningen i fjärde stycket delvis hänger i luften. Räntelagens 6 §, vartill tredje stycket i sin tur exklusivt hänvisar, innehåller ju inget om ränteberäkningens utgångspunkt. Om däremot såsom nu föreslås hänvis-

3 Se specialmotiveringen till 10 § avsnittet 7.1.6 ovan.

ning görs till räntelagen i dess helhet torde det vara mer försvarligt att uttrycka saken så att avkastningsräntan ska utgå till dess ränta "skall utgå enligt tredje stycket".

7.9 Förslaget till lag om ändring i konsumentkreditlagen (1977:981)

Förslaget är upptaget som författningsförslag 14 i inledningen till detta betänkande.

Såsom redan har berörts i kap. 6 innebär ändringen - varigenom nuvarande särskilda räntebestämmelse i 17 § tredje stycket helt tas bort - att räntelagen, på grund av sin i 1 § föreskrivna generella tillämplighet på penningfordran inom förmögenhetsrättens område, kommer att i sin helhet bli direkt gällande på konsumentkreditfordringar. I förhållande till nuvarande ordning, se här om avsnittet 2.1 ovan, innebär detta att den i räntelagen upptagna räntefoten blir tvingande räntemaximum, inte bara vid den avräkning som enligt 17 § ska göras vid ett återtagande av en kreditköpt vara eller vid korrigerande betalning enligt 16 §, utan även vid alla andra situationer då dröjsmålsränta utgår till följd av att betalningstiden försuttits vid en konsumentkredit. Den nuvarande egendomslikheten med en reglering av dröjsmålsräntan som är tvingande endast i begränsad mån vid vissa speciella situationer försvinner alltså. I stället blir regleringen i fortsättningen generellt tvingande, vid konsumentkrediter liksom vid konsumenttjänster i allmänhet och andra avtal som ingås mellan näringsidkare och konsument, t.ex. köp.

Någon särskild erinran om att räntelagen är tillämplig, liknande den som f.n. förekommer i exempelvis 38 § köplagen, synes inte nödvändigt att ha i konsumentkreditlagen. Varken det nyligen framlagda förslaget till ny

konsumentköplag¹ eller propositionen avseende konsumenttjänstlag² tar upp något förslag till sådan särskild hänvisning, utan det konstateras blott i motivtexten att rätt till ränta föreligger enligt bestämmelserna i räntelagen. Detsamma bör gälla för konsumentkreditlagens del.

7.10 Förslagen till lagar om ändring i hyresförhandlingslagen (1978:304) och lagen (1984:486) om hyresstopp

Förslagen är upptagna som författningsförslag 15 resp. 19 i inledningen till detta betänkande.

På samma sätt som räntebetämmelserna i JB 12 kap. bör kompletteras med en hänvisning till även 8 § räntelagen - se ovan avsnittet 7.3.2 - bör förevarande båda lagar förses med ett sådant tillägg. De förhållanden som regleras är helt likartade med dem som behandlas i jordabalkens föreskrifter om ränta.

7.11 Förslaget till lag om ändring i lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag

Förslaget är upptaget som författningsförslag 16 i inledningen till detta betänkande.

Ett handelsbolag föreligger, om två eller flera har avtalat att gemensamt utöva näringsverksamhet i bolag. Beträffande sådant bolag blir det därför i och för sig inte aktuellt att använda sig av den lägre räntefoten i 8 §

1 SOU 1984:25 s. 233.

2 Prop. 1984/85:110 s. 113.

räntelagen, när 2 kap. 13 § handelsbolagslagen ska tillämpas.

Sistnämnda bestämmelse gäller emellertid på grund av en hänvisning i 4 kap. 2 § handelsbolagslagen också för enkla bolag. Denna typ av bolag föreligger, om två eller flera har avtalat att utöva verksamhet i bolag utan att handelsbolag föreligger, 1 kap. 3 §. "Utöva verksamhet" kan man självfallet göra också i egenskap av privatperson. Rän-tebestämmelserna i 2 kap. 13 § bör därför kompletteras med en hänvisning till även 8 § räntelagen.

SÄRSKILDA YTTRANDEN

Särskilt yttrande av experterna Frankman, Persson och Westman

I såväl institutionell kreditgivning som i annan yrkesmässig verksamhet i vilken uppkommer gäldsförhållanden har sedan mycket länge regelmässigt förekommit att en särskild dröjsmålsränta tas ut när en skuld utestår obetald efter förfallodagen. När skulden inte löpt med ränta blir den efter förfallodagen räntelöpande efter den särskilda räntesats som gäller för dröjsmålsräntan och har den tidigare varit räntelöpande läggs dröjsmålsräntan på som en "extraränta" utöver den sedan tidigare löpande räntan. Nivån på dröjsmålsräntan har bestämts bl.a. med hänsyn till det allmänna ränteläget. Genomgående har också gällt att dröjsmålsräntan bestämts så att den skall avhålla gäldenärer från att försätta sig i dröjsmål samt så att den, för det fall sådant dröjsmål ändå inträffar, skall ge fordringsägaren kompensation för utebliven betalning. Det nu sagda har gällt i alla fordringsförhållanden, även när gäldenären varit konsument.

Vid tillkomsten av räntelagen, vilken ersatte äldre bestämmelser i handelsbalken, kodifierades dittillsvarande praxis. Den i lagen angivna nivån på dröjsmålsräntan bestämdes med hänsyn till då gällande allmänna ränteläge, varvid beaktades inte minst höjden på då vanliga räntor på checkräkningskrediter. Lagen gjordes dispositiv. Räntenivån i lagen har således bara gällt i de fall parterna inte kommit överens om annan dröjsmålsränta.

Under senare tid har lagstiftaren å sin sida anpassat lagens räntenivå till det allmänna ränteläget. Det skedde genom den ändring av dröjsmålsräntan i 6 § räntelagen från fyra procentenheter över diskontot till åtta procentenheter över detta, vilken ändring trädde i kraft den 1 juli 1984. Inte heller efter ändringen gjorde lagen någon skillnad mellan konsumenter och andra gäldenärer. Vidare bibehölls lagens dispositiva karaktär.

Utredningens mannen föreslår nu att räntelagens bestämmelser skall göras tvingande till förmån för konsument så att högre dröjsmålsränta än den i lagen angivna inte skall få tas ut. Utredningens mannen har enligt direktiven haft att överväga om en sådan tvingande bestämmelse bör införas. Han har emellertid enligt vår uppfattning inte anfört några vägande skäl för sitt förslag. Han har exempelvis inte påvisat att nuvarande förhållanden skulle vara besvärande för konsumenterna i gemen.

Vi har svårt att se att, när avtalsfrihet råder beträffande avtalsvillkor i allmänhet, inte sådan frihet skall råda också beträffande dröjsmålsräntan. Vi anser alltså att räntelagen alltjämt bör vara dispositiv även i konsumentförhållanden.

I utredningsdirektiven finns ingen antydning om behovet att sänka räntenivån. Trots direktivens tystnad på denna punkt torde det ha varit utredningens mannen obetaget att ge förslag angående räntenivån. Vi anser emellertid att förslaget är föga förenligt med den senaste ändringen i 6 § räntelagen, för vilken vi nyss redogjort. I samband med den lagändringen framkom inget som pekade på annat än ett behov att ändra lagens räntebestämmelser till bättre överensstämmelse med det allmänna ränteläget. Inget har därefter framkommit som enligt vår mening kan motivera ett steg i rakt motsatt riktning, dvs. den sänkning till under den i lagen tidigare angivna räntenivån som utredningens mannen nu föreslår.

Enligt vår mening har de syften som ansetts motivera hittillsvarande dröjsmålsräntevillkor alltjämt bärkraft: dröjsmålsräntan bör dels verka så att den innebär en press på en gäldenär att betala sin skuld på förfallodagen, dels så att fordringsägaren får en viss kompensation för det fall gäldenären ändå kommer i dröjsmål med sin betalning. Detta måste enligt vår mening vara grundläggande även när gäldenären är konsument.

Med utredningsmannens förslag skulle man få en dröjsmålsränta i konsumentförhållanden som på inget sätt skulle uppfylla något av de angivna kraven på en sådan ränta. I fråga om räntelöpande krediter skulle någon dröjsmålsränta i praktiken inte alls förekomma; samma ränta som tidigare skulle fortsätta att löpa. (Det förutsattes att de löpande krediträntorna aldrig kommer ner till den i utredningsmannens förslag angivna räntenivån.) När någon ränta inte löper på krediten före förfallodagen skulle dröjsmålsräntan efter förfallodagen med utredningsmannens förslag bli så låg att det lönade sig för gäldenären att låta bli att betala framför att skaffa sig annan kredit; den självpåtagna kredit, som en underlåtenhet från gäldenären att betala kan sägas åtminstone till viss del vara, skulle vara den förmodligen billigaste kreditform som den svenska marknaden skulle kunna erbjuda. Detta är inte rimligt när dröjsmålet i sig är ett brott mot ett avtal med fordringsägaren. Ett aldrig så välmotiverat konsumentskydd kan på inget sätt motivera ett dylikt förhållande.

Utredningsmannen har också enligt vår mening försummat att undersöka vilka följder hans förslag skulle kunna få. Med den korta tid som stått oss till buds ligger det utanför vår förmåga att annat än försöka antyda några sådana. En sådan följd kan bli att, eftersom dröjsmålsräntan mindre än hittills skulle ge fordringsägaren kompensation för de kostnader motpartens betalningsdröjsmål kan föranleda, fordringsägarna måste kompensera sig på annat sätt. Därvid bör först framhållas att förluster-
na i förhållande till vad som gäller i dag kan bli avsevärda, eftersom betalningsdröjsmål inte sällan är långvariga. Det räcker här att peka på att från det att betalningsdröjsmål uppkommit till dess en exekution enligt utsökningsbalkens regelsystem kan genomföras regelmässigt förflyter mycket lång tid, förmodligen endast sällan mindre än ett år. Den kompensation som fordringsägaren

kan behöva skaffa sig kan många gånger drabba andra konsumenter. I den ordinarie kreditgivningen skulle exempelvis det kunna inträffa att de vanliga kreditrännorna i konsumentkreditgivningen fick höjas. Även med en begränsad sådan höjning skulle det principiella olyckliga förhållande uppstå att konsumenter i gemen fick betala de kostnader som föranletts av vissa försumliga personer. Den riktiga inställningen måste i stället vara att den som föranleder en kostnad också skall bära den, i vart fall om den inte är större än att det är rimligt med hänsyn till hans förhållanden.

Vad nu har sagts om kostnaderna för fordringsägarna till följd av utredningsmannens förslag skulle kunna visa sig än mer allvarligt, om ett genomförande av förslaget fick till följd en allmänt försämrad betalningsmoral i samhället. Det är givetvis svårt att ha en bestämd uppfattning om förslaget skulle få en sådan följd, men det är inte alls otänkbart. En sådan följd skulle också i övrigt vara så allvarlig för samhället att den inte bör riskeras.

Med hänsyn till det anförda tar vi avstånd från utredningsmannens förslag om dröjsmålräntans nivå och anser att den nivå som nu anges i lagen bör gälla även framdeles.

Särskilt yttrande av experten Frankman

Förutom vad som anförs i gemensamt särskilt yttrande av experterna Persson, Westman och undertecknad vill jag för egen del anföra följande.

I utredningens förslag till ny räntelag - § 11 - föreslås att näringsidkare inte får framställa krav mot konsument "som avser särskild avgift för faktura eller eljest för avisering eller annan betalningspåminnelse, som inte är inkassoåtgärd enligt inkassolagen (1974:182), såvida inte särskilt avtal träffats om att sådan avgift skall utgå".

Enligt min mening är problemet med faktureringsavgifter närmast ett informationsproblem. Vid varje avtal av ekonomisk karaktär föreligger på en mängd områden behov av kompletterande information.

Således kan exempelvis ett köpeavtal kräva information om - förutom priset - fraktkostnader, installationskostnader och kostnader för ev. serviceavtal m.m. Alla dessa kostnader överstiger i de flesta fall ev. fakturaavgift, innan det slutliga fakturabeloppet är bestämt.

Mot denna bakgrund anser jag det därför inte motiverat att i räntelagen införa förbud mot krav på just faktureringsavgift då andra - väsentligt högre avgifter - ändå kan tillkomma.

För den händelse förbudet trots avstyrkan kommer att införas, förordar jag att detsamma ej endast skall gälla i konsumentförhållande utan i alla avtalssammanhang. Inte i något avseende har utredningsmannen påvisat några starkt vägande skäl för en särbehandling av "konsumenter".

Särskilt yttrande av experten Persson

Utöver vad som anförts i det gemensamma särskilda yttrandet vill jag anföra följande:

Ett genomförande av förslaget skulle beträffande räntelöpande lån, såsom bankernas, sparbankernas, föreningsbankernas och bostadskreditinstitutens lån få en högst negativ effekt med hänsyn till att dröjsmålsräntan inte tillåts ligga över diskontot plus 2 % eller den före dröjsmålet utgående låneräntan, om denna är högre. Vid nuvarande marginal mellan diskontot och låneräntan som inte kan beräknas minska under överskådlig tid kommer någon dröjsmålsränta inte alls att utgå (vanlig låneränta april 1985: 15 %, förslagets dröjsmålsränta: diskontot plus 2 %, sammanlagt 11,5 %). En mycket gammal princip skulle därigenom komma att upphävas. Endast undantagsvis torde det förekomma lånereverser som inte innehåller bestämmelse om en särskild dröjsmålsränta vid dröjsmål som är högre än den löpande räntan. Jag hänvisar till bankernas, länsbostadsnämndernas, hypoteksinstitutens och de övriga kreditinstitutens reversformulär. Det verkliga rättsläget (om man däri, som sig bör, inbegriper stadig avtalspraxis) är alltså inte det som angives i 7 § räntelagen, dvs. att dröjsmålsräntan inte skall överstiga den enligt lag tillåtna dröjsmålsräntan eller den utgående låneräntan om denna är högre. Det är svårt att se, när avtalsfrihet råder beträffande räntan, varför inte avtalsfrihet också skulle råda beträffande dröjsmålsräntan. Det är naturligt att se dröjsmålsräntebestämmelsen i räntelöpande lån som en del i hela räntebestämmelsen.

Man kan inte bortse ifrån att dröjsmålsräntan skall ha en påtryckningseffekt. Detta erkänns allmänt. Kreditinstituten kan inte acceptera att ett dröjsmål att betala ränta och amortering på ett lån inte skall få någon ränteeffekt alls. Lånet skulle löpa som förut med oförändrade räntevillkor. Det skulle uppkomma en omotiverad skillnad mellan räntelöpande och icke räntelöpande skulder. Även

ett fastställande av dröjsmålsräntan till diskontot plus 8 % i konsumentförhållanden skulle vara helt otillräckligt i fråga om räntelöpande lån.

De i bankerna förekommande dröjsmålsavgifterna är inte avskräckande höga för låntagaren och täcker i stort bara handläggningskostnader med anledning av dröjsmålet. Ett avgiftssystem har dessutom den nackdelen att det inte spelar någon roll när låntagaren betalar förfallen skuld.

Det har av utredningsmannen åberopats att kreditgivarna har den påtryckningsmöjligheten att de kan säga upp lånet om ränta och amortering inte betalas i tid. Denna påtryckningsmöjlighet är emellertid mera av teoretisk än praktisk art. En kreditgivare drar sig i det längsta för att säga upp ett lån av betydelse för en privatpersons livsuppehälle. Det sociala trycket är alltför starkt för att detta skulle förekomma i någon utsträckning. Härtill kommer att det kan vara en nackdel för kreditgivaren att få ett lån återbetalat. Detta är särskilt påtagligt för kreditinstitutioner med bundna lån. Räntan baserar sig på motsvarande upplåning. Återbetalning av ett lån då upplåningsräntan har sjunkit innebär då att lånet inte kan placeras till samma ränta.

Underlåtenhet att betala ränta och amortering vid förfall kan någon gång, såsom utredningsmannen påpekat, möjligen bero på avsaknad av medel över huvud taget men beror säkerligen oftast på en snedfördelning av betalningsförmågan från ränte- och amorteringsbetalning på lån till inköp av saker som vederbörande skulle kunna avstå ifrån till förmån för lånebetalning utan att behöva gå ned under en normal levnadsstandard.

Särskilt yttrande av experten Westman

Förutom de synpunkter som framförs i Frankmans, Perssons och mitt gemensamma yttrande, vill jag tillägga följande.

Lagregler om dröjsmålsränta bör enligt min uppfattning vara så utformade att de kan tillämpas och förstås av de personer som hanterar (respektive utarbetar datorprogram för) kundreskontror. Det är givetvis även angeläget att gäldenär kan kontrollera att reglerna tillämpats korrekt.

Lagreglerna bör vidare innebära att kända rättsfrågor löses av lagstiftaren. Dröjsmålsräntehantering är nämligen i handel och vandel ett viktigt och vanligt led i s.k. "cash flow management". Rättspraxis på området utbildas däremot ytterst långsamt. Endera är dröjsmålsräntebeloppen så små att parterna inte anser det rimligt att processa om dem, eller också rör det sig om dröjsmål i entreprenadavtal och liknande som vid tvist avgörs genom skiljedom. Några vägledande rättsfall förekommer därför knappast när det gäller dröjsmålsränta.

Utredningsmannens förslag synes inte uppfylla angivna anspråk.

De verkliga tillämpningsproblemen vad gäller räntelagen synes knappast vara att gäldenärer som är konsumenter utarmas av tillämpningen av nuvarande regler. Däremot har det, i vart fall före höjningen av dröjsmålsräntan enligt lagen till diskontot plus åtta procentenheter, ofta förekommit att fordringsägare, även statliga myndigheter och kommuner, debiterat dröjsmålsränta utöver räntelagen oaktat detta varken varit "avtalat, utfäst eller särskilt föreskrivet".

Utredningsmannens förslag i denna del, nämligen att konsumentombudsmannen med uttrycklig hänvisning till marknadsföringslagen skall kunna ingripa mot fordringsägare som bryter mot regelsystemet synes inte innebära någon sådan förenkling som utredningsdirektiven talar om. Utredningsmannen konstaterar att dröjsmålsränta praktiskt taget aldrig påförs konsument i annat fall än då fordran är föremål för inkasso. Då kan redan enligt gällande inkassolag, datainspektionen (eller i vissa fall bankinspektionen) ingripa. Förslaget innebär således - om det genomförs - att någon form av administrativt dubbelkommando införs.

Ett vanligt fall är att en fordringsägare, vars gäldenär efter dröjsmål betalt kapitalfordran men inte dröjsmålsräntan (som då till beloppet kan fastställas), utställer en särskild dröjsmålsräntefaktura. Troligen kan emellertid dröjsmålsränta inte debiteras för dröjsmål med att betala dröjsmålsräntefakturan eftersom det innefattar ränta på ränta. Den enda påtryckningen blir då att vidta inkassoåtgärder. Väl torde, vad gäller avtalad dröjsmålsränta, också kunna avtalas att dröjsmålsränta skall utgå på debiterad dröjsmålsränta, men motsvarande kan inte göras enligt räntelagen.

Även s.k. revolverande krediter, dvs. den vanligaste formen av konsumentkredit i form av kreditkort, medför vissa problem av grundläggande art när det gäller dröjsmålsränta.

Dessa frågor har utredningen inte sökt lösa.

Utredningen har sökt göra en uppdelning av fordringsägare och gäldenärer i de från annan lagstiftning hämtade begreppet "konsument", här för säkerhets skull kompletterat med innovationen "privatperson i egenskap av konsument eller eljest".

Begreppet synes mindre väl ägnat för användning i detta sammanhang. Hur skall t.ex. en person som i yrkesutövning som anställd ådrager sig en fordran eller en skuld bedömas vid betalningsdröjsmål? Frågan är inte enbart arbetsrättslig, motparten kan vara annan än arbetsgivaren.

Specialregler för "konsument" medför övergångsvis vid ett ikraftträdande att envar fordringsägare måste analysera varje fall där betalningsdröjsmål uppkommit (i många fall måste t.o.m. skilda poster i samma faktura undersökas) för att rätt tillämpa reglerna. Efter ikraftträdandet måste den som fakturerar sina kunder vid varje köptillfälle markera kundens status i just det mellanhavandet för att kunna tillämpa korrekta dröjsmålsräntedebiteringsrutiner.

Utredaren har inte funnit skäl överväga vilka kostnader detta kan väntas medföra initialt och i löpande kundregisterhantering.

Dessa kostnader drabbar inte bara den enskilda sektorn. Även för statsverket och framför allt för kommuner skulle de föreslagna reglerna medföra betydande kostnader och ränteförluster som ytterst får bäras av hela konsumentkollektivet.

Den fördel de föreslagna reglerna eventuellt kan innebära för reklamationsnämnden genom att avkastnings- och dröjsmålsräntan blir enhetlig, synes knappast vara beaktansvärd jämförd med påtalade nackdelar och kostnader.

På anförda skäl motsätter jag mig utredningsmannens förslag till ändrade regler om dröjsmålsränta.

En betydligt enklare och för statsmakterna billigare lösning vore att dels låta tingsrätterna ex officio pröva dröjsmålsränteyrkanden i betalningsföreläggandemål (jäm-

för prop. 1975:102 s. 115) dels att utsträcka datainspektionens roll som tillsynsmyndighet enligt inkassolagen till att även omfatta rådgivning om dröjsmålsräntedebitering över huvud taget, således även på faktura- och påminnelsestadiet. Även debitering av fakturerings- och påminnelseavgifter skulle utan större svårigheter kunna inordnas på samma sätt. Det skulle tillika medföra att information om dröjsmålsränteregler kunde samordnas med information om inkassolagen. En sådan konstruktion förutsätter vissa begränsade resursförstärkningar för datainspektionen, som i praktiken redan får åtskilliga förfrågningar från både fordringsägare och gäldenärer i dessa frågor.

Kommittédirektiv

Dir. 1984:

Översyn av räntelagen (1975:635)

Dir. 1984:12

Beslut vid regeringssammanträde 1984-03-01.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Wickbom, anför.

Bakgrund

Räntelagen (1975:635), som trädde i kraft den 1 januari 1976, ersatte de ålderdomliga räntebestämmelser som dessförinnan hade funnits i 9 kap. 10 § handelsbalken och 6 § skuldebrevslagen. Samtidigt ändrades en rad olika lagar som innehöll speciella bestämmelser om ränta.

Räntelagen är tillämplig på penningfordringar inom förmögenhetsrättens område. Lagen är dispositiv, dvs. den gäller bara i den mån inte annat är avtalat eller utfäst eller särskilt föreskrivet. Lagen innehåller i första hand regler om dröjsmålsränta. Denna ränta motsvarar riksbankens diskonto med tillägg av fyra procentenheter. Vidare finns en bestämmelse om s.k. avkastningsränta, som utgår vid återbetalning i samband med hävning av avtal på grund av kontraktsbrott eller av liknande anledning. Avkastningsräntan motsvarar diskontot med tillägg av två procentenheter. I lagen preciseras också den tidpunkt från vilken ränta i olika fall skall börja utgå.

Räntelagen har nyligen underkastats en begränsad översyn, som har resulterat i en av regeringen den 23 februari 1984 beslutad lagrådsremiss om ändring i lagen. I lagrådsremissen föreslås att dröjsmålsräntan i fortsättningsen skall utgöra åtta procentenheter över diskontot. Lagrådsremissen innebär vidare att dröjsmålsränta inte skall utgå på skadestånd för personskada innan det har slutligt avgjorts vilka förmåner från den allmänna försäkringen eller arbetsskadeförsäkringen e. d. som den skadelidande har rätt till. I stället skall räntan i dessa fall utgå i form av avkastningsränta, som också i fortsättningen skall motsvara diskontot med tillägg av två procentenheter. Lagändringarna avses träda i kraft den 1 juli 1984.

I enlighet med vad som sägs i lagrådsremissen är tiden nu mogen att se över räntelagen mera allmänt. Jag föreslår därför att en särskild utredare tillkallas

för att göra en sådan översyn. Jag kommer i det följande att peka på en del frågor som utredaren därvid bör överväga. I övrigt bör denne inte bindas av några närmare anvisningar för utredningsarbetet. Utredaren bör alltså vara oförhindrad att ta upp också andra frågor som kan aktualiseras vid den allmänna översyn av räntelagen som han skall företa.

Konsumentförhållanden

Vid räntelagens tillkomst övervägdes om lagens regler borde göras tvingande på konsumentområdet i syfte att skydda konsumenterna mot oskäligen avtalsvillkor om dröjsmålsränta. Man avstod emellertid från en sådan tvingande reglering med hänsyn främst till att dröjsmålsräntan ofta är av begränsad betydelse, inte minst i jämförelse med själva priset för en vara e.d. eller i jämförelse med den ränta som vid olika konsumentkrediter utgår redan under kreditens löptid som kreditkostnad. Det eventuella behovet av skydd mot oskäligen avtalsvillkor om dröjsmålsränta ansågs kunna tillgodoses genom bl.a. bankinspektionens tillsyn inom dess verksamhetsområde och genom tillämpning av 1971 års avtalsvillkorlag (se prop. 1975:102 s. 82 f).

Frågan om tvingande ränteregler i konsumentförhållanden har därefter på nytt tagits upp av konsumenttjänstutredningen i betänkandet (SOU 1979:36) Konsumenttjänstlag (s. 404 f). Utredningen hänvisar där till att räntelagen enligt 17 § tredje stycket konsumentkreditlagen (1977:981) har gjorts tvingande såvitt gäller dröjsmålsräntor som avser näringsidkarens avräkningsfordringar efter återtagande av en vara som har sålts på kredit. Enligt utredningens mening finns det med hänsyn till konsumentskyddet skäl att gå vidare på denna väg, särskilt när det gäller arbeten på fast egendom där fordringsbeloppen kan vara stora. Utredningen framhåller att det principiellt knappast ter sig godtagbart att näringsidkare när det gäller fordringar på grund av utförda arbeten kan genom avtal betinga sig ränta av konsumenterna enligt strängare regler än räntelagens normalregler. Utredningen föreslår därför att dessa regler görs tvingande i angivna relationer.

Inom justitiedepartementet förbereds f.n. en proposition om konsumenttjänstlag på grundval av konsumenttjänstutredningens förslag och remissyttrandena över förslaget. Min avsikt är att inom kort anmäla frågan om en lagrådsremiss i ämnet. Under beredningsarbetet har jag kommit till den uppfattningen att det inte är lämpligt att enbart för avtal om konsumenttjänster införa tvingande regler om dröjsmålsränta. Om man i likhet med konsumenttjänstutredningen anser att sådana regler behövs från konsumentskyddssynpunkt, bör regleringen ta sig uttryck i generella regler för alla typer av konsumentavtal.

Enligt min mening bör den särskilde utredare som nu tillkallas för att se

över räntelagen få i uppdrag att överväga om lagens regler bör på detta sätt göras generellt tvingande till förmån för konsumenterna. Utredaren bör därvid också undersöka om det går att förenkla reglerna om dröjsmålsränta i konsumentförhållanden, en fråga som allmänna reklamationsnämnden har tagit upp både i remissyttrande över förslaget till konsumenttjänstlag och under remissbehandlingen av den departementspromemoria som har legat till grund för den nyligen beslutade lagrådsremissen om ändring i räntelagen. De erfarenheter som nämnden har visat nämligen att de nuvarande reglerna lämpar sig mindre väl vid konsumenttvister.

En fråga som praktiskt hänger nära samman med regleringen av skyldigheten att betala dröjsmålsränta är frågan om tidpunkten för betalning av faktura, eller med andra ord frågan om förfallodagen för betalning av priset för en köpt vara eller utförd tjänst. Spörsmålet har nyligen uppmärksamrats i en motion till riksdagen (mot. 1982/83:225). I motionen har även tagits upp frågan huruvida näringsidkare som tar betalt efter faktura har rätt att begära särskild ersättning för sina kostnader för faktureringen, s.k. faktureringsavgift. I sitt betänkande med anledning av motionen framhöll lagutskottet (LU 1983/84:6 s. 11) att gällande bestämmelser är komplicerade och svårtillämpade. Särskilt de skilda reglerna i de betalningsvillkor som förekommer om tidpunkten för betalning av faktura och för debitering av dröjsmålsränta torde av många upplevas som förvirrande och svårbegripliga. Till detta kom enligt utskottet att det ofta är svårt att avgöra när ett avtal med avvikelser från de dispositiva lagreglerna har kommit till stånd. Utskottet ansåg att frågan om ändrade regler när det gäller betalning av skuld och debitering av dröjsmålsränta borde utredas närmare. I samband därmed borde det också övervägas om det finns behov av en reglering av rätten att ta ut faktureringsavgift. Utskottet tillade att en sådan utredning lämpligen kunde ske inom ramen för det arbete som bedrivs av konsumentköpsutredningen (Ju 1977:13). Utskottet hemställde därför att riksdagen hos regeringen begärde att motionen jämte utskottets betänkande i denna del överlämnades till konsumentköpsutredningen för att tas i beaktande under utredningens arbete. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan (rskr 1983/84:36).

Konsumentköpsutredningen håller f.n. på att slutföra sitt arbete och avser att lämna sitt slutbetänkande under våren 1984. Jag anser det därför inte lämpligt att nu lägga på denna utredning ytterligare arbetsuppgifter. I stället bör den särskilde utredare som nu tillkallas överväga även de frågor som har aktualiserats genom den berörda motionen och lagutskottets betänkande.

Ränta på skadestånd och försäkringsersättning

I lagrådsremissen om ändring i räntelagen har behandlats en del kritik som

från försäkringshåll har förts fram mot lagen när det gäller ränta på skadestånd och försäkringsersättning. Kritiken innebär i huvudsak att dröjsmålsränta bör utgå endast när gäldenären har gjort sig skyldig till en renodlad betalningsförsummelse. Med anledning av denna kritik har i lagrådsremissen, som tidigare nämnts, föreslagits att endast avkastningsränta skall utgå på skadestånd för personskada för tiden till dess att det har avgjorts vilka förmåner från den allmänna försäkringen eller arbetsskadeförsäkringen e.d. som den skadelidande har rätt till. Enligt vad som sägs i lagrådsremissen finns det emellertid i övrigt, åtminstone f.n., inte underlag för några mera långtgående ändringar i aktuellt hänseende. Samtidigt framhålls att detta ställningstagande kan behöva omprövas som följd av de resultat som en allmän översyn av räntelagen kan medföra.

Den särskilde utredaren bör alltså överväga om de nya ränteregler som han kan komma att föreslå föranleder ändringar även i de regler som f.n. finns i räntelagen om ränta på skadestånd eller försäkringsersättning.

Övriga frågor

Den särskilde utredaren bör även behandla en del andra frågor som har aktualiserats under arbetet på lagrådsremissen om ändring i räntelagen. En sådan fråga är om lagen, såsom Svenska bankföreningen har föreslagit, bör tillföras en bestämmelse om att ränta på skadestånd på grund av brott skall utgå från tidpunkten för den skadegörande handlingen. I sammanhanget kan nämnas att en bestämmelse av liknande slag finns i den räntelag som nyligen har antagits i Finland.

En annan fråga som bör övervägas av utredaren är om de nuvarande bestämmelserna om ränta på rättegångskostnader är ändamålsenliga. Enligt 18 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken gäller att den som i en rättegång har förpliktats att ersätta motpartens rättegångskostnader skall utge sex procent ränta på dessa kostnader från dagen då målet avgörs till dess att betalning sker. Eftersom det kan dröja ganska länge innan en dom i första instans har prövats slutligt i högre rätt och den ersättning för rättegångskostnader som döms ut inte sällan uppgår till betydande belopp, har ränteberäkningen stor praktisk betydelse. Enligt Sveriges advokatsamfund kan den låga ränta, som f.n. skall betalas på ersättning för rättegångskostnader, av denna anledning inbjuda till sakligt obefogade överklaganden. Liknande synpunkter har förts fram av hovrätten för Västra Sverige och i en motion till riksdagen (mot. 1983/84:1510).

Också på andra områden utanför den direkta förmögenhetsrätten gäller särskilda ränteregler, t.ex. på expropriationsområdet. Det bör stå utredaren fritt att föreslå de ändringar i dessa regler som han kan finna påkallade.

En fråga av annat slag är om räntelagen rent tekniskt är lämpligt utformad.

Från bl.a. försäkringshåll har understrukits att det är angeläget att lagen är klar och entydig, så att svårlösta tvister i räntefrågan kan undvikas. Enligt min mening kan det inte förnekas att lagen f.n. är tämligen komplicerad. Den har också i praktiken visat sig ge upphov till en del tillämpningsproblem som datainspektionen har tagit upp i samband med en skrivelse till justitiedepartementet den 3 december 1982. Utöver uppgiften att söka åstadkomma enklare regler i konsumentförhållanden bör utredaren därför undersöka om det går att förenkla räntelagen mera allmänt.

Utredarens arbete bör vara avslutat före utgången av juni 1985.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för justitiedepartementet

att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att se över räntelagen m.m.,

att besluta om sakkunniga, experter och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta andra huvudtitelns kommittéanslag.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Justitiedepartementet)

Statens offentliga utredningar 1985

Kronologisk förteckning

1. Församlingar i samverkan. C.
 2. Livsmedelsforskning II. Jo.
 3. Leva som äldre. S.
 4. Rättshjälp. J.
 5. Barn genom befruktning utanför kroppen m. m. J.
 6. Förköp av bostadsrätter. B.
 7. Arbetsmarknadsverkets ansvarsområde. A.
 8. Beredskapsarbete i AMS-regi. A.
 9. Kulturarbetsförmedling. A.
 10. Pantsättning av patent. J.
 11. Ny räntelag. J.
 12. Skolbarnsomsorgen. S.
 13. Fornlämningar och exploatering. U.
 14. Den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten. S.
 15. Handel med alkoholdrycker. S.
 16. Den svenska psalmboken. Texter och melodier. Volym 1. C.
 17. Den svenska psalmboken. Historik, principer, motiveringar. Volym 2. C.
 18. Den svenska psalmboken. Text och musikkommentarer. Volym 3. C.
 19. Den svenska psalmboken. Ackompanjemang. Volym 4. C.
 20. Sammanhållen skatteförvaltning. F.
 21. Ökat förtroendemännainflytande i försäkringskassorna. S.
 22. Förskola — skola. U.
 23. Svensk säkerhetspolitik inför 90-talet. F.
-

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Rättshjälp. [4]
- Barn genom befruktning utanför kroppen m. m. [5]
- Pantsättning av patent. [10]
- Ny räntelag. [11]

Försvarsdepartementet

- Svensk säkerhetspolitik inför 90-talet. [23]

Socialdepartementet

- Leva som äldre. [3]
- Skolbarnsomsorgen. [12]
- Den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten [14]
- Handel med alkoholdrycker [15]
- Ökat förtroendemannainflytande i försäkringskassorna. [21]

Finansdepartementet

- Sammanhållen skatteförvaltning [20]

Utbildningsdepartementet

- Fornlämningar och exploatering [13]
- Förskola — skola [22]

Jordbruksdepartementet

- Livsmedelsforskning II. [2]

Civildepartementet

- Församlingar i samverkan. [1]
- Den svenska psalmboken. Texter och melodier. Volym 1. [16]
- Den svenska psalmboken. Historik, principer, motiveringar. Volym 2. [17]
- Den svenska psalmboken. Text och musikkommentarer. Volym 3. [18]
- Den svenska psalmboken. Ackompanjemang. Volym 4. [19]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Arbetsmarknadsverkets ansvarsområde. [7]
- Beredskapsarbete i AMS-regi. [8]
- Kulturarbetsförmedling. [9]

Bostadsdepartementet

- Förköp av bostadsrätter. [6]

